MYKOLAS VAITKUS

Nepriklausomybės

SAULĖJ

1918 - 1940

ATSIMINIMAI

VI TOMAS — *ANTROJI DALIS*

CARITAS

COPYRIGHT *by* AUTHOR

KAINA: nariams—minkštais viršeliais 10 šil., arba 2 dol., arba DM 6; kietais—14 šil., arba 3 dol., arba DM 8.40. Nenariams—25% daugiau.

Nidos Knygų Klubo Leidinys Nr. 69, 1968.

Printed by NIDA PRESS,
1, Ladbroke Gardens, London, W.11, Gt. Britain.

APLINK OPEROS ALKĄ SU LAKŠTINGALOM

Pačiame praeitojo tomo galiuke rimtai parašiau, kad pakviesiu ponią Eleną Kiprienę -Žalinkevičaitę įžengt į Nepriklausomybės saulės antrąją dalį, tarsi iš ano laivelio į šį laivuką. Bet kaip ją pasiekt? Keli tūkstančiai kilometrų! Ir geležinė siena! o cenzūra! o gal dar negeistinos pasėkos su priverstu „nenoriu, nereikia!“ Tad aš galingu balsu, bet taip tyliai tyliai sušuksiu iš dūšios į dūšią: Ponia Ale! prašom į mano valtį „Nepriklausomybės Saulėj“, numeris antras! prašom pateikti man ir mano skaitytojams garbės pabendraut su mumis... Turim nemaža ko prisimint, pasikalbėt. Labai prašom!

Kūno ausim negirdžiu, bet dvasios ausim spėte įspėju: jinai sutinka! Lyg regėte regiu: jinai štai prieina prie Tėvynės ribos, prie ano mano laivelio, prieina prie borto ir jau ruošias žengt... O aš dar neprisiyręs visai glaudžiai. Tad skubinuos... Jau visai arti... Jau ponia Alė kelia savo kojelę, nebe tokią grakščią, kaip kadais. Kad ji neįpultų į tuščią bedugnę tarp dviejų mano tomelių — paskui gal nebesužvejočiau... Todėl skubiai dedu į savo

rašomąją mašinėlę popieriaus lakštą ir užrašau šio tomelio bent vardą. Vadinas, esu jau susijungęs su pirmesniuoju tomeliu, ir ponia Alė saugiai įžengė štai į „Nepriklausomybės Saulės“ antrąją dalį. Vadinas, susitinkame, kaip paprastai, džiugiai. Pasisveikiname korektiškai, bet nuoširdžiai šiltai. Tad štai prieš mane ponia Žalinkevičaitė, Lesevičienė, Alė Sidabraitė, artistė Kiprienė Petrauskienė. Mažučiukė, bet ne laibučiukė, tad dėl stuomens proporcingumo ginčų nekeliama. Bet tas veidelis, veidelis! tikras veidas! matyt, paties Dievulio sukurtas nepaprastai harmoningai gražus. Dažnai tenka matyt paveikslų bei paveikslėlių, kur vaizduojamas dvylikametis Kristus Velykose Jeruzalės šventykloj, tarp kunigų ir išminčių (kas to originalo autorius, neįsidėjau). To Kristaus veidas labai panašus į mūsų Alės Kiprienės. Ar ne tas tikrai gražus veidas ir sužavėjo mūsų dieviškąjį Kiprą pasiskomėti ta būtybuke ir tai pastoviai, mandagiai pastūmėjus į šalį didžiojo Šaliapino baronaitę dukrą?.. Bet užbėgom įvykiam už akių. Tad porą žingsnių atgal.

Skaitytojai jau yra pastebėję, kad aš, pristatydamas kurį naują asmenį savo skaitytojam, paprastai papasakoju apie pirmąsias savo pažinias su tais savo favoritais, teigiamais ar neigiamais. Su šia pastarąja būtybuke (ir dar kokia teigiama!) pirmąkart susidūriau, o gal tiksliau — susiliečiau, greičiausia, Kauno teatre. Kas yra ten buvęs, atsimena, kad tuo-

se ten vadinamuose kuluaruos pertraukų metu bandydavom, taip sakant, atsipūst — pakvėpuot vėsesniu, o gal ir kiek tyresniu oru, atsigaut po tų ten linksmų ar liūdnų scenos įspūdžių, pasiplepėt su pažįstamais ir kita panašu. Susidarydavo nepertraukiamos eilės vaikščiotojų, nelyginant kalėjimų kieme kriminalistų, tik čia visuomenės elito, visai nekalto, bent nekaltom minom, jei gana korektiškas flirtas yra nekaltybės atspindys. Paprastai vaikštantieji poruodavos: juk homo sapiens yra animal sociale, ar ne?.. Bet aną vakarą, kai pirmąkart susiliečiau, dargi fiziškai, su p. Ale, anuomet dar ne Petrauskiene, vaikščiojau vienas, ilgos eilės iš priešakio ir iš užpakalio glaudžiai suspaustas kažkurių ten vienetų. Tas priešakinis vienetas ne taip šiltai spaudė, nes bandžiau kiek galima nesiglaust. Bet tas užpakalinis padaras buvo toks glaudus ir šiltas. Tad kaip gi čia iškęsi nežvilgterėjęs vogčia: kas ten toks tas šildytuvas?

Ir žvilgterėjau. O kas gi man gali neleist? Argi čia ne vieša patalpa?! Ir ką išvydau? Na, gi panelę Žalinkevičaitę, artistę - aktorę, kuri jau ima reikštis mūsų scenoj, nors dar nenoriai tepripažįstama, kaip artistė, vien tik kad tas veidelis toks pikantiškai gražus... Ji, berods, rimtai šyptelėjo prityrusiu šypsniuku, aš gi pabandžiau atsiteist lygiomis, tik, deja, mano bandymas išėjo nei prityręs, nei rimtas, vien kažkoks vypsnis. Tam kartui taip ir palikom: vienai — šildyt, antram — šildytis.

Bet ilgai netrukus ir formaliai pasižinom. Greičiausia, teatre ir tai per Vainiūnaitę. Mat, buvo toks nepašvęstas paprotys: sakysim, sėdžiu parterio pirmoj eilėj prieš prasidedant vaidinimui ar pertraukos metu; šalia yra keletas neužimtų vietų; yra ir keletas tą vakarą neužimtų artisčių, kurios nori ir to vaidinimo pasižiūrėt ir vienkart su formaliai dar nepažįstamu žiopliu svečiu pasižint; štai šalia atsisėda jau pasižinta Vainiūnaitė: šnekučiuojamės, atsigręžę žioplinėjam po parterio svečius, ir štai, pastebėjus mudu, artinas artistė (ar dar vien būsimoji) Žalinkevičaitė, plačiai šypsodama ir modama draugei Vainiūnaitei; jos pasisveikina, ir tuokart ši sako anai: Gal dar nepasižįstate?.. Štai kunigas Mykolas Vaitkus, o čia štai aktorė Alė Žalinkevičaitė. Abu mudu plačiai ir skaniai nusišypsojom, šviesiai į viens antrą žiūrėdami, kai Alė ištiesė man savo vidutiniškai didelę, bet švelnią ranką (reikėtų pasakyt: rankutę), ir užsimezgė tuo būdu ilgos pažinios su gyvais, įdomiais ir mielais pasiplepėjimais. O, Alė buvo pašnekesių meistrė! ir, kiek man teko patirt, inteligentinga, geraširdė ir miela moterėlė.

Pirmojo D. karo metu jai teko plačiai po Rusiją pasisukinėti atmerktom akim šviesioj galvelėj (gyva, karšta galvutė). Įsigijo ir patyrimų, gražių ir kitokių. Kai ji man plačiau pasipasakojo, pamaniau: o, ji turi puikios medžiagos romanams rašyt. Ir jai tai stačiai pa-

sakiau. Jinai į tai nei šio, nei to. Ir nesusilaukiau, kad kokį romanužį sukurtų, bent kol dar gyvenom ne už tūkstančių mylių. Gal dabar, kai ne juokais senstelėjo, ką nors pabandys sukurt, bent atsiminimų ar ką. O medžiagos tam ji turėtų. Tačiau negirdėjau, kad Elena Petrauskienė, ar Alė Sidabraitė, be eilėraščių, būtų dar meniškai popierių braižius.

Kada su ja pasižinau, ji dar nebuvo Petrauskienė. Ar dar buvo majorienė Lesevičienė? Nežinau. Tik jau neturėjau laimužės šalia jos kuomet pamatyt tą laimingąjį, bent kurį laiką, šios gražuolės savininką. Kuomet, dėl ko ir pas kurį dvasišką ar nedvasišką dvasininką juodu išsiskyrė, nė nebandžiau patyrinėt tų intymybių. Tur būt, ne pas Tumą-Vaižgantą, kuris ne vieną moterystės handycapą gebėdavo liauniai peršokt taip prieš, taip po nelemtųjų vedybų.

Taip ir paliko mudviejų tarpe tas Žalinkevičaitės - Lesevičiaus epizodas patamsy. Taip ir liko man ta apsukrioji, judrioji Alė tartum jauna mergytė, tiesa, su moterišku patyrimu bei nusivylimu, uždangstytu šypsneliais, švelniai ciniškais, tik artistiškai medum (nelietuvišku) pateptais.

Keistas dalykas: šiokia tokia draugystė be lankymosi pas viens antrą, vien susitinkant kur kitur; užtat išsikalbant plačiai apie jos patyrimus malonius ir skaudžius, net biaurius, daug mažiau apie mano išgyvenimus. Daugiausia kalbėdavom apie pažįstamus, apie

teatrą, operą, apie įžymius pasaulio artistus, o ir mūsiškius, apie literatūrą, ypač rusų (ji buvo gerokai apsiskaičiusi). Bet rimčiausiai apie jos ateitį bei artimiausius planus. O pačioj jų viršūnėj jai anuomet, kaip nuostabi žvaigždė, švietė pasiryžimas ištekėt už dievaičio Kipro Petrausko. Sakau: pasiryžimas, ne svajonė tiktai, o rimtai apskaičiuotas įsitikinimas, kad tai ji pasieks! Ir ilgainiui pasiekė.

Kai Alė man pasisakė tekėsianti už Petrausko, man buvo sunku patikėt: nejau Kipras, toks moteriškųjų išlepintas, pasiryš išsižadėt baronaitės Šaliapinaitės, šaunios ir pinigingos, su dainininkės talentu ir su tokia tatai garsia pavarde! O dėl ko? O dėl tos mūsų aktorės poetės Sidabraitės, tos trumputės, bet gražutės, pažo veidu moterėlės, neturtingos, negarsios! Vadinas, aš prarasiu garbę bei malonumą dalyvaut paties Kipro Petrausko vestuvėse, nes jis, kaip esu jau paminėjęs, iš anksto ir mane buvo užprašęs dalyvaut jo vedybose su Šaliapino dukra. Na, tik pasakykit, ar nesama pasauly stebuklų?!

Teikis atleisti man, didysis Kiprai, kad aš bandžiau nukreipt nuo Tamstos tą nepaprastą laimužę — vedybų su mūsų Žalinkevičaite — nukreipt, būtent, nuo tos pažo veidu gražuolės prie kurios kitos moters, kuri įstengtų ne vien kovot ir kentėt, o kovot ir sulankstyt net ir slibiną į ožio ragą!

Beje, tas mano dažnokai kartojamas pažo veidas. Kaip tik tokius pažus vaizduodavo re-

nesanso didieji tapytojai, o ir vėliau ne vienas religinių temų vaizduotojas. Esu regėjęs ir Europoj ir čia mūsų šauniojoj Amerikoj. Na, imk ir pastatyk vietoj Dievo Sūnaus tą mūsų Dievo dukrą Alę, tik aprėdžius ją vaikėziškai. Taip ją tuo vaikėziškumu keletą kartų paerzinus, ji nebeištūrėjo ir labai mikliai, taip sakant, atsierzino: girdi, kunige Mykole, tai labai lengva patikrint, jog aš ne pažas!.. Pasakė tai taip labai kukliai, bet su tuo jai būdingu švelniu ciniškumo prietoniu. Beregint nuščiuvau ir nebesumojau, ką atsakyt. Pabandykit patys ją paerzint! Ji žodžių kišenėj negraibo, o ir kišenės, tur būt, iš viso nevartoja.

Tasgatės, bandžiau ne kartą Alę atkalbėt, kad į Petrausko saulę per daug neįsistebeilytų ir apie vedybas su juo nesvajotų. Juk pati žinanti, kad vedybos artistės su artistu ne medaus puodas. Bet ji, nors mandagiai klausės, vis tik darė ir padarė savo! Mat, šalia galingo meilės su aistra stimulo, pasąmony, žinoma, veikė ir praktiniai sumetimai: garsus vardas, Kipro plati įtaka, ypač teatre, kur tai galėjo Alei būt labai naudinga; na, ir piniginis klausimas: juk Kipras uždirbdavo tikrai gausiai, o ji, vargšė, gyvenime nebuvo pinigėlio lepinama.

Ar ji, kaip Petrausko žmona, pasiekė, apie ką svajojo? Ar buvo laiminga? Ar bent patogiai jautės katė sukimšta su katinu į neerdvų moterystės maišą? Vidutinis žmogus į tuos klausimus nefilosofuodamas atsakytų: ne!

Aš, nesigilindamas į vedybų teorijas, atsakyčiau: tiksliai nežinau. Paminėsiu vien porą faktelių, kur tykiai bangavo po Kauną, o ir toliau aplinkui nubanguodavo.

A.a. prof. Vladas Jurgutis turėjo mažas akutes ir tas dar primerktas; o jos, šelmės, blizgėjo švitriai ir daug ką pastebėdavo. Jis pasakojo: ėjęs kartą per Kauno valstybinio teatro sodelį; ir štai beišeiną iš teatro pro jo šalines duris dievaitis Kipras ir pusiaudeivė Alė; abu, regimai, įsitraukę į karštą dialogą: olimpietis Kipras jai sakinį, kandidatė į olimpiečius jam du; jis savo Elenai du; jinai jam keturis ir t.t. (o reikia atsimint, jog Elena — ne aritmetinės progresijos šalininkė, o geometrinės); pati jausdama tos progresijos neištesėsianti, ūmai sprendė kviestis pagalbon dar vieną būtybę ir dialogą paversti trialogu; o ta būtybė buvo elegantiškas jos skėtis; tik bėda, kad jis gimęs nebylys ir savo mintis bei jausmus tegali išreikšti kitam vien mostais, tad miklioj Alės rankutėj jis ėmė gyvai bei sėkmingai pritarti deivės nuomonei; ir dievaitis beregint tą nebylio šneką suprato ir gyvai pajuto... Kuo tas žemės Olimpo pašnekesys pasibaigė, Jurgutis negalėjo pasakyt, nesgi nepatogu sustot, spoksot, o ypač sekti paskui...

Ar šitas truputį mefistofeliškas finansininkas - filosofas prisiminė tinkantį šiam atvejui rusų posakį: milyje braniatsia — tolko tiešatsia, nežinau; tik man atėjo galvon pana-

šus posakis: besimylį baras — tai vien meilių karas.

Dar vienas epizodėlis, gal kam ir skaudus, nes ašarotas.

Įkopus į Vytauto kalną ir pasukus gatve į kairę, ne per toliausiai niūkso dviaukštis mūrinis namas, paprastos Kauno žydų architektūros, mano durnai akiai negražus: neįspėtum, jog čia olimpiečiai gyvena. Tai Kipro Petrausko rūmai.

Man teko nepriklausomos Lietuvos Kaune nugirsti tokį dalyką: vieną kartą, vėlai naktį, vienas pilietis ar pilietė (o gal porelė) eina ta ramiąja gatve, pro Kipro namą, ir regi intriguojantį reginį: prie didžiųjų didžiojo tenoro durų ant laiptuko sėdi apsikniaubus gražioji mūsų Elena ir nuoširdžiai verkia. Žinoma, praeivio galvoj tuoj sužybčiojo įvairūs sumetimai, kaip baloj žaltvykslės. Ką tai reiškė?

Nei apie aną deivės, dievaičio ir skėčio trialogą, nei apie šį naktinį ašarų monologą nedrįsau Alės klausinėt. Bet apie kitą vedybų rojaus reiškinį, apie nervus rerum — pinigą teko vieną ar net daugiau kartų su gražiąja scenos (ir gyvenimo) Elena pakalbėt.

Čia mažutė pertrauka.

Gal neleistinai šių puslapių ekrane parodau platesnei visuomenei įžymių žmonių, dar gyvų, paslaptis? Neleistinai? Rimtai manau: ne. Didieji ir mažieji dievukai stovi ant aukšto pedestalo, visų akivaizdoj; jų vadinamosios

„paslaptys“ jau nebėra paslaptys: žmonės apie jas žino arba visai netrukus sužinos ir tai per padidinamąjį stiklą, kadangi apie didvyrių (didmoterių irgi) žygdarbius jau pinas, netgi jau apsipynė padidinami ir pagražinami mitai. O aš stengiuos, kiek galima kukliau, mitus praskleist ir švelniai švelniai paliest tikrovę. Tad einam priekin.

Vadinas, ponia Alė yra pati man išsklaidžius vieną iliuziją, aną piniginę: aš vis manydavau, jog didysis Kipras uždirba daugiau nei pakankamai, kad jie su šeima gyvena visai pasiturimai, ypač kad ir mieloji žmonelė turi gražaus uždarbio, kaip teatro artistė ir dažna operų vertėja. Manydavau, jog šaunusis mūsų artistas galėtų savo Alę bent nuo to nelengvojo bei nedėkingojo vertimų darbo atpalaiduoti — tegu kiti, skurdesnieji poetai, juo pasidžiaugia. Alė man nuoširdžiai prisipažino, kad jai būtinai reikią ir pašalinių uždarbių, nes iš Kipro pajamų nekas teiplaukią į jų šeimos iždą.

Ji kukliai neišdavė paslapties, kur geraširdžio Kipro aukselis dingsta. Bet visuomenė, kuri nėra kukli, gana atvirai plepėjo, kad, girdi, didžiojo mūsų giesmininko lituka, neką tedejuodami, laisvai plaukią iš Kipro plačios kišenės į alkanas kelių jo „bičiulių“ kišenes, kurios greit papampsta, o jų savininkai pralobsta. Dėl to vargšas dainius neįstengęs sumokėt Lietuvos bankui paskolos už savo namą (kaip man pasakojo banko valdytojas a.a.

Vladas Jurgutis). Tos skolos buvę dar likę sumokėt bene dvidešimt ar dvidešimt penki tūkstančiai litų. Vargšelis Kipras nebeįstengęs mokėt ir meldęs banką pasigailėt. Ir bankas, kurs paprastai yra bešir dis, šį kartą pajuto širdį suplastėjus (mat, buvo pasidavę dainininko žavesiui net ir banko nariai). Skola buvo Petrauskui dovanota. Mat, olimpiečių dievaičių padermė ir traktuojama dievaitiškai.

Tas dainos olimpietis dar ir antrą kartą susilaukė aukso lietučio. Šį kartą jau nebe iš Aukso Olimpo, iš Lietuvos banko, o jau iš vargšės žemės sūnų, iš dainų dievaičio gerbėjų, būtent, iš visuomenės, kai jam sukako 25 metai dainų karalystėj bečiulbant. Tai buvo 1936 Kristaus metai. Prieš šimtmečio ketvirtį, 1911 metais, Kipras buvo priimtas į garsiąją visame pasauly Peterburgo Marijos operą. Tad, mūsų brangiajam tenorui pagerbti, anais 1936 metais Lietuvos visuomenė nupirko iš telšiškio bajorėlio Kaminskio jo Rainių dvarelį, sumokėjus gražoką sumą, ir, lyg ant sidabrinio padėklo, įteikė nuolankiai bei dėkingai sukaktuvininkui. O šis kukliai, savotiškai šviesiai šypsodamasis, kiek gėdingai, bet nuoširdžiai dėkingai priėmė. O vyriausybė jam pridėjo priedo Gedimino I klasės ordiną.

Už tą dvarelį buvo sumokėta, berods, 120 tūkstančių litų. Buvusiuosius šeimininkus Kaminskius pažinojau, kai buvau Telšių mokyklų kapelionu; jų dukra, tokia išblyškusi išny-

kėlė, kaip ir jos mamytė, buvo anuomet mano mokinė. Miniu tą faktelį dėl to, kad vienas mano giminaitis buvo pasinešęs nupirkti tą Kaminskių dvarelį prieš Kipro gerbėjams jį užperkant. Anam mano giminaičiui savininkai buvo jau nusileidę iki 80 tūkstančių: matyt, buvo pasidarę jiem karšta, ir jie buvo pabūgę, kad jų rankos dvarelio nebeišlaikys. Tačiau, jų laimei, mano giminaitis susvyravo, numatęs kitą dvarą, žymiai didesnį, arti savo tėviškės ir netol Klaipėdos. Ir Kaminskiai susiprato vėl užsiprašyt žymiai daugiau. Ir jubiliejinis Petrausko komitetas sutiko tiek užmokėt. Ką gi? argi Kipras Petrauskas nėr daugiau vertas, nei 80 tūkstančių?!

Apsilankius pas mane anam mano giminaičiui, parankaus dvaro ieškotojui, nuolaidžiai šypsojom, minėdami to Rainių dvaro pardavimą - pirkimą ir Kiprui dovanojimą. Tas nusidvarininkavęs ponas Kaminskis! Kiek silpnas buvo, kaip ūkininkas, tiek gudrus, kaip derybininkas. O tie pirkėjai! kiek tauriai dosnūs dovanotojai, tiek minkštašikšniai derėtojai...

Na, Kipras su Ale dovaną priėmė. Bet ar ilgai išlaikys? Abu teatro meisteriai, ne ūkio. Juk štai ir kitas kito meno meisteris, poetas Kazys Binkis, buvo tikrai meniškai užsimojęs plačiu mastu paūkininkaut dideliame Kalnaberžės dvare. Nebežinau, kuriomis sąlygomis mūsų Kazys ten pateko; gal nuomininku, gal pirko išsimokėtinai: juk poeto vaizduotėj

daug uždarbio galimybių glūdi. Neilgai Kazys teūkininkavo, nes tyrai nusiūkininkavo ir metė tą aukso kasyklą, kuri gal buvo tokia, kai Kalnaberžės dvarą valdė buvęs Rusų caro ministeris pirmininkas Stolypinas, Piotr Arkadjevič.

Mūsų dainininkui su mieląja aktore būtų tekę daug atsidėjimo, darbo, galvosūkio, o ir... pinigėlio į tuos Rainius sukišti, norint išvengti deficitų ir pagaliau bankroto. O tų visų gražių ypatybių bei gėrybių mūsų karvelių porelė nebūtų įstengusi sumobilizuot. Tačiau įsikišo gera fėja (greičiausiai durna ar pikta) — Maskolija su Stalinu. Manau, Rainiai, nors ir Kipro Petrausko nuosavybė, liko sukolchozinti bei nususinti ir išgelbėjo Kiprą su Ale nuo susigėdinimo.

Beje, tie bolševikiniai Rainiai nuo 1941 metų liko garsūs visiems laikams tuo, kad, galvotrūkčiais bebėgdami nuo Hitlerio, komunistėliai dar parodė, kas esą, — nužudė Rainių miškely didelį būrį nekaltų lietuvių.

Bet grįžkim nuo šitų liūdnųjų įvykių pasidžiaugt šviesia Kipro Petrausko dalia nepriklausomoj Lietuvoj, kada jis buvo skraidriausioji žvaigždė mūsų operos padangėj.

DIDIS DAININININKAS

Taip, jis vertas ir skyrium nuo antrosios savo puselės apžvalgyt ir paglostinėt ir kom-

plimentais apibarstyt, nes didis tai dainininkas ir lygiai didis vaidila.

O ir operas kuriant, Petrauskas suvaidino lemiamą rolę. Juk jis buvo tiesiog įkvėpiamioji, judinamoji, patariamoji ir mokomoji dvasia. Jei nebūtume jo turėję, gal neveikiai tebūtume ir padorią operą sukūrę. Tad jis ne be pagrindo gali būti vadinamas mūsų operos tėvu. Ir visą beveik savo gyvenimą jis tam savo kūdikiui paaukojo (žinoma, ne veltui).

Lyg tai būtų buvę vakar, taip vaizdžiai tą operos atidarymo vakarą atsimenu.

1920 metų gruodžio paskutiniąją dieną, prieš pat naujuosius 21-pirmuosius metus. Vadinas, į antrąjį dvidešimtojo amžiaus penktadalį įžengsim su nauja, savo pačių sukurta kultūros brangenybe, opera, didele brangenybe, kurios pasistengsim jau nebeprarasti, su kuria suaugsim į viena ir puoselėsim ir tobulinsim entuziazmingai bei ryžtai!

Žinoma, į tą blizgančią naujenybę veržte veršis visi, kas tik galįs: ir valstybės, ir mokslo vyrai, ir pinigo, ir altoriaus atstovai, ir jaunimas, ypač gražioji studentija. O bilietų nedaug, nes ir tas mūsų teatrėlis toks nedidelis. Tad, jei nori patekt į tą ne visai šventąjį rojų, tai nežiopsok, nė dienelės nepasivėlink, visom jėgom stumkis prie to rojaus kasos ir, kuone verkdamas, mokėk rieboką sumelę. Bet tą skausmą pilnai pasaldina viltis: pamatysiu

ir išgirsiu ką nepaprasta: pirmąją rimtą lietuvišką operą — Verdžio Traviatą!.. O jau iš anksto iš teatro, nelyginant iš perdžiūvusios statinės, pro visus plyšius veržias gandai: bus visai caca!

Šį kartą, tur būt, niekas nepasivėlino. Viduje pilnų pilna. Ir parteris, ir ložės, ir balkonai tirštai marguliuoja bene visom vaivorykštės spalvom. Žydėte žydi visi fasonai — nuo šventadieniško proletarinio, per kukliai militarinį ir akiplėšiškai miesčioninį iki padoriai inteligentinio, valstybinio, diplomatinio. Moteriškasis gėlynas negausus gražuolėm, bet džiugiai dainuoja spalvom, ne visada asonansais; bet pastangos į madą bei estetiką, nors ne visai sėkmingos, tačiau ryškios.

Prezidento ložėj pats Aleksandras Stulginskis, Steigiamojo seimo pirmininkas ir Valstybės prezidentas, apsuptas artimiausių aukščiausių vyriausybės bei kariuomenės atstovų. O šios įstaigos šeimininkai, dramos bei operos artistai, nedalyvaują šios dienos spektakly, susitelkę pašalėliuose, scenos kairėj ir dešinėj, kur tik leistina atsistot.

Muzikantai jau seniau sugūžėję į savo duobę tarp parterio ir scenos. Iš tos duobės pusėtinai garsiai ūžia derinamų instrumentų kakofonija. Atsidėjus nesekant smulkmenų, ta „muzika“ labai primena kai kuriuos modernios muzikos kūrinius. Pusiau sąmoningai skęstant tame garsų chaose, ima net gana malonu darytis, ir žmogus pradedi suprasti tą

bene Persų šacho pasisakymą po vieno koncerto Paryžiuj, kurį jis kantriai išklausė; kai kurie prancūzai jį paklausė: kuri koncerto dalis jam labiausiai patikus? jis nuoširdžiai prisipažino: nagi ta, kur muzikantai laisvai grojo be to ten mostaguojančio vadovo...

Galop iš to urvo galo išniro ir skubiai atbėgo į orkestro priekį dirigentas Juozas Tallat Kelpša, pakopė į piupitrą, apsisuko į žiūrovus, žvilgterėjo į prezidento ložę ir žemai jai nusilenkė, paskui mandagiai nusilenkė kairei ir dešinei. Greitas ir miklus vyrukas, ryškiai mongolišku veiduku, balzganom nustebusiom akutėm, juoda iškilmių eilute, ilgom palom fraku, balta liemene su baltu stamboku raikščiu. Taip, gana pasitikimai pasveikinęs publiką, vėl atsisuko į savo ginkluotą įvairiais instrumentais kaimenę, grakščia lazdele pastukseno į piupitrą ir ištiesęs pakėlė rankas, lyg norėdamas apglėbti savo muzikinį būrelį, kurs nuščiuvo ir į jį sužiuro, pridėjęs kur reikiant savo instrumentus. Patvino tyla — beveik girdėtum peliukę bėgant. Galop dirigentas mostelėjo lazdele, ir pasiliejo romantiškai ilgesinga Traviatos uvertiūra. Jai pasibaigus ir katučiams nuskambėjus, raiškiu kontrastu iš orkestro išsiveržė džiugi muzika, ir lėtai prasiskleidė sunki scenos uždanga — tai įprastinė puota pas žinomą Paryžiaus demimondaine Violetą, brangiai mokamą meilės deivę. Apkrautas stalas. Vynai. Šampanas. Šokiai. Čigonų šokėjos.

Atvyksta naujas kandidatas į Violetos mylėtojus, Alfredas. Jaunas, gražus, vyriškas. Susipažinimas. Tostai. Sąmojingų sakinių pynės. Bokalai žvanga. Veidai kaista. Akys, įsižiūrėję į kits kitą, skaisčiai blizga. Alfredui Violeta iš karto įsminga vaizduotėn ir širdin. Gražuolei jaunuolis irgi išimtinai patinka. Ir užsimezga meilė, ne jautulinga, o skaisti, idealistinė, su kilniais sušvytėjimais, su liepsnojančia aistra, su tyra kančia, su pavyduliavimo sopuliais, pasiryžusi pasiaukoti; meilė, kuri nuskaidrina ir sukilnina tos aistrų deivės širdį, kur anksčiau buvo sekso vergė, gal besigėdinanti bei nekenčianti savęs pačios. Moralas — skaisti bei stipri meilė nuskaistina ir į heroizmo sritis iškelia net labai susipurvinusią širdį. Nuostabi tos Traviatos muzika, stebuklingos arijos. Jautriųjų žiūrovų širdys tirpte tirpsta, o kai herojė jauna miršta, ne vieno žiūrovo akyse pasirodo ašaros.

Žiūrėjau, klausiaus ir... stebėjaus. Tad štai kaip! Mūsų broliai ir sesės atliko tokį sudėtingą darbą, tokį painų ir sunkų! Solistai - solistės, choras, šokėjai - šokėjos, orkestras sukūrė tokį harmoningą bei darnų meno kūrinį! O juk tai tik pirmas bandymas!.. Tiesiog žmogus netikėtumei, jei savo akim neregėtumei, ausim negirdėtumei, mintim neapčiuoptumei! Tiesiog graudu... Jei jau tokį stebuklą padarėm, tai ko kito neįstengtume padaryt?.. Ir pasitikėjimas savim, ir puikybė, ir viltis, ir ryžtas krūtinėj tvinte tvinsta. O tie dainininn-

kai, tie artistai tokie mums brangūs brangūs!

Nėra ko stebėtis: daugelis mūsų muzikos bei dainos mėgėjų žiūrėjo tą melodingą bei melodramatingą operą po kiek kartų. Net ir aš pats ją mačiau geroką keletą kartų ir dabar čia Amerikoj mielai jos pasižiūrėčiau bent porą kartų; bet Čikaga nuo manęs apie tūkstantį mylių, tad mano seniems kaulams tai sunkus uždavinys. Tačiau net iš tokio tolio girdėt, kad gražiai reiškias.

O anuomet, 1920 metais ir toliau, mūsų opera vystės spėriai ir sėkmingai. Ligi bolševikams pagrobiant Lietuvą, pastatyta apie 60 operų, vadinas, mažne visas ašarų pakalnės repertuaras. Regėjau jas kuone visas, kitas net po keletą kartų. Ir visom, jei ir nelygiai, betgi gėrėjaus. Ir daugiausia švytėjo karalius Kipras Petrauskas, o aplink jį visas kunigaikštiškas žvaigždynas, taip jog vidurkis pasirodė pasigėrėtinas. Neatsiliko nuo solistų ir choras, muziko Juliaus Štarkos išmankštintas ir diriguojamas. Neblogas susidarė ir orkestras. O ką bekalbėt apie baletą! Mėgėjai ne be pagrindo rasdavo kuo tikrai pasigėrėt. Tad jau buvo galima pradėt lygint mūsų operą su geriausiom Europos operom. Pats šiuo atžvilgiu nereiškiu čia savo įvertinimo, kadangi Europos operų man neteko girdėt. Remiuos mūsų tautiečių, pasaulio mačiusių, geru skoniu. O čia papasakosiu, kas man teko nugirst iš svetimtaučių muzikų. Pradėsiu nuo vieno pašnekesio, kurį atsitiktinai nugirdau teatre.

Ėjo kažkuri opera. Sėdėjau partery. Vienos pertraukos metu girdžiu — mano užpakaly šnekas vokiškai du svetimtaučiai ir tai apie mūsų operą, matyti, saksonai; atrodo, iš Dresdeno, kurio opera Vokietijoj buvo laikoma gera, o praeito amžiaus antroj pusėj ir šio amžiaus pradžioj net geriausia Europoj, vadinas, ir visame pasauly; vienas teigia (o antras tyli, tad sutinka?): na gi, šita Kauno opera besanti visai gera, netgi po mūsų Dresdeno!

Aš pasijutau lyg paglostytas.

O dabar tiesiogiai apie Kipro triumfus.

Bolševikam įsiviešpatavus Rusijoj, iš tenykščių didžiųjų teatrų į Vakarų Europą pabėgo visa eilė įžymių, netgi didžių dainininkų, sakysim, Fedor Šaliapin, Smirnov, o juk ir mūsų Kipras. Be dainininkų, metė Bolševikiją ir būrelis įžymių dirigentų, kaip štai Sergiejus Kussevitzkis, Emilis Kuperis ir kt. Tas Kuperis buvo labai paslankus (na, o juk ir gyventi reikia). Ne vieną kartą po pirmojo didžiojo karo jis suorganizuodavo didesnę ar mažesnę grupę tų emigrantų rusų, sumegzdavo į ansamblį ir važinėdavo po didesniuosius Europos miestus, statydamas įvairias rusų operas. Įtraukdavo ne kartą ir mūsų Petrauską, bet paprastai kaip Peterburgo Marijos teatro artistą: skelbimuose mūsų Kipras buvo vadinamas Kiprijan Piotrovskij. Argi toks pat skelbimų pasisekimas būtų buvęs, jeigu Kipras būtų skelbęsis „Kipras Petrauskas, lietuviškos Kauno operos

artistas"?! Vadinas, Kipras nesiskubino garsinti Lietuvos vardo.

Pirmas pokarinis mūsų dainiaus pasirodymas Vakarų Europoj tame Kuperio ansamblyje įvyko Berlyne. Šalia Petrausko, Kuperis pasikvietė ir didįjį Šaliapiną, chorą pasisamdė iš Rygos operos, berods, ir baletą. Jei neklystu, operos buvo statomos Berlyno operos rūmuos su to teatro orkestru.

Labai domėjaus, kaip pasiseks Kiprui pasireikšti prieš labai kritišką berlyniškę audienciją bei vokiečių kritikus. Todėl uoliai supirkinėjau visus vokiškus berlyniškius laikraščius, kuriuos rasdavau pas pardavėjus Kaune, šalia teatro vartų, ir kuriuose buvo minimi tos rusų operos pasirodymai. Radau tokių laikraščių keliolika. Visi atsiliepimai apie tą operą geri. Žinoma, visur dominuoja Fedoras Šaliapinas, kaip nepasiekiamo aukščio artistas. Labai gerai įvertintas choras, kurs ne vien labai gerai dainuojąs, o ir lygiai gerai vaidinąs. Mat, recenzentams nebuvo, matyt, pasakyta, jog tas choras yra tautinės latvių operos, ir vokiečiai manė, kad jis rusų Marijos operos. Kitus solistus kritikai vertino tikrai gerai. Man itin įdomu buvo, kaip jie vertina mūsų Kiprą (manydami jį irgi esant Marijos operos narį). Net ir po tokio Šaliapino vertinimas buvo labai palankus. Žinoma, rašė vienas laikraštis, sunku yra dainuot ir vaidint šalia tokio milžino, kaip Šaliapinas, ir nebūt aptemdytam jo šešėlio; bet ir taip Kiprijan Piotrovskij eg-

zaminą išlaikė tikrai gerai. Visi recenzentai teigiamai įvertino Kiprą, kaip dainininką bei vaidilą. Visi pabraukė, jog jo mokykla gera, balsas gražus, gerai išlavintas ir gerai valdomas, vaidyba gera, o išvaizda puiki.

Šituos liaupsinimus uoliai skelbiau Kaune. Turėjo pasiekt ir Kiprą. Greičiausiai per jo Alę, nuo kurios tokių aukso žinelių, be abejo, neslėpiau.

Pas prelatą Dambrauską buvo apsigyvenęs mūsų universiteto matematikos profesorius Otto Volk, bene muenchenietis. Jis gaudavo žinomą Europoj dienraštį Muenchener Neueste Nachrichten. Vienąkart atsitiktinai pateko ir į mano smalsias rankutes. Žiūriu — o gi ten platoka muzikos recenzija apie operinės Emilio Kuperio trupės pasirodymą Muencheno operoj. Rusų opera! Su Petrogrado Marijinės operos dainininkais... Žiū — ir mūsų Kiprijan Piotrovskij besąs irgi kaip anos garsiosios operos narys!

Skaitau ir gėriuos: mūsų Kipras pavadintas „Junger Tenorist mit herrlicher Zukunft"! Jaunas tai toli nebejaunas. O puiki ateitis tai verčiau dabartyje, o geru galu net jau praeityje. Tačiau svarbiausia, kad ir išlepintiem muencheniečiam jis vis dar sugeba pasirodyt jaunas ir dar su puikia ateitim! Bravo Kiprijan Piotrovskij!

Buvo carų Rusijoj toks įžymus publicistas bei politikas ir, žinoma, profesorius Povilas Miliukov'as, vadinamųjų kadetų (konstitucio-

naldemokratų) vadas bei Dumos atstovas. Bolševikam paėmus Rusiją, Miliukovas išemigravo į Vakarų Europą ir nutūpė Paryžiuj. Čia redagavo kadetų krypties laikraštį „Poslednija Novosti", kurį mielai skaitydavau. Ten netikėtai radau straipsnį apie E. Kuperio apsilankymą su savo operine trupe ir su mūsų Kiprijonu į garsiąją Milano Skalę. Recenzija kalbėjo apie rusų operą „Grad Kitež" — „Kitežo miestas", kurią buvom jau regėję Kaune su Kipru svarbiausioj rolėj (ir labai sunkioj), kur reikia turėti labai išlaikytą dainavimo techniką ir parodyt didžiai komplikuotą, originalią, stiprią vaidybą. Tas paryžietis recenzentas pasigėrėdamas rašo, kad štai jų Kiprijan Piotrovskij tobulai pasireiškęs toj operoj savo nepaprastai sunkioj rolėj, iki entuziazmo sužavėjęs išlepintus Skalės žiūrovus ir susilaukęs begalinių katučių.

Skaičiau žavėdamasis, bet ne be kartaus priemaišo. Taip, Kipro Petrausko patriotizmas nė iš tolo neprilygo jo talentui. O štai kitų „mažųjų" tautų artistai, svetur gastroliuodami, nesidrovi pareikšti, iš kurios tautos kilę, kuriame krašte veikia ir t.t. Net ir toks Juozas Pilsudskis svetimiems laikraščiams liepdavo pabraukti, kad jis esąs gente Lithuanus. Pats esu skaitęs.

O mes, ką veiksim? mylėjom ir vis mylim savo Kiprą, mylim ne už jo Tėvynės meilę, o mylim didį jo talentą ir dėkingi esam to ta-

lento savininkui, kad jis ilgokai davė mum savo menu pasigrožėt.

Ir nuo 1920 metų gruodžio Traviatos, iki buvom priversti išeit į tremtį, sekėm Petrausko kūrybą, ja grožėjomės, jį liaupsinom bei lepinom, kaip „nepalyginamą“, „nepralenkiamą“, „mūsų didžiausiąjį dainininką“ ir t.t. Ir galop gana stipriai išpaikinom. Ėmė jis neberūpestingai ruoštis spektakliams ir iš viso apsileisti, žodžiu sakant, neišvengiamai smukti. Sakysim, vieną kartą vaidina jis „Pikų Damoj“ Hermano rolę. Žiūriu, klausaus. Kas gi tai? Juk Petrauskas jau nebe tas, nebe tas!.. Liūdna. O čia kitą kartą tą pat rolę dainuoja Aleksandras Kutkus. Na gi, juk vaidina įspūdingiau už patį Petrauską!..

Netrukus atvyksta į Kauną padirīguot keleto operų Emilis Kuperis, su kuriuo savo laiku Peterburgo Marijos operoj teko darbuotis mūsų Kiprui. Skubu ir aš pasižiūrėt išdavų. Stato mūsų opera populiariąją savo dukrą Bizet'o „Carmen“. Diriguoja Kuperis. Dainuoja Don Jose vaidmenį Petrauskas. Nuostabi permaina: jau nebeapsnūdęs, o visai atgijęs, visą sielą bei talentą įdėdamas. Na, dėkui Dievui!

Pasibaigė teatro sezonas. Išvykome į savo Palangą atostogų. Ten vieną dieną šalia prezidento vilos susitinku Kiprą. Pradedam kalbėtis. Užvedam šneką apie operą. Aš paprastu savo atvirumu imu dėkoti dainininkui už paskutinį jo pasirodymą, kur taip aiškiai skyrės savo tobulumu nuo jo kitų paskutiniojo laiko

spektaklių. Mes tiesiog atsigavom, vėl išvydę bei išgirdę senąjį savo Petrauską (sakau jam); mes susižavėjom; mes vėl didžiavomės ir mylėjom didįjį savo dainių - raganių!.. Taip maždaug aš čiulbėjau, it volungė, savo himną tam nepaprastajam menininkui, jungdamas į vieną pyragėlį saldžią tešlą su trupučiu kartėlio.

Kipras pyragėlį suvalgė maloniai, net kiek susigraudinęs; ir nuoširdžiai, kiek liūdesingai, man sako (laisvai atpasakoju jo šnekos turinį):

— O kas kaltas, kad buvau jau žemokai smukęs? O jūs, klausytojai bei kritikai! Ach, Kiprai! Jūs didis! Jūs nepalyginamas! dieviškas! Ir vis tai pat, ar aš sugiedu bei suvaidinu geriau, ar blogiau!.. Na gi, kiekvieną artistą tuo būdu išpaikintumėt bei susmukdytumėt!.. Ko man čia uoliai rengtis, tobulintis, kilti?! Jiems vis tiek užteks! jie gėrėsis ir liaupsins!.. Na, ir turėjot savo elgesio vaisių. Tik štai atvyksta Kuperis, pamato mane scenoj, išgirsta dainuojant ir, kaip senas tikras bičiulis, nuoširdžiai sako: Kas Jums pasidarė, Petro Kiprijonai? Kaip žemai Jūs nupuolėt!.. Atsiminkit Peterburgą bei Marijinką! Kaip Jūs ten karštai ruošdavotės, kaip bandėt aukštai skrist! Ir skrisdavot, ir nuostabiai plevendavot!.. Atsibuskit! susipurtinkit ir vėl imkit visa dūšia atsidėt darbui, kilti, tobulėti!.. Taip Kuperis. O aš giliai susigėdau, šiurpas mane supurtė. Mirtinai nusigandau. Ir ryžaus! Vėl visą sielą įdėsiu į meną — į tą be ga-

lo rimtą, negailestingą viešpatį, kuris artistui oriai ir rūsčiai kartoja: Priekin! aukštyn! tobulyn! Juk žinai: kas meno kely nekyla, tas smunka — tas baigtas!.. Ir štai tas negailestingai nuoširdus ir ištikimas bičiulis paėmė mane į nagą: repetavo su manim penkias valandas, ir štai pajutot tikro meniško darbo vaisių!

Taip. Kuperis gražiai patarnavo ir Kiprui ir mūsų operai: mūsų pirmasis tenoras dar ilgokai pirmosios klasės žvaigžde švytėjo mūsų teatro scenoj. Ir mes buvom jam labai dėkingi.

Tačiau laikas bėgo nesulaikomai ir su savim nešės šalin po truputį Kipro balso grožio. Atsimenat, esu pasakojęs, jog vieną sykį netrukus po pirmojo karo, kada aš prašyte prašiau ,kad Kipras be reikalo neeikvotų savo fizinių jėgą, nes jos priklauso menui ir Tėvynei, jis atsakė: pačiupinėk mano raumenis: juk jie tiesiog plieniniai! Dešimt metų jau dainavau; man jėgų vis tiek užteks dar dvidešimčiai. O ilgiau, kaip tris dešimtis, paprastai joks tenoras nedainuoja.

Taip. Užteko. Ir mes saviškiai dar vis gėrėdavomės nuoširdžiai, ypač jo vaidyba. Žinoma, kurie dar gyvai atsiminėm, kaip Petrauskas dainavo, tik ką grįžęs iš Bolševikijos po pirmojo karo, ilgesingai kuždėdavom: nebe tas, nebe tas... Man tą jausmą patvirtino antrojo karo metu vieno vokiečių laikraščio muzikinė recenzija. Recenzentas vertino, ir pa-

lankiai vertino, kurį ten mūsų operos spektaklį Kaune. Atsimenate, kaip dar prieš aštuonetą metų Vokietijos, Prancūzijos, Italijos laikraščiai liaupsindavo mūsų Kiprą. O dabar? Dabar palankiai paminėjo recenzentas apskritai solistus, chorą, dekoracijas etc. O apie Petrauską atskirai nieko... Liūdna.

Kaip gaila, kad recenzentui neteko matyti ir girdėti Kipro kiek vėliau Verdžio „Otello" operoj! Tai buvo man tikra Kipro Petrausko gulbės daina, nes daugiau nebeteko jo girdėti. O anoj „Otello" operoj jo vedamasis vaidmuo buvo įvykdytas tiesiog tobulai tiek dainavimo, tiek vaidinimo atžvilgiu. Ypač vaidyba buvo tiesiog geniali. Paskiau ilgai minėjau tą spektaklį, ilgesingai nušvitęs. Vai, kai jau kam Dievas maloningai šiūpteli savo dovanų, tai jau su kaupais!.. O kaip aš būčiau norėjęs, kad anas vokietis recenzentas būtų turėjęs laimės būt tame spektakly! Ir sau kartodavau ir kitiems sakydavau: na, prašom! eikit per visą pasaulį, per visas geriausias operas — niekur nerasit tokio didžio Otelo toj Verdžio operoj!

Užėjo 1940 m. bolševikai. Jiems buvo svarbu susirasti įžymesniųjų lietuvių tarpe tokių asmenų, kuriuos būtų galima padaryti bendradarbiais ar bent bendrakeleiviais. Pačiupo į savo spąstus ir Kiprą Petrauską. Išrinko jį į pirmąjį liaudies seimą, ir jis tais metais bene turėjo su delegacija vykt į Maskvą prašyti Staliną, kad teiktųs priimt Lietuvą į Ru-

sų sovietinių socialistinių respublikų šeimą. O 40 - 41 metų sąvartoj buvo vėl „išrinktas" į aukščiausiąjį visų bolševikinių Rusijos respublikų Sovietą.

Mums anuometiniams mažiukams (tikiuos, ir didžiukams), o ir beveik visai lietuviškajai visuomenei, skaudėte skaudėjo širdį, kad vadinamasis mūsų Kipras raudonai apsidažė ir užtat patogiai šildės iš Maskvos parvežtoj Stalino saulėj, tuo tarpu kai daugelis kitų mūsų įžymiųjų vyrų liko išvežti į giliosios Rusijos bei Sibirijos vergų stovyklas. Ką gi! didysis Kipras, pasirodė, buvęs didis vien scenoj. Ir kaip laukt ar reikalaut heroizmo iš vyro, kur buvo kilęs ne iš herojų tešlos.

Įdomu, kad jis, po pirmosios okupacijos, bebėgant rusų ir mūsų bolševikams į savo Matušką Rusiją, surizikavo nebėgt su jais, pasilikti Tėvynėj, kurią okupuos naciai. Matyt, užtenkamai tvirtai pasitikėjo, jog tautiečiai jį stipriai myli ir neįskųs naciams, kaip kolaborantą. Čia jis neklydo: tautiečiai jo neįskundė, ir jis ramiai bei normaliai darbavos operoj.

Bet štai bolševikai išstūmė vokiečius iš Lietuvos ir atsisėdo čia ilgam, nes argi jų sąjungininkai — Jungtinės Amerikos Valstybės, Did. Britanija ir nedidžioji Prancūzija — stums juos lauk, iš kur atėję?

Čia Petrauskų šeimoj įvyko tartum tragedijėlė: bėgt ar nebėgt į Vakarų Europą? Kiprui, aiškiai senstančiam, perspektyva bėgt į

svečias šalis toli gražu nebuvo patraukli: visai skirtinga aplinka, visai neaiškios darbo bei pragyvenimo sąlygos, svetimos kalbos ir t.t.; ar ne geriau pasilikt savo šaly, įprastose gyvenimo sąlygose, bolševikų gerbiamam bei palaikomam, kaip įžymiam menininkui, jų reikalui patarnavusiam ir dar galėsiančiam patarnaut. Šiuo atžvilgiu jis neklydo. Klydo vien antru atžvilgiu, būtent, kad būtų galėjęs neblogai įsikurt ir Vakaruose: juk jis buvo čia užtenkamai pažįstamas ir būtų galėjęs laikinai kai kuriose operose įsikurt, bent kuriam laikui, o vėliau, jei ne Europoj, tai Jungtinėse Valstybėse suorganizuot dainavimo kursus, kaip padarė Kutkus, Augaitytė, Dičiūtė ir kt. Juk Kipro markė, kaip garsiosios Marijos operos pirmaeilio tenoro, čia būtų labai stipriai imponavusi amerikonams, kuriems rusiškasis menas yra nelyginant „Šventa Viršūnė". Na, pasiliko Lietuvoj tai pasiliko. Gavo darbo iš pradžių kaip operos artistas, paskiau kaip konservatorijos mokytojas, o galop gyvena kaip pensininkas aštuoniasdešimtmetis, gavęs iš bolševikų net vilą Vilniuj gyvent, ir baigia savo gana audringą gyvenimą ramiai, beveik apakęs.

Kas nėra padaręs gyvenime politinių klaidų, lai meta į Kiprą akmenį. Kaip ten yra, kaip ne, o jis mūsų kultūros istorijoj bus teigiamai vertinamas, kaip didis menininkas, padėjęs iškelt mūsų operą palygint aukštai. O ir kaip žmogus jis vertas yra ir bus geru žo-

džiu minėt už paprastumą, kuklumą, už gerą širdį.

Beje, kodėl jo žmonelė nepasiliko su juo Lietuvoj bolševikams antrąkart paglemžus mūsų Tėvynę, o išbėgo į Vakarus per Austriją į Bavariją? Ar per kokį apsirikimą, ar apsilenkimą, ar susikirtimą su vyru? Nors tremty susirašinėjau su ja, nors ir gyvą susitikau Augsburge, nieko nesužinojau: nei ji prasitarė, nei aš neklausinėjau, nes buvo nepatogu smalsauti. Tik vėliau, jau po 1946 metų vasaros, nugirdau ją grįžus į Lietuvą. Matyt, Kipras ją parsikvietė. Nuo tol mudviejų santykiai nutrūko. Taip nieko ir nebežinau, kaip ji ten Lietuvoj gyvena.

Baigdamas šitą skyrių, vadinas, skirdamasis su Kipru Petrausku amžinai, jaučiu reikiant dar su mūsų opera bei jos brangiais artistais bent kiek pasižmonėt.

NEGALIU NUO OPEROS ATPLĖŠT ŠIRDIES IR TIEK

Mūsų operos žvaigždyne, šalia saulės Petrausko, buvo didesnių ir mažesnių žvaigždžių žvaigždelių; jos buvo mum mielos ir brangios, ar dėl tam tikrų priežasčių vien brangios, nors ir nelabai mielos. Visų nė nesuminėsiu, vien tas, kur į dūšią ar bent į atmintį įsiskverbė. Manau, sutiksit, skaitytojai, kad pradėsiu

ne nuo moteriškųjų vienetų, nors geras tonas lieptų užleist pirmenybę kaip tik joms.

Nors jau poroj vietų esu skaniai paminėjęs mūsų antrąjį įžymųjį tenorą Aleksandrą Kutkauską - Kutkų, bet neištūriu čia nepaminėjęs... jo šešėlio.

O tai buvo pirmoji Aleksandro žmonelė. Tokia neaukšta, kresna, neelegantiška moterėlė, blyškiu, apskritu veiduku, akiniuota, matyti, trumparegė, linaspalvė blondinė, net antakiai balzgani; žiūri į aplinką bei atskirus žmones prisimerkus, suprantančiu, žinančiu, atlaidžiu žvilgiu bei šypsena. Ką gi! jinai inteligentė, juristė, protinga, praktiška (bent taip atrodo, arčiau bei giliau netikrinus). Šiuo pastaruoju atveju ji turi daug bendra su savo Aleksandru. O prisideda dar viena bendrybė — muzika, ypač daina. Kada tik būdavau teatre, kai eidavo kuri opera su Kutkausku, vis rasdavau teatre pirmąją ponią Kutkauskienę. Ne dyvai: jame buvo įsikūnijus jos meilė ir jo muzika. Katra jai labiau rūpėjo, ne man spręst. Bet viena man buvo aišku: ji virto Aleksandro šešėliu (betgi visai apčiuopiamu). Ir į Kapočiaus Enciklopediją nepateko. Gal lietuviai bolševikai ją įsidės į savąją Enciklopediją. Juk, ar šiaip, ar taip, o ji buvo vis tiek individas, vertesnis už daugelį į mūsų LE patekusiųjų.

Šiam šešėliui išnykus žemėj, jos vietą užėmė kita moteris, jau nebe šešėlis, tik nuolat dainuojanti aukso kakarinė, žinomoji mū-

sų operos artistė Jadvyga Vencevičaitė, sužavėjusi dainos herojų Kutkų ir virtusi Kutkuviene. Reikia tad ir ją čia bent keliais žodžiais paminėti.

Tad gi apie tą mielabalsę Jadvygą Venciūtę - Kutkuvienę.

Pirmą kartą ji operoj pragydo 1920.XII.31 pirmojoj „Traviatoj". Taip mums visa tuokart atrodė nauja, įvairu, įdomu, jog tos štai Jagutės Vencevičaitės jos mažoj rolėj nei neįsispitrėjom, nei neįsimylėjom. Vien pamažu ėmėm ja grožėtis, vertinti ir katučiais lydėti. Ne per didelis jos balsas, malonaus skambesio, tiksliai išmokslintas bei puikiai valdomas, tekėjo kaip tas tyras lankos upelis. Jadvyga sugebėjo kur reikiant jį patvindyti, kad jis šniokštų verpetais, arba nutildyti, kad šnerėtų glamone. Tačiau nepagaudavo klausytojo į padanges nei neblokšdavo į pragarmes. Tai nebuvo jos prigimtis. Ji dainavo ir vaidino neperdėdama saikingai, taip sakant, inteligentiškai, tiksliai interpretuodama duotąjį tekstą bei muziką, neklykaudama, netrepsėdama, nesiskeryčiodama, nesiraitydama, o estetiškai santūriai. Tiesa, kiek man teko ją operoj sekti, ji manęs į ekstazę niekuomet neiškėlė. Bet kas tai pasiekė? Fedoras Šaliapinas, šios Kutkuvienės Kutkus mane beveik sužavėjo D'Alberto „Pakalnėj". O dabar abu tie mūsų balandėliai burkuoja Jung. Amerikos Valstybėse ir moko burkuoti jankių ir kitų gaidžius bei višteles, bandydami juos paverst

lakštingalom (žinoma, stambiom, bent fiziškai...).

O dabar nusileiskim iš tenorų aukštybių prie baritonų. Turėjom du vyresniuosius — Juozą Bieliūną ir Antaną Sodeiką, o vėliau sužibo scenoj jaunius (bet dabar jau baigiąs į senius kopti) Juozas Mažeika.

Bieliūnas — toks gana kresnas, rudaveidis, kiek rauplių liestas, sveiks vyružis, viduju karščiu kunkuliuote kunkuliuojąs: neliesk, ba nusivilsi! akutės taukuotai žiba, linksmai, šelmiškai... Stiprus, bet švelnus baritonas, bet kuriam teatre aukštai vertinamas. Vaidyba lanksti — daugeliui vaidmenų tinkanti. Labiausiai mane paveikdavo ir giliausiai atminty paliko jo Figaro „Sevilijos kirpėjuj". Nelengva būtų buvę jam Figaro rolėj lygų pakaitą mūsiškiuose surasti. Tačiau tie laurai ilgainiui jam nusibodo, o gal koks specas jam patarė arba gal ir pats, įsispitrėjęs į Kipro vainikus, įsigeidė, kaip anoji lapė, pasiekti tokių pat aukštai kabančių vynuogių, tik ūmai išgirdom, kad štai Bieliūnas išdūmęs į dainų šalį Italiją savo gražiojo baritono perdirbti į dar gražesnį tenorą: juk toj Italijoj esama tokių balso stebukladarių, kur ne tokių dyvų su svetimšalių kakarinėm padarą. Smalsiai laukėm bičiulio Bieliūno sugrįžtant po stebuklingos operacijos ir nuostabiai pragystant. Ir grįžo ir pragydo, dargi mūsų visų mylimoj „Aidoj", dargi tokioj sunkioj sudainuoti Radameso rolėj. Ačiū Dievui, man neteko tos ne-

laimės būti tame spektakly ir būti mielo baritono savižudybės liudytoju. Bet buvusieji pasakojo: Bieliūno Radamesas visas gyslas ištąsęs ne vien sau, o ir klausytojams. Žinoma, naujoji tenorinė lakštingala nutilo visam, nebent pragysdama senuoju geruoju baritonu. Bet man ir tos metamorfozės nebeteko girdėt. Jis perėjęs į visai kitą sritį: buvęs lietuviškų filmų cenzorium, radiofono direktorium, konservatorijos profesorium.

Paminėsiu čia ir kitą įžymų mūsų operos baritoną, pradėjusį joj švytėti nuo pat jos įsikūrimo. Nors artimesnių santykių su juo neturėjau, bet jaučiu širdies reikalą paminėt jį geru žodžiu: juk jis, kaip stiprus artistas, mums yra pateikęs tiek estetinio pasigrožėjimo. Tai Sodeika Antanas, labai gražus lyrinis baritonas su lygiai gražia išorine išvaizda ir puikus vaidila, pasižymėjęs įvairiuose pirmaeiliuose vaidmenyse. Man jis ypačiai patikdavo kaip Rigoletto, Skarpija „Toskoj", Demonas Rubinšteino „Demone", Telramundas „Lohengrine".

Bolševikams Lietuvoj pastoviai atsisėdus, Sodeika Kauno konservatorijoj mokė dainavimo nuo 1945 metų, o nuo 1948 m., kai opera ir konservatorija persikėlė į Vilnių, buvo paskirtas operos klasės docentu, o nuo 1954 m. ir profesorium. Ne be to, kad nebūtų susitepęs papataikavimu ir viešpačiams bolševikams: 1951 metais buvo išrinktas į maskvinės Aukščiausios Tarybos atstovus. Įdomu, kad tas mu-

zikas bei dainininkas pamėgino kopt į raštijos kalną: parašė atsiminimų knygą „Mano kelias į muzikos meną“, kuri išspausdinta 1958 m.

Su tuo įžymiuoju menininku neteko glaudžiau suartėt. Vieną tik kartą turėjau jaukios laimužės pas jį paviešėt. Neatsimenu, kaip prie to priėjo. Tik atsidūriau Vytauto kalno aukštybėse, į kairę nuo Kipro Petrausko namo, prie Sodeikų bene dviaukštės buveinės. Atmintis nedrąsiai liudija, kad ji buvo antrajam aukšte. Ar tas pastatas buvo Sodeikų nuosavybė? Na, tai nesvarbu (bent man). Aiškiau atsimenu, jog svečių būrelis buvo mažas, o kas jie — it juodam dubury nuskendo. Gyvai liko atminty vien šeimininkas su savo giliom veriančiom akim ir džentelmeno šypsniu gražiam veide. Na, žinoma, ir šeimininkė estetiškai puošė mum pobūvį bei vaišes savo maloniu būviu. Tokia aukšta, lieknutė, šviesiai šviesiaplaukė, subtiliai lietuvišku, labai maloniu, netgi gražiu veideliu ir kukliu žvilgiu — tikrai prerafaelitų nutapyta Madona. Ir ji, kaip kad Kutkaus pirmoji žmona, uoliai lankė operos spektaklius, kur dalyvavo jos Pats, tik jau ne kaip šešėlis, o tikras angelas sargas.

Mūsų asmeniniai santykiai tuo apsilankymu ir baigės. Pasilikom vien oficialūs pažįstami.

Atleiskit, skaitytojai, kad į šių įžymių dainininkų tarpą įterpsiu porą mažesnių, bent keletu žodžių.

Katelę, Vytauto bažnyčios vargonininką ir vienkart operos dainininką, tokį stambų, nebejauną vyrą, minkštu bosiuku, lyg taukais pateptu; jis pasiliko mano atminty, kaip puikus Bartolo „Sevilijos kirpėjuj"; jam pakaitalą nelengva būtų buvę surast.

Na, ir antrą — Byrą (bene Joną), nė į L. Enciklopediją nepatekusį, kaip ir Katelė. Buvo tai mažas vyrukas, gyvas, kaip žvirbliukas, minkštas, nestiprus tenorėlis, kaip įskilęs varpas, kurs dažnai dainuodavo operoj nedideles, net ir žymesnes roles, sakysim, „Demono" operoj kniazių. Čia jo įskilęs balsiukas beveik visai tiko netrukus mirsiančiam sužeistam herojukui: „Aš kylu, aš skrendu" — ir žvirblis krinta žemėn... nebegyvas. Mane erzinte erzindavo tas balselis, ir sykį klausiau vieną iš operos dievukų (direktorių ar kurį dirigentą), kodėl jie tą „dychawiczną" dainininką samdą? Jis man dalyką paaiškino (sau — įtikinamai, man — ne visai): girdi, Byra labai muzikalus, geras vaidila, lankstus, lengvai prisitaikąs prie įvairių operos reikalų, o ir puikus korepetitorius dainininkams, ruošiantiems savo partijas, nes geras pianistas. Sapienti sat.

Nekalbėsiu čia apie du mūsų iškilius bosus Ipolitą Nauragį ir Antaną Kučingį, nes gyvenime neturėjau nei laimės, nei nelaimės su jais užtenkamai susidurt ar šiaip jau susiliest.

Šalia tų bosų galiūnų noriu čia šiltais, dargi stipriai šiltais žodžiais paminėti dar vie-

ną, būtent, šilko bosą Petrą Oleką, kuris pradėjo dainuot mūsų operoj nuo pat pirmosios „Traviatos“ iki 1931 metų, kada visai metė operos dainavimą ir galutinai atsidėjo režisūrai; o surežisavo ar naujai statomas, ar atnaujindamas ilgą eilę operų. Juo, kaip artistu, aš tikrai žavėdavaus vaidyboj: jis sukūrė eilę tikrai gyvų bei spalvingų vaidmenų. Tačiau jo balsas, nors švelnus, bet nestiprus, neįstengdavo pakilt iki vaidybos aukštybių, kur reikėdavo didesnės jėgos, audros, griaustinių. Sakysim, „Fausto“ operoj Mefistofelis turi dažnai pareikšt antgamtinės galybės; Oleka, būdavo, išpūs plačią krūtinę, padarys velnionišką miną, plačiai išsižios, žiūrovai laukia — tviks žaibas, griaus perkūnija, o čia tau vien ausį glosto, nors gana garsiai. Man būdavo tiesiog gaila to puikaus vaidilos, kur būtų susilyginęs net su tokiu Šaliapinu, jei Dievo būtų jam buvęs duotas Šaliapino galingas balsas. Oleka gana anksti susiprato ir metė operos artisto kelią ir ėmės režisavimo, pirma gerai tam pasiruošęs. Surežisavo daug. Bet jaunesnioms kartoms neužimponavo idėjų naujumu nei apipavidalinimo originalumu. Vėlesniuoju laiku atsidėjo mokomajam darbui konservatorijoj. Manau, čia jis atliks gražų darbą.

Bet man itin miela prisimint jį grynai kaip žmogų.

Vaizduotėj regiu jį tokį, koks jis man pasirodė pirmąkart Kaune netrukus po pirmojo

Pasaulinio karo, ir jo išvaizda mano atminty beveik nepakitėjo iki 1940 m. Vyras nei drūtas, nei lieknas, ne visai tiesiai besilaikąs, aukštesnis už vidurkį, padoriai, gana madiškai apsitaisęs, tik kartais truputį pamiršęs apsikirpdinti peisus. Bet tas veidas, tas veidas! Tiesiog nedrąsu pradėt jį piešti. Nei lietuviškas, nei slaviškas, nei germaniškas, juoba ne rytietiškas. Palauk! ar nebus tai senovinis vakarų žemaitiškas, ten, apie Palangą - Kretingą - Klaipėdą - Gargždus - Švėkšną ir kiek tolėliau į rytus: ten mūsų žemaičiai dar nebuvo maišęsi su slavais nei vokiečiais. Vadinas, Petro Olekos tipas, toks pirmu žvilgiu keistas, vėliau ėmė atrodyt labiau savas man, vienam tų vakarinių žemaičių. Veidas jau nebe žemdirbio ar žvejo, o, taip sakant, kultyvuotas — rafinuotas, savotiškai aristokratiškas. Pailgas, liesas, lygios, tamsiai baltos spalvos. Harmoningai taisyklingas, griežtai sprendžiant — gražus, ne ištisai vyrišku grožiu, nes aplink burną moteriškumo dvasia žaidžia. Akys didelės ir raiškios. Nosis tinka į apskritą dailumą. Bet lūpos tai per gražios vyriškiui. O jų šypsnis dažnai (ne moteriškai) ironiškas, net sarkastiškas. Gražus tai gražus, bet ne visai mano skoniui — toks buvo mano įspūdis nuo pat pradžios. Toks ir pasiliko visam, nors kiek sušvelnėjęs. Tačiau moterims jis buvo tikra patrauka.

Nuo pradžių Oleka kartais užeidavo pas mane be ypatingo reikalo, vien pasižmonėt, o

gal ir paprašyt mane išverst jam iš rusų ar kurios kitos svetimos kalbos kurią dainelę, jau plačiau dainuojamą svetur. Daugelis mane to anuomet prašydavo. Pasikalbėdavom dažniausiai apie muziką, operą, artistus, nemaža ir apie jų meilės santykius. O ir apie paties gražuolio Petro. Tikriau, rods, jis pats pasipasakodavo. Anuomet jo žavas buvo jau pagavęs tikrai aukso žuvelę, mūsų baleto primabaleriną Olgą Malėjinaitę. Teatro aplinka apie tai atvirai kalbėjo: toji įsikūnijusioji šokio poezija, toji eterinė šokėja, apsupančioji savo vaidmenis kažkokia žavinčia kvapsnim, esanti mirtinai įsimylėjusi mūsų bosų raganių net iki džiovos... Anąkart gražbylys Petras pats man, nors ir raivydamasis, prisipažino taip esant. Ir klausė mane patarti, ar vesti tą elfą. Ji jam patinkanti, jis ją net, taip sakant, myliįs, bet ne pasiutiškai, ir svyruojąs: vest — nevest? Žinoma, aš iškirtau artistui paprastą tokio atvejo kuniginį pamokslėlį, kad, girdi, rimtai nemanant vesti, nėra geras dalykas įmylint merginą, ilgokai pačypinti ją, o tuokart imti palengva trauktis šalin ir galop visai mesti, palikus ją bergždžiai kankintis. Vadinas, vesti? — Žinoma, jei tikrai myli ir rimtai ryžties būt ištikimas!..

Mano mielas svečias ramiai klausos ir gražiai šypso tokiu šypsniu nei teigiamu, nei neigiamu. Vadinas, dar nesiryžta. Na, ką gi? Tokios problemos neišsprendžiamos vienu akimoju.

Matyti, mano artistui Petrui Malėjinaitės meilė buvo grožio šešėlio svaja, neužtenkamai virtusi tikru moteriškų kūnu. Tur būt, jam reikėjo apčiuopiamesnio objekto. Jis man juokais sakė: Gal reikėtų prisigretinti prie tos marmuro statulos Vlados Polovinskaitės, įmylint, įlieti gyvybės, o į jos šaltą, kaip ledas, balsą, įskiepyti moteriškos aistros ir į visą jos meną įžiebti ugnies. Ar ne, kunige?

Ta Polovinskaitė buvo tai mūsų brangioji, neužmirštamoji dainininkė Grigaitienė. Atrodo, kad moterų burtininkas Petras nebandė pavartoti jai savo nuostabių burtų. Ji ištekėjo už žinomojo mūsų teisininko Juozo Grigaičio, veikusio Kaune Apygardos teismo ir Vyriausiojo tribunolo aukštybėse, ir tai dainininkei Vladai pagelbėjo, kaip tikri burtai: Grigaitienės balsas įgijo daugiau moteriškos šilumos, o vaidyba žymiai daugiau jausmo, net aistros.

Čia negaliu nepaminėt nuoširdžiu geru žodžiu jos gerbiamojo vyro už vieną man gerą jo darbą: mano sesers sūnus, geras berniokas, studijavo Kauno Vyt. D. universitete teisę, buvo neturtingas, reikėjo pinigų užsidirbti, o ir teisinės praktikos kiek įsigyti, o Kauno apygardos teismui reikėjo sekretoriaus, tad mano seserėnas prašė mane gaut iš ko nors palankią rekomendaciją ponui teismo pirmininkui Grigaičiui. Aš maniau, kad mano rekomendacija neturės galios, kadangi ponas Juozas Grigaitis buvo socialistas, mažiausia — valstietis liaudininkas. Todėl kreipiausi į gerą pažįsta-

mą, netgi bičiulį profesorių Kazį Sleževičių, irgi valst. liaudininką, kad jis mano seserėnui parašytų rekomendaciją Grigaičiui: girdi, aš Jums, profesoriau, liudiju, jog mano Edvardas yra visai padorus asmuo. Ką gi Sleževičius? Jis man atkirto: nerašysiu — niekuomet nerašau rekomendacijų savo paties nepažįstamam asmeniui, pasikliaudamas vien paliudijimu kad ir geriausio savo pažįstamo. Rašykit pats. Grigaitis yra rimtas ir geras žmogus!

Buvo man tai tinkama pamoka. Visai sutikau su profesorium ir jam tai pasakiau. Palikom, kaip buvę, bičiuliai. O rekomendaciją parašiau pats (padės — nepadės!). Ir iš tikrųjų padėjo! O kai seserėnas Grigaičiui papasakojo mano nesėkmingą žygį pas Kazį Sleževičių, ponas pirmininkas nusišypsojo ir pateigė mano Edvardui V.: kam Jūsų dėdė iš viso kreipės į Sleževičių; man užtenka ir Jūsų dėdės rekomendacijos. Vadinas, be pagrindo prisibijojau Grigaičio. Nežinojau, jog jis ne titnagas ir net malonus asmuo. Mat, jo veidas man atrodydavo rūstus ir piktas (panašus kiek į Jurgio Gliaudos... Atleiskit man, mūsų mielasai Jurgi!).

O dabar vėl prie Petro Olekos. Matot, koks aš nepastovus: dar kalbu apie vieną, o jau mąstau apie kitą...

Tas šilkinis dainininkas, tas galantiškas Petras vienąkart ir tai pirmąkart taip maloniai prašo mane apsilankyt pas juodu su jo Jagute: jis turįs įdomų reikaliuką. Aš lygiai

maloniai sutikau, suintriguotas tuo reikaliuku ir pagerbtas (į tokią vertingą šeimą!). Ir sutartu laiku punktualiai atsiradau prie jų durų kortelės, popierinės ar varinės, ir mygtelėjau skambutį. Atidarė negaišdamas pats Petras ir įsivedė į gana didelį ir netuščią svečių kambarį. Susėdova šalia pianino. O kairėj — stalelis, toks tikrai arbatinis. Jauste jaučiu ar spėte spėju, jog ten bus arbatėlė, grakščiosios šokėjos patiekta ir pateikta.

O kol kas švelnusis bosiukas mandagiai porina:

— Jūs nustebsit, kunige poete, keletą kūrinėlių iš Jūsų „Liepsnelių" aš paverčiau dainuojamom dainom — žmogaus balsui su fortepijono akompanimentu. O tai yra tos ir tos... — Čia Oleka iš atsineštų „Liepsnelių" man pacitavo, kuriuos tatai eilėraščius jis pavertęs muzika. Ir toliau man sako: — Jei leisit, aš Jum tas daineles padainuosiu. Aš leidau. Jis ėmė po kita kitos niūniuot. Klausaus, klausaus — nagi, tai vis dėlto dainos, nors gana moderniškos, tačiau net man, nemodernistui, visai malonios. Vadinas, Petras Oleka — ne vien operos artistas, o ir kompozitorius! Nebūčiau nė sapnavęs.

Man knietėjo gyvas klausimas: kodėl Oleka savo kompozicinei kūrybai pasirinko kaip tik mano eilėraščių rinkinį „Liepsneles" kurias skaniai išniekino anuometinis beletristinės kritikos Mahometas Radzikauskas, Gira Liudas. Tad ėmiau ir paklausiau Oleką, kodėl

jis kaip tik iš „Liepsnelių“ pasirinko eilutes savo muzikai, o ne iš, sakysim, „Šviesių Krislų“ ar „Nušvitusios Dulkės“? Į ką šeimininkas nesvyruodamas atsakė: O kad man kaip tik „Liepsnelės“ patinka. Na, ką gi! kiek Lieponių, tiek ir skonių!

Beje, mano nujaustoji arbatėlė. Negi jinai pati ateis savo kojelėm (kurių nė turėte neturi). Ją būtinai turės atnešt kurios nors rankutės, ir tai moteriškos (čia omeny turėjau ponią Jadvygą Petrienę Olekienę). Būtų įdomu su jom arčiau pasižint.

Galop kažkurios ten durys atsidaro, ir jose pasirodo tiek kartų scenoj regėta Jovaišaitė - Olekienė. Įžengia ji, tartum iš užkulisio į sceną, į mudviejų su Petru posėdį, lakiu balerinos žingsniu, lanksčia figūrėle, paprastu, apvaliu lietuvišku veiduku, o jame — scenos šypsnio kvintesencija. Simpatingas, dailus asmenėlis, vykusiai išbalansuotas tarp natūros ir meno, tarp putlumo ir lieknumo, tarp paprastumo ir elegancijos. Grakščiai neša padėklą su arbatėlės reikmenimis. Vikriai padeda ant staliuko, kur šalia mudviejų su Petru. Maloniai pasisveikina su manim, žvilgtelėjusi ir šyptelėjusi, ir pasišalina visam, bene pasiteisinusi: judviejų konferencijos netrukdysiu.

Tiek aš jos iš viso ir teregėjau. O ir Petro privačiai nebesusitikau. Juk tai buvo 1940 metų pirmojoj pusėj...

LIKUSIOS AUKSO NARVO LAKŠTINGALOS

Tos mūsų valstybinės operos, Aukso Narvo, lakštingalos, kurias čia paminėsiu, bus moteriškos giminės. Bet juk ir lakštingalos neapsieina be patinėlių. Tad į jų tarpą įterpsiu ir vieną dainininką, būtent, Mažeiką Juozą — jis labai tinka, bent tikdavo, moterų kompanijai: pusėtino ūgio vyrukas, grakščiai nuaugęs, pailgu dailiu veiduku, bučkiui sutvertom lūpom, švelnaus lyrinio baritono balsu. Kažin kaip nūn beatrodo jo balsas bei išvaizda: juk ateinančiais metais jam sukaks 60, nes jis gimęs 1907 m. Jaunas buvo priimtas į operos chorą (dvidešimtmetis), o po septynerių metų ir į operos solistus. Pasireiškė visai gerai ir rodės eilėj svarbių operų bei tokių pat vaidmenų. Su Kirpu gastroliuodavo P. Amerikoj. Austrijos Vienoj tarptautiniam jaunų dainininkų konkurse laimėjo sidabro medalį. Dar prieš bolševikmetį dainavo Čekoslovakijoj, o antrajam bolševikmety koncertavo net pačioj Maskvoj ir ten dalyvavo meno dekadoj. O šiandien, kada šias eilutes skaitote, jis jau senis šešiasdešimtmetis, pasilikęs Lietuvoj ragaut bolševikinio pyrago, gal dar pasirodyda-

mas kurioj operoj ar mokydamas kurioj muzikos, dainavimo ar vaidybos mokykloj, ilsis ant laurų, gal niūniuodamas panosėj: Vysta rūta, vysta mėta, vysta lelijėlė. Bet prieš 30 metų buvo dar jaunas, sultingas, patrauklus berniokas ar vyrukas. Prisipažinsiu, aš jį mėgdavau ne vien operoj; jis buvo man malonus ir šiaipjau. Tekdavo jį susitikti, ypač pas save vaišinti porą kartų, o jis mums (Maironiui ir mano muzikinei kompanijėlei) net gražiai padainavo. Neištūriu nepapasakojęs vieno įvykio, kuris Mažeiką gana gražiai būdina.

Vieną giedrią dieną einu Laisvės alėja Įgulos link. Na, ir netikėtai prieina prie manęs mūsų baritonėlis dabita Juozas Mažeika. Sveikas, sveikas. Žinot ką, jis man sako, turiu pasimatymą su viena gražia mergina, o neturiu kuo pavaišint. Jūs suprantat, kokia mano padėtis: nė lito kišenėj! Taigi, duokit man keletą, kad netektų man rausti. Aš Jumis pasitikiu. —

Taip jis man įtikinamai pateigė. Ir veizdi į mane taip sąmokslininkiškai ir šypso taip savaime suprantamai. Šelmis, bet mielas šelmis. Tad išsitraukiau piniginę ir iš jos penklitinę (man tai buvo nepaniekiamas pinigas, nes maža jo teturėjau). Mažeika ramiai priėmė ir bičiuliškai padėkojo. Ką jis nūn veikia, tas pražilęs gražeiva?

Iš operinių moterų reikėtų keletu žodžių paminėt bent šias, su kuriom esu arčiau pasižinęs: Jonuškaitę Zaunienę - Leskaitienę;

Mariją Lipčienę; Juzę Augaitytę; Alodiją Dičiūtę Petraitienę; Mažrimaitę ir Zaniauskaitę. Šias dvi pastarąsias paminėsiu ten, kur papasakosiu apie savo muzikinį ratelį mylimojo Maironio vakarams pasaldinti. O pradedu nuo tos mūsų favoritės Vincutės, tos ponios Zaunienės - Jonuškaitės, tos pirmaeilės žvaigždės mūsų operos padangėj.

Po pirmojo didžiojo karo netrukus paskli-do Kaune žinelės, jog kažkur ten Aukštaitijoj esanti tokia moksleivė, pavarde Jonuškaitė, o vardu Vincė, kur stebinanti savo dideliu skambiu balsu, tokiu žemu bei tirštu — tikru kontraltu, kas labai reta mūsuose. Mergaitė esanti nuoširdi ateitininkė, tad katalikams tikra paguoda.

Ir aš susidomėjau, kadangi labai mėgstu dainą. Bet ne taip greitai teteko susipažinti. Vis tiek susipažinom. Tačiau kaip ir kuomet, to ir lig šiol nežinau. Anuomet, vadinas, apie 1920 metus, kada aš tikrai buvau su ja pasižinęs, ji atrodė (o ir vėliau beveik nepakitėjo) va kaip: neaukšta, plačiapetė, didgalvė, šviesiai vešliaplaukė; kiek pailgas, liesas, ryškiais bruožais veidas, platoka, bet forminga burna; o tos akys, akys! giliai įdubę po plačia, stipria kakta, taip ir blizga rūsčiai, taip jog visam veidui teikia ne tik rimtą, bet ir rūsčią išvaizdą. Tik, kai jos vidus dėl ko nors nušvinta, tai ir akys šiltai sublizga, ir griežtoji burna maloniai nusišypso, tiesiog patraukliai, netgi žavimai. Toks veidas ryškiais bruožais ir galįs

mainytis tokiu plačiu diapazonu yra labai svarbus artistei vaidilai, kas ir pasirodė Jonuškaitės operinėj karjeroj.

Vincė yra ištisai 20 amžiaus žmogus, nes atėjusi į šitą pasaulį 1902. I.22 Subačiuj, Panevėžio apskrity. Jos gyvenimas labai įvairus. Kur ji nesimokius, kurių darbų nedirbus! Bet tai — ne mano uždavinys visas jos gyvenimo smulkmenas atpasakot. Trumpai paliesiu vien jos dainos kelio gaires.

Jau 1919 m. rudenį ji dalyvavo Miko Petrausko „Birutėj", kaip Vaidilutė. Muzikas K.V. Banaitis po to gražiai atsiliepė apie jos mezzosoprano (deja, ne kontralto) medžiagą. Draugai bei kiti mėgėjai sudarė šiokią tokią sumą, kad galėtų mokytis dainavimo. Ir ji mokės! Prieš tai Voroneže. Nuo 1920 m. Berlyne, paskui Romoj, paskui Milane. O kiek profesorių ją mokė bei mankštino! Tiesiog stebuklas, kad ji su savo aukso balsu dar sveika išliko. Na, šiaip ar taip, o auksas paliko auksu. Ir štai 1924 metų vasarą (L. E. sako, kad 1925 m. pavasarį) Vincė suruošė viešą koncertą Palangoj. Jaučiaus laimingas, kad ir aš patekau į tą koncertą. Įvyko jis senajame, dar grafų Tyškevičių pastatytame, kurhauze, šalia Klaipėdos gatvės. Klausytojų buvo gana gausu. Sėdėjau dešinėj salės pusėj, visai arti sienos, pirmojoj ar antrojoj eilėj. O mano užpakaly — Antanas Smetona, anuomet nebe Valstybės galva, o viena iš stipriausių universiteto galvų. Berods, tuokart dar nebuvome oficialiai

supažindinti. Bet prieš pat koncertą ar pertraukos metu kažkaip užėjo šneka apie literatūros stilių. Ir ten dar kažkas prisidėjo, šalia Smetonos, prie tos diskusijos. Smetona pareiškė mintį, kad geras stilistas rašytojas vengiąs tame pat rašiny maišyti skirtingų tarmių žodžius bei posakius: tuo būdu išlaikąs grynai vieningą stilių. Aš su tuo ne visai tesutikau ir bandžiau įrodinėti, jog kol kas mums reikia pirmiausia kiek galima gausiau praturtinti savo rašomąją kalbą, naudojant įvairių tarmių sukrautus kalbinius turtus, o tik tada imtis uoliai bei spėriai gryninti bei vieninti kiekvienas savo stilių. Ramiai pasiginčiję, pasilikome kiekvienas su savo nuomone. Iš vėlesnės savo patirties susekiau Smetoną labai kultūringai diskutuojant.

Bet nepamirškim koncerto. Vincės balsas besąs jau išlygintas, sustiprėjęs, suminkštintas, giliai moteriškas, vokiškai sudisciplinuotas, išraiška ne tik gyva, o ir temperamentinga: dainininkė besanti jau tikra artistė. Pateikė ji mums netrumpą programą, kurioj man giliausią įspūdį padarė Franz Schubert'o „Erlkoenig" (Goethės žodžiai). Tas nuostabus kūrinys, ir turiniu ir muzika tobulas bei amžinas, yra sunkus tikrai meniškai atlikti (įvairiai ir stipriai ekspresyviai). Jonuškaitė tą uždavinį atliko tiesiog tobulai. Nežnau, ar kas būtų galėjęs atlikti geriau bei įspūdingiau.

1925 m. gruodžio 9 d. ji pasirodė Kauno valstybinėj operoj, Pikų damoj, kaip Polina

(vėliau toj pat Pikų damoj vaidino grafienę). Ir taip iki 1944 metų pavasario ji dainavo čia pat Kaune ilgoj eilėj operų 47 vaidmenis. Man labiausiai pasiliko atminty jos Carmen: ryški, gyva veido išraiška, balsas — balzamas, dainavimas — čigoniškas žavėjimas. Aidoj ji buvo tikrai karališka Amneris, išore, vaidyba ir daina. Borise Godunove ji man padarė nepaprastą pokštą: taip puikiai nusigrimavo ir atrodė tokia patraukliai aristokratiška, jog aš jos mažne per visą operą nė pažint negalėjau: kas čia tokia nauja gražuolė artistė?

Nemaža tų vaidmenų Jonuškaitė yra suvaidinus (su gražiu pasisekimu) užsieniuose, kaip, va. Paryžiuj, Buenos Aires'e, Rygoj, Prahoj, Taline.

Dar vienu būdu V. Jonuškaitė yra gražiai pasitarnavusi mūsų muzikinei kultūrai: ji ryžos ir įvykdė pas mus madą ruošti solo koncertus po Lietuvos provinciją. Taip ji važinėjo po įžymesnius mūsų miestus su savo daina, tiek užsienio kompozitorių, tiek lietuvių, populiarindama šių kūrinius bei įkvėpdama mūsų kūrėjus kurt naujų kūrinių, ypač naudojant liaudies melodijas. Kaip akompaniatorius, su ja važinėdavo dažniausiai profesorius Vladas Jakubėnas. Panašius solo dainos koncertus mūsų įžymioji dainininkė išdrįso ruošti su nemažu pasisekimu ir svetimuose kraštuose, kaip štai Romoj, Berlyne, Londone, Leningrade, Stockholme, Oslo, Kopenhagoj, Vienoj, Buenos Aires, Montevideo, Taline. Kaip

matome, mūsų malonioji Vincė labai plačiai pasauly demonstravo Lietuvos dainos meną.

Pasižinom su ja ir suartėjom jau tuomet, kada studijavo Berlyne: iš ten, o vėliau iš Romos bei Milano, jinai man rašinėdavo, ir aš jai. Jinai man susiuntinėjo per anuos metus visą nedidelę meninių atviručių galeriją. O parodė tikrai gerą skonį, parinkdama tas reprodukcijas. Ji nerašydavo plačiai, bet skoningai ir nuovokingai.

Kai ji baigė studijas ir grįžo darbuotis tėvynėj, nebebuvo reikalo koresponduoti, kadangi gyvenome abu tame pat Kaune ir dažnai susitikdavome teatre. Įdomu, kad ji taip ir paliko niekuomet pas mane neapsilankius. Tuoj paaiškės kodėl.

Vincė pradžioj savo operinės karjeros buvo dar netekėjusi mergaitė. O buvo gyvas padaras ir kraują turėjo tikrą, ne vandenį. Svajojo apie herojų, ne kokį pastumdėlį. O buvo ji vienkart praktiška inteligentė: reikia pasirinkti savo riteriu tokį asmenį, kurs, kiek galima, paremtų bei padėtų jai pasiekti savo meninius užmojus. O dar buvo ji pasiryžėlė, ištvermingai einanti prie savo tikslo.

Būta anuomet Kaune naudingų tipų, net šitokiem tikslam: Gira — ne, neskanus; Sutkus — per asketiškas, o ir neįtakingas; Oleka Žilinskas — klajūnas sakalas, šiandien čia, ryt kitur; kiti teatro mogulai — per menkos žuvys; Kipras Petrauskas — pirmaeilis kunigaikštis, ir stotas, ir veidas, ir talentas, ir po-

puliarumas tautoj bei vyriausybėj, bet jau kitos sirenos į tinklą pagautas, o ši — tvirta ir išradinga! Tad tenka apsižvalgyt kitose srityse. Iš šaunių vyriškių vyriausybėj visa galva styri viršum kitų ir ūgiu, ir grožiu, ir inteligencija, ir įtaka Dovas Zaunius, užsienio reikalų ministeris. Jį būtų galima ir visa dūšia pamilt, na, ir... paramos gaut meno kelionėms užsieniuos. Bet... bet čia yra vienas keblas — Dovas yra vedęs... Tačiau... ar nėra galima tą kliūtį kaip nors aplenkt ar pašalint? Juk pavyzdžių esama...

Kol dar ji nebuvo galutinai įsupus tą šaunųjį sakalą į savo moterišką tinklą, aš turėjau progą susitikt ją vasarą Palangoj pas... antrąją laimingą medžiotoją, būtent, Kiprienę Petrauskienę.

Ši pastaroji buvo man pasisakius, kad atostogose gyvenanti senutėj tyliojoj, žaliuojančioj Rožių gatvėj, kur eina stačiai nuo bažnyčios į pajūrį lygiagreta su Rąžės upeliu. Toj gatvėj kadaise ir aš su tėveliu bei sese Karolina gyvenau žvejo Joskaudo lūšnoj, gal seniausiojoj visoje Palangoj, sutręšusioj, susmukusioj į žemę, tamsioj. Tai buvo 1895-96 mokslo metais, o mano pirmosios klasės metais. Šalia kiūtojo kita lūšna, Rudenkofų, kiek mažiau apkiužus, vėliau truputį išgyvenus šiokį tokį aggiornamentą. O dar arčiau bažnyčios panašiame palociuj, ar trečiame nuo Joskaudų namuke, ir prisiglaudus vasarai šaunioji dama Žalinkevičiūtė, mūsų dramos ar-

tistė, tose atostogose, kurias nūn miniu.

Suradau namelį, suradau ir to tamsaus buto šviesų spindulį ponią Alę. Ar jau prieš man ateinant ten buvo, ar man bebūnant atėjo ir panelė Vincė. Pakalbėjus apie atostogines naujienas, užėjo jiedviem šneka apie meilių reikalus ir matrimonialinius sumanymus. Alės tie klausimai jau buvo išspręsti galutinai. O Vincė dar tik ieškojo, svyravo, abejojo. Jiedvi kalbėjo atvirai, manęs nesivaržydamos. Ypač raiški buvo Alė. Vincės žvilgčiojimas ir linkimas į Zauniaus pusę, matyt, Alei buvo jau gerai žinomas. Tad ji be ceremonijų ir pataria draugei: Patinka tau Zaunius — eik ir pasiimk! Ne vyrai veda žmonas, o žmonos vyrus! Moters ryžtas visas kliūtis nugali! (atpasakoju Alės kalbos prasmę). Vincei tas patarimas, matyt, atrodė priimtinas: ji nesiginčijo.

Ir štai energingoji pasiryžėlė Vincė ėmės su Zaunium žygių. Kad ji ištekėtų už liuterono, tai mums ortodoksams katalikams nors ir nemielas dalykas, bet iš bėdos priimtinas. Bet kaip čia su to Dovo kita moteryste?! Bigamija mums visai visai neleistina. Vincė, pagal katalikų kanonų teisę, galėtų užsimot vestis su Dovu, jei anoji moterystė pasirodytų negaliojanti dėl kurios nors buvusios anuliuojančios kliūties. Tai turėtų ištirti kanonistai.

Ir kanonistai, Vincės laimei ir mūsų paguodai, tokią kažkokią ten kliūtį surado, ir pirmoji Zauniaus moterystė buvo rasta negaliojanti. Tur būt, kunigas Juozas Tumas, tas

vadinamasis cicilikų klebonas, prikišo čia savo švelnų pirštelį, o kun. d-ras prof. Petras Malakauskis, šaunus kanonistas, surado išeitį, na, ir pirmesnioji Dovo moterystė buvo rasta buvus invalid, ir atsivėrė Vincei su jos sakalu durys į teisėtą moterystės rojų.

Bravo, Vincute (pardon, ponia Zauniene)! Dabar Tau plačiai atsivėrė keliai, vedą į tarptautines meno šventyklas. Bet, negana to, dabar esi teisėta mūsų aukštesniųjų klasių narė: užsienio reikalų ministerio žmona, to drąsuolio, kuris, žinoma, visai mūsų vyriausybei nutariant, pasiuntė Š. Tėvo nuncijui Lietuvoj ark. Riccardo Bartoloni raštą, per ar ne 48 valandas palikti Lietuvą, kadangi jis per intymiai bendravęs su režimo opozicija, vadinas, elgęsis nediplomatiškai. Greit pasklido po Kauną neva jo posakis: O kiek divizijų turi Apaštalų Sostas? Taip jis atsakęs tiems, kur bandė jį perspėti, kad įžeisti Apaštalų Sostą gali būti žalinga Lietuvai. Beje, anas posakis sugalvotas ne Dovo, o Stalino. Bet Zauniaus protestanto (o gal ir masono) širdžiai jis galėjo būt malonus. Mažne visi katalikai tą skaudų Š. Tėvo įžeidimą pajuto kaip antausį sau patiems. Tai buvo 1931 metai.

Prieš tuos fatališkus metus, berods, du kartus pabuvojau pas tuos mūsų naujus didžius ponus Dovus Zaunius. Žinoma, kas mane vieną, be Maironio, būtų kvietę! Bet, kviečiant Maironį, kaip nepakviesi ir jo šešėlio? Tad patekau.

Begyvenąą puikiuose rūmuos, erdviame ištaigiame bute. Šeimininkai pasirodė labai malonūs net ir man. Kiek plačiau apie tuos apsilankymus papasakosiu, kur plačiau minėsiu Maironį. O dabar pridursiu dar tik tiek.

Esu jau minėjęs, jog gana dažnai pas save ruošdavau jaukius pobūvėlius Maironio gyvenimui paįvairinti bei pamaloninti. Tai būdavo ryškių kultūrininkų draugiškas pabendravimas su žymia porcija geros vokalinės bei instrumentinės muzikos ir paprastutėm vaišelėm, kas visa dažnai baigdavosi bendru liaudies dainų choriniu dainavimu. Žinoma, ne kartą pamąstydavau, kad būtų puiku pakviest į tuos pobūvius ir ponią Zaunienę su jos gražiu balsu ir tokia pat menine kultūra. Ir ji pati aiškiai išreiškė savo norą įsijungt į mūsų būrelį. Tačiau turėjau mandagiai neigiamai atsakyt: kviečiant Tamstą, reiktų kviest ir ponią Zaunių; o kviečiant jį, tektų pakviest atitinkamų trejetą vyrų, kad galėtų bent pakortuoti, kol mes gersim muzikos burtus; o norint pavaišinti tokią išimtinę kompaniją, reikia pateikti ir atitinkamų valgių bei ypač gėrimų; o aš nei dorai išmanau, kaip pagerbiama tokia šauni kompanija, nei turiu kišenėj pakankamai litukų; o mes, tas mūsų būrelis, esame nelyginant čigonų taborėlis — bet ko užkąsim ir išgersim, o pasitenkinsim sukūrę ir pasiklausę truputį muzikos.

Mieloji Vincutė pasisakė ir pati mėgstanti tokią ciganeriją. Bet aš savo tais metais bent

tam kartui užčiaupiau lūpeles. Ir padėtis taip ir pasiliko be Vincės Jonuškaitės dainų. O širdies gilumoj man gaila. Ypač kad nūn atitaisyt nebegalima, kas praėjo.

O apie mudviejų su Maironiu apsilankymą ar apsilankymus kiek plačiau papasakosiu netrukus.

TRUPUTĮ ATGAL Į LAISVĖS PRADŽIĄ

Pradėdamas savo atsiminimus rašyti, pažymėjau rašysiąs daugiausia apie tai, ką nepriklausomoji Lietuva turėjo ar toliau kūrė gražų, o politikos dalykus paliesiąs tik probėgom, tik kiek juose dalyvavo man artimi asmens. Plačiai apie politinius įvykius tegu rašo specai.

Vadinas, vėl aplink 1920 m.

Nusikračius ją puolančius iš visų pusių priešus, jaunoji Lietuvos valstybė ėmė tvarkytis ir stiprėti. Aukščiausioji valdžia priklausė pirminei Lietuvos Valstybės Tarybai su jos pirmininku, pirmuoju prezidentu Antanu Smetona, per jų skirtą ministerių kabinetą — Lietuvos vyriausybę — mūsų Tėvynė pradėjo brist per neįsivaizduojamas sunkenybes į šviesų rytojų.

Bekuriant pastovią bei tobulą valstybę, pirmas dalykas buvo sušaukt Steigiamąjį Seimą iš laisvai išrinktų tautos atstovų, sudaryt naują vyriausybę, sukurt modernią konstitu-

ciją ir išleist neatidėliojamai reikiamus įstatymus.

To seimo visi patriotai entuziazmingai laukė. Be galo uoliai ruoštasi rinkimams. Svarbiausios partijos buvo Krikščionys demokratai su jų šakom Ūkininkų sąjunga ir Darbo federacija, Valstiečių sąjungos bei Socialistų liaudininkų blokas ir Socialdemokratai; smulkesniųjų nė neminėsim. Krikščionių demokratų bloko neginčijamas vadas buvo kun. Mykolas Krupavičius; Socialistų liaudininkų irgi aiškus lyderis — Mykolas Sleževičius, o Socialdemokratų — inžinierius Steponas Kairys, išmintingas, švelnus, bet patvarus aukštaitis.

Užvirė karšta rinkimų košė. Lietuvos liaudžiai, tai rinkikų masei, tai buvo mažne visai naujas patyrimas. Aitri agitacija, triukšmingi mitingai, nuodingai pikta propaganda saviškių, melas, šmeižimas, neapykanta vadinamiem priešam. Visom jėgom spirdamies piktai opozicijai, net ir krikdemai sykiais pasiduodavo pagaunami bendros rinkimų atmosferos. Daugeliui blaiviai mąstančių tai buvo tautai ne tiek žengimas į skaisčią ateitį, kiek moralinis smukimas.

Renkamosios dienos buvo nustatytos 1920 metų balandžio 14-16 dienos. Seimo atstovų skaičius nustatyta 112. Krikš. demokratų blokas laimėjo absoliutinę daugumą — 59 atstovus. Socialistų liaudininkų bloko pateko į seimą 28; Socialdemokratų 12 ir smulkučių partijėlių 13.

Seimas turėjo susirinkt iškilmingam posėdžiui 1920 m. gegužės 15 dieną Kauno miesto teatre, o toliau veikti buvusiojoj mergaičių gimnazijoj, šiek tiek viduj pritaikytoj seimo reikalams ir Adomo Varno kukliai išdekoruotoj, kur reikiant.

Buvo daug norinčių pasižiūrėt į tą istorinį įvykį, Steigiamojo seimo atidarymą, o vietų maža. Tad, kas gyvas galįs, skubinos įsigyt per atstovus bei pareigūnus įeinamąjį bilietą. Žinojau mano seną bičiulį Aleksandrą Stulginskį esant įtakingą žmogų krikdemų trijulėj, kreipiaus į jį savo tuo reikalu: pats puikiai supranti Steigiamojo seimo atidarymą esant svarbų istorinį įvykį, kuriame ir aš būtinai noriu dalyvaut; žūt būt turi man gaut įeinamąjį leidimą! — Stulginskis nė nesiraukydamas sutiko. Ir gavo. Ir ligšiol džiaugiuos.

Į šitą posėdį, manding, niekas nepasivėlino. Ir pradžios neteko ilgai laukt. Ir uždangos nereikėjo. Scenoj ilgas stalas, uždengtas žalia gelumbe. Partery bei balkonuos svečiai laikos nepaprastai padoriai. Atida įtempta.

Štai iš užkulisių išeina į sceną ir sėdas užu stalo eilė nekvailai atrodančių asmenų, kurių pavardžių nebeatsimenu. Vieną tik pavardę įsidėjau, tur būt, dėl to, kad tai vienintelė tame areopage moteris, ir ta pati tuoj aklamacijos keliu išrenkama laikino prezidiumo pirmininke. Tai mūsų žinomoji senosios (net anuomet!) kartos rašytoja Gabrielė Petkevičaitė. Kas vicepirmininku, sekretoriais etc., irgi neatsimenu.

Aukščiausieji tos iškilmės pakilimai man atrodė šie:

1. Kada Steigiamasis Lietuvos seimas, visais be išimties balsais, pareiškė, jog atstatyta nepriklausoma Lietuvos valstybė, nutraukti visi ryšiai, siejusieji mūsų Tėvynę su Rusijos valstybe, ir jog Lietuva būsianti demokratinė respublika. Jautėme nuostabų dvasios pakilimą. Ko tatai susilaukėme! Mažutė Lietuva meta drąsų iššūkį didžiulei Rusijai ir jos bičiulėms didžiosioms valstybėms. Visam pasauliui paskelbia savo tvirtą valią būt nepriklausoma. Džiaugsmas tvino širdy, pasididžiavimas sieloj, kad esi lietuvis, kad esi laisvas ir lygus su kitų senųjų valstybių nariais. Bet vienkart grūmojo ir gūdus nujautimas, jog ateity teks daug pakovot už švenčiausias savo teises ir dar daugiau pasidarbuoti ir pastangų bei prakaito išlieti, bestiprinant savo mylimo krašto padėtį plačiame, dažnai nepalankiame pasauly. Tačiau drąsus ryžtas ir tvirta valia liepsnote liepsnojo dvasioj, kada galingai giedojome savo Tautos himną.

2. Antroji iškilmės viršūnė man buvo, kada pirmasis mūsų prezidentas užlipo į sceną. 46 metų amžiaus, galima sakyt, pačioj vyriškio brandoj, gana grakštaus stoto, tiesiai besinešąs blondinas, dailia rusva barzdike bei ūsais, pailgu liesu veidu, kukliom akim inteligentas, humanistas, europietis. Maloniu tenoriuku, kukliai, negarsiai sveikina jis ligšiolinės vyriausybės vardu susirinkusius čia

teisėtus tautos atstovus ir linki, kad jie sėkmingai tvarkytų valstybės reikalus ir vestų tautą į gražią rytdieną. Ligšiolinė vyriausybė sunkiausiais laikais darė, ką galėdama. Ši tautos atstovybė bei jos pastatytoji vyriausybė, tikimasi, lygiai sąžiningai atliks didžią bei atsakingą savo pareigą.

Antano Smetonos saikinga, diplomatiška prakalba, truputį melancholiška, padarė neblogą įspūdį ir buvo palydėta katučiais. O jinai ir jos sakytojas buvo to verti.

3. Trečioji iškilmės viršūnė man buvo, kada liko sudarytas tikrasis Steigiamojo seimo prezidiumas, o jo pirmininku išrinktas mano mokyklų draugas ir bičiulis agronomas Aleksandras Stulginskis, vienkart eisiąs ir Lietuvos prezidento pareigas, kol bus išrinktas pastovus valstybės prezidentas.

PREZIDENTAS ALEKSANDRAS STULGINSKIS

Na, sakykit, argi tad neįvyksta pasauly stebuklų! Anas Leksiukas, kurį pirmąkart susitikau Liepojoj, pirty, ir kurs tuokart atrodė toks vargšelis laukinis katiniukas, štai nūn iškilo į pačias Lietuvos aukštybes! Atsimenu, ir Kauno kunigų seminarijoj, kur vienu metu mokėmės, jis buvo vis toks kuklus ir drovus klierikėlis, niekuo neprasikišąs viršum kitų

moksleivių vidurkio, — štai dabar kur palipo! Tiesa, ryškiau jo tikrieji gabumai, kaip tai gyvenime gan dažnai atsitinka, ėmė reikštis išorėj kiek vėliau. Jau Innsbrucko universitete draugai moksleiviai pradėjo stebėtis jo mokslinių gabumų pajėgumu. O nuo 1909 m. iki 1913 m., kai jis metė kuniginį gyvenimo kelią ir neįsišventino, manydamas esąs nevertas kunigystės aukštybių, o stojo į Hallės a. Saal agronominį institutą, nė gimnazijos kurso nebaigęs (vien keturias klases Liepojoj), jis ir mokslus baigė greičiau už pačius vokietukus ir diplominį darbą parašė geresnį už daugelį kitų studentų. Čia trumpai priminsiu, kaip tatai A. Stulginskis be brandos atestato galėjo baigti aukštuosius mokslus ir tai dar Vokietijoj? Mat, kada jis, baigęs Žemaičių seminariją, nuvyko su manim į Austrijos Innsbrucko universitetą teologijos mokslų studijuoti, jis pateikė teologijos fakultetui kunigų seminarijos baigimo diplomą. Fakulteto tėvai jėzuitai priėmė tą diplomą, kaip Vakarų Europai normalinį, vadinas, su pirmiau baigtu gimnazijos kursu. O kada Stulginskis, baigęs pirmąjį teologijos kursą, kaip tikras universiteto studentas, įteikė Hallės agronomijos institutui Innsbrucko universiteto atitinkamą paliudijimą, institutas ramia sąžine priėmė Aleksandrą, kaip tikrą aukštosios mokyklos studentą.

1913 metais baigęs aną institutą, grįžo į Lietuvą. Gavo gerų pasiūlymų darbuotis Rusijoj. Bet buvo per daug prisirišęs prie savo tė-

vynės, kad pasektų daugelio kitų lietuvių inteligentų pavyzdžiu ir susikurtų gūžtą svetur. Tad pasiliko Lietuvoj, rizikuodamas savo ateitį. Tačiau neblogai laimėjo. Buvo, mat, anuomet Rusijoj tokia keista įstaiga, neva parlamentas, rusiškai vadinama Gosudarstvennaja Duma. O toj Dumoj vienu Lietuvos atstovu buvo plačiapetis, ilgaūsis patriotas Martynas Yčas. Tas tatai Yčas padėjo mūsų Aleksandrui gauti savo specialumo srity tarnybą Lietuvoj: buvo vyriausybės paskirtas rajoniniu Trakų apskrities agronomu ir apsigyveno Alytuj.

Kai jis pirmą kartą parašė laišką iš to Alytaus, aš labai nustebau: koks keistas miesto vardas! Iki tol žinojau Lietuvoj esant miestus ir miestelius su galūnėm as, is, ys, a, ė, ai, os. Bet su us galūne?! kaip ketus, medus, vidus, žmogus... Ak, anuomet, o ir ilgai vėliau, neprisiminiau, jog yra pasauly ir toks padaras, kaip Vilnius, Seredžius, Subačius. Tik vis dar man kažkas lyg kužda ausin: ne! mano čia minimieji miestai ne visai tinka į tą kategoriją, kur ir ketus, medus, vidus, žmogus...

1913 metų vasarą iš Telšių persikrausčiau į Kauną. Ir iš čia į tą Alytų, o iš ten į Kauną skraidydavo mudviejų balti laiškų balandžiai. Taip iki pirmojo karo vidurio, kada teko pasišalint giliai į Maskoliją. Tuokart ta mudviejų korespondencija nutrūko visai ir nebeatgijo po karo. Nebent tatai Stulginskis, jau prezidentas, atsiųs kortelę, kviečiančią pas jį ap-

silankyt kuriuo nors reikalu ar į vaišes. O paprastai pasitenkindavom gyvu pasikalbėjimu, kai jis užeidavo pas mane, ar šiaipjau kur kitur susitikdavom.

Vadinas, prieš pirmąjį karą Stulginskis nutūpė tame Alytuj. Atsidėjęs dirbo savo tarnybos darbą. Bet ir kultūrinių tėvynės reikalų nepamiršo; priešingai, ėmė toj srity darbuotis visu jaunu Lietuvos sūnaus įkarščiu. Nepamiršdamas esąs Žemaičių vyskupijos narys ir Kauno seminarijos buvęs auklėtinis, jis palaikė glaudžius ryšius su mumis, kauniškiais. Rašinėjo į kauniškę „Vienybę", o 1914 m. perėmė ir jos priedo „Viensėdžio" redagavimą. Tais pat metais išspausdino knygutę „Apie veršelių auginimą". Mėgdavom autorių paerzint: mokytas europietis agronomas parašė tokį opusą apie dalyką, kurį paprastos kaimietės gal ne blogiau išmano! Aleksandras vien šiltai šypsodavos.

1915 m. vokiečiai giliai įsibrovė į Lietuvą. Stulginskis persikraustė į Vilnių. Ir gerai padarė. Ten rado begales darbo, o darbininkų maža. Tad šoko dirbti, kas verkiamai reikia. Suorganizavo pradžios mokyklų mokytojams kursus ir juos vedė iki karo galo. Buvo švietimo draugijos „Ryto" pirmininku. Įsijungė į komitetą nuo karo nukentėjusiems šelpti. Komitetas įsigijo apie 10 ha daržų ūkį, ir Stulginskis iki 1919 m. tą ūkį vedė, teikdamas maisto prieglaudoms bei mokykloms. Ėmė leist ir redaguot „Ūkininką". 1918 ir 1919 me-

tams suredagavo ir išleisdino „Ūkininko kalendorių".

Vien jau tai buvo didelis ir platus darbas, kurio būtų lig soties užtekę net keliems vyrams. Tas Stulginskis bėsąs tikra darbo mašina. Tačiau jam to buvo dar negana.

Parsidanginęs į buvusiąją ir būsimąją sostinę Vilnių, jis tuoj kaip švinas skęste nuskendo visuomeninės bei politinės veiklos sietuvoj. Pasirodė, jog be Stulginskio apsieiti beveik neįmanoma.

Katalikų politikai ryžos ir čia, okupuotoj Lietuvoj, atkurti krikščionių demokratų partiją. Ir žiū — 1917 metais Stulginskis jau išrinktas to kūdikio centro komiteto pirmininku. Vadinas, nūn teks jam vadovauti katalikams įvairiuose politiniuose žygiuose. Tais pat metais dalyvavo lietuvių konferencijoj Vilniuje ir išrinktas į Valstybės tarybą (lenkai skaniai juokdavosi: ta ryba — ta žuvis). Savaime suprantama, kartu su kitais tarybos nariais pasirašė 1918 m. vasario 16 d. nepriklausomybės aktą ir jau vien tuo įsirašė į mūsų istorijos garbingą lapą.

Kai iš Rusijos ėmė būriais grįžt į tėvynę bėgliai bei tremtiniai, o ir belaisviai, reikėjo valstybiniu mastu jais pasirūpint. Ir čia kas be Stulginskio? Taryba suorganizavo atitinkamą komisiją tų vargšų reikalui, o Stulginskį paskyrė tos komisijos vadovu. Tai buvo irgi nelengva naštelė.

Dirbdamas tiek įvairių darbų, Stulginskis

uoliai veikė ir visuose Valstybės tarybos užsimojimuos bei žygiuos, visur ir visada išlaikydamas savo pasirinktąją liniją — kurti Lietuvą, kaip respubliką, ir tai grynai demokratinę. Todėl, kada dar nenubaigta Vokietija spauste spaudė Lietuvos vadus daryti Lietuvą monarchine valstybe, žinoma, „išrenkant" karalium kurį Prūsijos princą, ir nemaža lietuvių, net tarybos narių, susigundė priimt karalystės principą, tik nerinkt iš prūsų princų, o nuo Prūsijos nepriklausomą kunigaikštį Urachą — kietasprandis žemaitis Stulginskis taryboj balsavo prieš karalystės kūrimą. Čia jis parodė sveiką ūkininkų sūnaus nuovoką. Atsimenu tą 1918 m. viduvasarį. Atrodė, jog Vokietija laimės karą, tad privers mus paklust jų valiai. Todėl daugeliui mūsų patriotų politikų ir nepolitikų atrodė, kad reikia užbėgt už akių Berlyno užmačioms ir išrinkti karalium savo žmogų, ir vokiečiams būsią nebelengva atlenkti kietą šaką savo pusėn. Vienas iš uolių Uracho šalininkų buvo kun. dr. Juozas Purickis. Buvo tai pirmoji liepos pusė. Buvau ką tik sugrįžęs iš Smolensko tremties į Kauną. Ir štai vieną sykį ties seminarijos vartais sučiupo Purickis mane ir ėmė prikalbinėt, kad remčiau Uracho kandidatūrą. Ta problema buvo man visai nauja, o įdomi ir imponuojanti, ir ne entuziazmingai sutikau. Tačiau ta Urachiada savaime sužlugo: juk gi vidury liepos paskutinė didžioji vokiečių ofenzyva liko sąjungininkų sustabdyta palei Marnos upę. Pra-

kišus lemiamąjį mūšį, vokiečių armija buvo priversta trauktis visu frontu, ir Uracho karališkieji šansai nuėjo su vėjais.

1918 metais Stulginskis jau vadovavo krikščionių demokratų konferencijai, kurioj buvo priimta partijos programa. Iškilus ginčams dėl žemės reformos tarp vyresniųjų krikščionių demokratų bei vyresniosios dvasininkijos ir grįžusiųjų iš Rusijos jaunesnių bei radikalesnių partijos narių, Stulginskis jau stoja vis-a-vis kun. Mykolo Krupavičiaus, bandydamas pravesti mintį, kad žemės reformą reikėtų vykdyti lėtesniu tempu. Tačiau pasisekė sudaryti kompromisą tarp (atleiskit) „bolševikų" ir „menševikų". Išbalansavimo dėlei liko įkurta Ūkininkų sąjunga, kuriai vadovavo kaip tik Stulginskis.

Pagaliau jisai įkopė į pat valdžios viršūnes: dviejuose M. Sleževičiaus ir viename (vieninteliame!) Pr. Dovydaičio ministerių kabinete jis buvo ministeriu. Ir dar iš vyriausybės rūmų jis žengė ir įžengė ir į Mamonos šventyklą: buvo vienas iš Ūkio banko steigėjų (1919 m.). Iš pat pradžių klausdavau save patį: kaip tatai tas dar jaunas mano draugas, kur, rodos, niekuo ypatingu nepasižymėjo, netrukus iškilo į pat Lietuvos padanges: 35 metų amžiaus liko išrinktas Steigiamojo Seimo pirmininku, o netrukus ir tikruoju prezidentu (antruoju, nes pirmasis prezidentas buvo Antanas Smetona). Bet dabar, apžvelgę Stulginskio įvairią, atsakingą, didžią ir sėkmingą

darbuotę, matom, jog jis buvo tikrai vertas tos aukštos garbės (ir didžios atsakomybės). Prezidentas jis buvo darbštus, atsargus, saikingas, praktiškas, išmintingas. Nebuvo jis iš erelių padermės. Neturėjo lakių, naujų idėjų (o jei turėjo, tai sukrovė į stalčiukus), neturėjo drąsių užsimojimų nei tam reikiamo ryžto. Bet, kaip valstybės galva, išmintinga, darbšti, atsargi, buvo visai tinkama savo vietoj, net ir labai tinkama. Tai ne vien mano nuomonė, o ir opozicijos kai kurių vyrų, mano gerų pažįstamų ar bičiulių. Kas itin įdomu, jog ir toks įžymus politikos veikėjas prel. M. Krupavičius, artimas ir ilgametis Stulginskio bendradarbis, o ir apskritai griežtas kritikas, apie Stulginskį prezidentą atsiliepia labai palankiai, net meiliai. Tačiau apie mano senojo (dabar jam daugiau kaip 80) Aleksandro nuveiktus viešus darbus bei žygius terašo atitinkami specai. O aš pasitenkinsiu čia keliais mudviejų santykių gabalėliais.

Prieš pirmąjį karą, kada Aleksandras mokėsi Hallės institute, aš jam paskolinau tris šimtus aukso rublių. Karui baigiantis, grįžau į Kauną, kur ir Stulginskis įvairiais reikalais užsukdavo. Kada lenkai paėmė Vilnių, Stulginskis turėjo iš ten išsikraustyti ir apsigyveno pastoviai Kaune su visa mūsų laikinąja vyriausybe. Neilgai trukus, kiek susitaupęs pinigo, Aleksandras apsilankė mano pastogėj ir kyšt man pinigų, anų vokiškų markių, kur dar turėjo vertės, ir sako: Šitai, kun. Mykolai, anie

trys šimtai rublių markėmis, kuriuos man buvai paskolinęs. Ir labai ačiū už anuometinę pagalbą. Tai buvo reikšmingas ir gražus Stulginskio žestas. Kiti taip nesiskubindavo skolų grąžint, o jei grąžindavo, tai gerai lūkterėję, kol vokietiniai pinigai nustos daug vertės. Žinoma, ne visi skolininkai buvo tokie apsukrūs tipeliai.

Kitas gabaliukas: kartą vėl į mano pašiūrę ateina būsimasis prezidentas ir užveda tokią pasaką: Žinai, kunige Mykolai, aš ryžaus vesti! — Aš, kaip kvailys, nustebau. Juk man Aleksandras vis dar atrodė lyg puskunigis, kaip jį seminarijoj ar Innsbrucke buvau pratęs matyt. O Stulginskis, lyg varžydamasis (kaip jis paprastai atrodydavo), ištraukęs man rodo fotografiją: Šitai mano išsirinktoji. Kaip Tamstai patinka? — Aš pažiūrėjau, pažiūrėjau ir manau sau: na, iš kur tas mano Aleksandras, kurs nepasižymi fiziniu grožiu, ištraukė tokią aukso žuvį, tikrą lietuvaitę gražuolę, tokiu simpatingu, kukliu, kiek melancholišku veideliu?! O garsiai sakau Aleksandrui: Kur gi nepatiks! Net labai patinka! O kas ji tokia? — O gi tai Onytė Matulaitytė, suvalkietė, inteligentė, puikiai išauklėta, veikli katalikė patriotė - visuomenininkė, iš geros ūkininkų šeimos. — Na, Aleksandrai, tik čiupk, nežiopsok! — O šis šypso patenkintas. Ir, žinoma, vedė. Tą Matulaitytę gyvenime tesutikau keletą kartų: kai dalyvaudavau kartais kuriuose prezidentūros priėmimuose ar

viešėjau jų Jokūbavo dvare. Tad neką tepažinau p. Onos būdą bei vertę. Daugiau apie tai truputį vėliau.

Dar gabaliukas.

Regis, dar 1919 m. pradžioj Stulginskis užėjo pas mane pasitarti svarbiu reikalu: kaip buvęs teologas, jis turėjo abejų dėl žemės reformos: ar kr. demokratų projektuojamoji reforma yra priimtina moraliniu atžvilgiu, ir, jeigu taip, tad kuriom sąlygom yra priimtina, atsižiūrint į krikščioniškąją etiką. Smulkiau apie tai bus kitoj vietoj.

Kitą kartą, jau nebeprezidentui, jau po Maironio mirties, užėjo buv. prezidentui noras apsilankyt pas savo mokslo draugą — mane be jokio kito reikalo, vien pasižmonėt. Ir jis kaip tik pateko į mano kultūrinio būrelio pobūvį (visai netikėtai). Buvo gera jam ir mums. Ir man atėjo mintis pakviest jį lankytis visuose mūsų pobūviuos: juk, Maironiui mirus, mes stigome galvos-karaliaus, kaip kad buvo Maironis. Svyravau ir šiaip ir taip. Jakštas buvo ne mūsų tipo asmuo. Buvau besiryžtąs kviesti Krėvę: jis būtų visai tikęs. Bet Krėvė, nors ir geras pažįstamas, bet nebuvo dar pasidaręs širdžiai artimas. Buvau bemąstąs apie prelatą Blažiejų Čėsnį: tas būtų tikęs, nes buvo aukštos kultūros, plačiai išsilavinęs, nors ir nelabai tegaudė meno reiškinių. Bet buvo viena bėda: būtų reikėję jam parūpint partnerių prie kortų stalelio, o ir gero likerio prie puikios kavos (ko jis apsčiai turėjo prezidentū-

roj), o tai buvo man sunkiai įkandama. Stulginskis? Ne. Kito pasaulio žmogus. Menas, kiek žinojau, buvo jam nelabai svarbu. O juk dar buvo aukštojo gyvenimo išlepintas. Todėl nerizikavau jį rimtai kviesti. Ir pasilikom kaimenė be galvos, užtat su daina bei muzika. Ir to mum užteko. Gal kviest p. Čiurlionienę? Savo šeštadienio pobūviuose ji kartą ar ir daugiau buvo man pakišus mintį, jog būtų gera, kad ir aš pakaitom tuos pobūvius ruoščiau pas save. Bet tai būtų buvę lingvistinės - literatūrinės mankštos, o ne mūsų dainos bei muzikos pasiskonėjimai. Tad aš mandagiai (o gal ir ne visai?) patylėjau, ir tuo mudviejų su ponia Sofija derybos baigės be vaisių. Tad atgal prie pono Stulginskio.

Kai jis buvo dar prezidentas, o žemės reforma buvo energingai vykdoma, Aleksandras ryžos pasakyti man (ar atėjęs pas mane, ar kitur susitikęs), pasakyt lyg naujieną ar dar paslaptį: girdi, jis įsigijęs dvarą! Žinai, tą pono Parčiauskio Jokūbave, tarp Tavo Gargždų ir Kretingos, prie pat buvusiosios Vokietijos ir Rusijos sienos, netol Klaipėdos. Dvaras geras, kadangi Perčiauskis buvo labai geras ūkininkas. Atsiėjo 120.000 litų. Tai visai nebrangu. Na, mat, gavau tam tikrų nuolaidų.

Gerokai nustebau, bet ir nudžiugau: turėsiu šalia tėviškės mielą kaimyną, o Parčiauskio buvęs dvaras turės gerą ūkvedį, kurs nedarys gėdos man, Stulginskio draugui, ir nejuokins kaimyno, tokio puikaus ūkininko, mano Jurkaus Petro...

Kokia tatai Apvaizdos vadyba! Mūsų visų, mokslo draugų, Leksiukas tapo ne vien Lietuvos prezidentu, o ir stambiu ūkininku!.. Kiek vėliau sužinojau, jog jis neblogai ūkininkaująs, kaip kad neblogai prezidentavo, o ir mokslus eidamas, visai gražiai reiškės.

Žinoma, vieną sykį Stulginskis mane pakvietė jį aplankyt Jokūbave, ką aš labai mielai priėmiau.

Vienų atostogų metu, aplankęs savo tėviškę Gargžduose pas Vojevodskius, arkliniu vežimiuku nuvykau pas tą mielą žmogų, atrodantį žydiškai, bet puikų žemaitį, į tą ramųjį Jokūbavą, kur seniai bebuvau buvęs taip pas mažiukus klebonėlius - filialistus, taip pas Parčiauskį — milžiną, našlį su lygiai didele ir gražia dukra Felicija. O klebonu buvo, berods, jau nebe mažiukas - judrukas, su juodo vabalo akutėm, Tadas Urbonas, o mano seminarijos draugas kun. Kojelis, toks mirštgyvis, vos bekvėpuojąs simpatingas žmogelis. Beje, jis netrukus ir liovės kvėpavęs.

Pasukau iš vieškelio į žalumoj nuskendusį „palocių", medinį, platoką, atrodantį žemą namą, kaip kad statydavos prieš aštuoniasdešimt ar ką metus pasiturį provincijos bajorėliai „dvarininkai". Štai būtinosios „gonkos", arba žemaitiškai prieangis. Štai netrukus ir šeimininkas, tas kuklusis, simpatingas, gudrus žemaitukas Aleksandras Stulginskis. Kažkaip trupinį sardoniškai šypsodamas (tai jo malonusis priimamasis ar sutinkamasis šyps-

nis), vedas į vidų — į svečių ar kaip ten kambarį. Sėdas ir mane prašo sėstis į patogų odinį sėdimąjį padarą, kuriam mūsų žemaičiai nė vardo nesuranda: toks žemas, gilus, minkštas nugarai atsilošt ir alkūnėms atsiremt „fotelis“, ir ilsėkis, žmogau, ir svajok patogiai ar rūkydamas, ar stikliuką skaniai siurbčiodamas.

Mudu šnekučiuojam sau su tuo valstybės esamuoju ar jau buvusiuoju valstybės galva, su praretėjusiais plaukais, su ruda smaila barzdike, pakankamai ruda, su trumpučiais panosėj ūsiukais, su mažom, primerktom, gudriai blizgančiom akutėm, ir draugiškai plepame apie palaidus dalykus (prašom nepagalvot, jog apie nepadorius). Aš laukiu, kas toliau. Kuomet pasirodys simpatingoji šeimininkė, first lady...

Pasirodė. Be fanfarų, be didingų įspūdžių, ir, kukliai pasisveikinus, gana šaltai šyptelėjus, mandagiai pakvietė mudu į valgomąjį. O mudu mielai. Kibom į valgį širdingai. Bet ir šnekos nepamirštam. Tik garbingoji šeimininkė beveik nė čiukšt. Užtat aš, kaip paprastai, žarstau rieškutę po rieškutės šnekos. „Turavoja“ ir ponas prezidentas, tik su atitinkamom pauzėm.

Štai atnešta ir pagrindinis davinys. Ponas Aleksandras iškilmingai pareiškia: „Žinai, kunige Mykolai, čia šis tas nepaprasta!“ — Nagi, nagi kas? — susidomėjau aš. — „Matai, čia sumedžiota stirniena, palaikyta užkasta že-

mėj, kad įgytų reikiamą kvapą ir skonį, ir nūn mokamai mum patiekta. Tad prašom valgyt į sveikatą!“

Kandu kąsnį, kitą. Skanu, kaip ir kitos mėsos, į žemę nekastos. Mat, tokių dalykų pakankamai neišmanau. Tad pasitikimai ir narsiai rizikuoju.

Baigėm puotą, tur būt, desertu ir kavute. Mudu su Aleksandru vėl į kabinetą ar svečiavietę ir šnekučiuojame apie viską ir dar kai ką. Ponia leido mudviem, seniem draugam, laisvai išsikalbėt ir pasakė labanakt gana anksti. Mudu dar kurį laiką srovenom šnekos upelį, iki jis nuščiuvo žiovulių smiltyne, tada nuėjom gulti.

Tik ūmai jaučiu, jog ta kvaila neramuolė širdis ima rimtai pykti, ir visas organizmas energingai bei vienbalsiai pritaria. Tad aš skubiai jiems paklūstu ir bėgu, kur jie liepia. Po valandėlės visa brangioji stirniena mane paliko laisvą. Greit užmigau, skaniai išmiegojau, o ryto metą atsikėliau gyvas, kaip žuvis vėsiam vandeny.

Pareiškiau brangiem šeimininkam, visai neminėdamas išgyventos kūno organų tikslios revoliucijos, kad norėčiau šiandien važiuot į Palangą.

— Gerai, — sako Stulginskis, — aš turiu šiandien reikalų Kretingoj, tad pats Tamstą nuvešiu į geležinkelio stotį.

Padoriai pasistiprinęs ir dailiai atsisveikinęs su ponia, kur vis tokia rimta, su nelinks-

mu šypsneliu formingose lūpose, išėjau su ponu Aleksandru prie pakinkyto lengvučio dviračio vežimuko dviem aukštais ratais, viena sėdyne dviem asmenim ir vienu šauniu bėriuku, kur mudu nulakins į Kretingą. Tokius vežimukus turėdavo ponai, kur norėdavo kartais aplankyt savo dvarus bei jų dalis. Žemaičiai tuos vežimukus vadindavo, bent mano Vakarų Žemaitijoj, bėdom. Vadinas, mudu su Stulginskiu susilipom į bėdą. Ką tik buvau pastebėjęs, jog ir jis bedėvįs kelines, kaip ir kiti ponai bei ponaičiai tokiems žygiams: blauzdos aptemptos ir susegtos nuo batų - batukų aukštyn netol kelių. Vokiečiai jas vadina bene Reithosen. Matydavau Pabaltijo vokiečių baronus dėvint tokias kelnes. Na, mano Aleksandras — ponaitis ir tiek!

Suėmęs tikra ranka vadžias, prezidentas ramiai, neskubiai nuvėžino mane į geležinkelio stotį. Čia negaišdami atsisveikinom, nors širdingai, betgi santūriai ir išsiskyrėm. Ką gi? juk dar ne kartą matysimės.

Paminėsiu bent vieną aukštą pasisvečiavimą pas prezidentą Stulginskį kauniškiame palociuje.

Kuria tai buvo proga — nebeatsimenu. Buvo nemaža svečių. Ir mudu su Maironiu. Gal dėl to buvom ir mudu pakviesti, kad pobūvy turėjo švystelt gražus poezijos debesėlis iš muzikos srities. Mat, ponas Stulginskis mėgo arfos muziką, o mūsų operoj buvo įmantri arfos solistė, kuri, rodos, neblogai grojo. Ir mu-

du su Maironiu mėgom arfos muziką, net jos stygų garsus atskirai: jos žemosios stygos gieda kažkaip iš gilumos, iš po vandens, vidurinės — lyg sidabriniai fontano čiurliai, o aukštosios visai kaip veversėliai iš padangių. Pats instrumentas atrodo tartum įsikūnijusi gracija. O jei dar pati skambintoja pakankamai grakšti, ypač jos rankos, delnai ir pirštai, delnai — lyg balti paukščio sparneliai, o pirštai nelyginant kaip baltos pelytės su parištais po kakliuku sidabro skambučiais, pelytės, nuostabiai greitai bėgiojančios po rojaus groteles, — tai tu, žmogau, turi pilną išvaizdos ir garsų harmoniją, žavinčią ausį bei akį, vaizduotę bei širdį. Toji arfininkė turėjo ir bėglią techniką, ir jautrią ranką, ir muzikinę įžvalgą, ir stiprų jausmą bei elegantišką stilių; o ir išvaizda nesipriešino instrumento grožiui, nei muzikos žavesiui. Tad skendome arfos burtuose, nė neklausdami, kurių autorių nei kas atliekama. Programos neturėjom, nei arfininkė nesakė, ką grojanti.

Rods, kaip tik tą vakarą, kai susėdom geras būrys svečių valgomajame, aplink ilgą ilgą stalą vakarienės, ir tarp skanių valgių siurbčiojom baltą vyną iš aukštų plonų stiklų, aš kažkaip užkliuvau savąjį. Jis apvirto ir sudužo. Vynas pasiliejo ant puikios baltos staltiesės. Aš susigėdau, kaip berniokas, pirmą kartą šelmybę iškirtęs ir čia pat sugautas. Dar laimė, kad vynas ne raudonas... Žinoma, atsiskubino patarnautojas su šluoste gelbėt bė-

doj. Man rodės, jog visas stalas į mane sužiuro ir pašiepiamai šypso. Ach, tu, drambly, drambly, Kinų porceliano krautuvėj!..

Taip kartais baigias gražūs įspūdžiai bei džiaugsmas.

Dabar dar vienas gabalėlis iš mudviejų santykių su Stulginskiu.

Buvo tai 1925 m. vasarą Palangoj. Esamasis prezidentas Stulginskis ilsis po savo valdinių galvosūkių Baltojoj viloj. O buvęs prezidentas A. Smetona irgi geria saulę anapus, dailiojoj Romano viloj. Kartais užklysdavau ir aš į tą Romanų vasarvilę dėl ponų Smetonų, kuriuos mėgau ir užjausdavau juos paprastų piliečių padėty. Vieną kartą tenai turėjau progą pažiūrėti, kas užrašyta pono Smetonos kairiajam delne (apie tai kitoj vietoj). Baigęs vizitą, sumaniau užeit tuoj pat pas poną Stulginskį ir patikrint, ar jo kairiajam delne yra tokia graži žvaigždė, kaip Smetonos. Tad perėjau skersai gatvę, įėjau pro šalinius vartelius į Baltąją vilą ir radau prezidentą besilsint saulėj, atsisėdus žilvitinėj krasėj. Pasisveikinęs tuoj pasisakiau, ko atėjęs iš Romanų pas jį. Jis parodė kairę. Žvaigždė ten besanti, bet toli ne tokia puiki, kaip Smetonos. Tai atvirai ir pasakiau. Nesitikėtumėt, kaip nuostabiai Stulginskis man atsakė (maždaug šitaip): Smetona iškilo per savo gabumus. O mane į aukštą sostą pasodino palankios aplinkybės: mūsų katalikų vadai tuo tarpu neturėjo nieko tinkamesnio, tad išrinko mane.

Tas Stulginskio kuklumas bei pasižeminimas mane žavėt sužavėjo: vargiai begu kitas kuris anuometinis Lietuvos vadų būtų taip atvirai prisipažinęs nesąs tikrai vertas savo aukštos padėties, net artimam draugui. Garbė Stulginskiui. Kaip tik tuo savo išmintingu kuklumu jis pasirodė besąs vertingas vyras, proto ir būdo atžvilgiu.

Kaip beveik visiems iš žemesniųjų luomų asmenims, išėjusiems aukštesnius mokslus, ir Stulginskiui teko susidurt su klausimu, kaip elgtis su saviškiais, sakysim, tėvais, broliais-seserim, vyresniais amžium giminėm? Ar reikšt jiems pagarbą, kaip ankstyvoj jaunystėj? Ar leist jiems elgtis su jumis, kaip anuomet, ir vadint jus, kaip anuomet?

Ir prezidentui Stulginskiui teko spręsti tą problemą, kaip, pavyzdžiui, kunigams. Kaip jis išsprendė ją, gal pasakys šis įvykis.

Turėjo jis sesę, veidu į save labai panašią. Prieš pirmąjį karą ji kažką darė Vilniuje. Mudu su Aleksandru, važiuodami į Innsbrucką, ją ten aplankėm. Manau, ji savo broliui, mokslus beeinančiam, irgi padėjo uždarbiaudama. Po pirmojo karo ta Stulginskaitė kurį laiką tarnavo Kaune š. Kazimiero draugijoj. Paskui susirado kitą tarnybą, ir aš kurį laiką jos nebemačiau.

Tačiau sykį ji pasirodė pas mane. Atėjusi pasiskųst broliu: jis, girdi, pabaręs ją, kai jinai jį pavadinus Leksiu (ar Aleksandru, nūn

tikrai nebeatsimenu). Aš tau ne koks Leksis, o Lietuvos prezidentas!

Guodžiau mergaitę, kaip bemokėdamas. Ar ji pasiguodė? Rodos, šiek tiek.

Sieloj nesipiktinau prezidentu. Gal ir reikia mokyt žmones, net ir artimus gimines, jog prezidentas tai nėra eilinis šeimos narys, o valstybės galva, kurią reikia visuomet gerbti. Tačiau kuris velniūkštis gundė mane: Kažin, ar Aleksandras ir savo mieląją žmonelę verčia vadint save prezidentu, net kada juodu yra vienu du?

Galų gale paminėsiu vieną įvykį 1940 metais, kada bolševikai neseniai dar buvo įsiveisę Lietuvoj. Buvo jau prasidėjęs gūdusis Stalino teroras. Nežinojai nei dienos, nei valandos, kada tave suims, įgrūs į kalėjimą ar išsiųs į Sibiro kapines. Žmonės, kur ryžtingesni ir sumanesni, ėmė bėgt į Vakarus per žaliąją sieną, kur atsivers vartai į laisvę, ar savo galvą padėsi, nes siena buvo žiauriai bolševikų saugoma.

Tuo tatai neaiškiu metu aš jau buvau bolševikų pašalintas iš Kazimiero draugijos rūmų ir apsigyvenęs tam kartui kunigų seminarijoj, vienoj klierikų celėj, kur atostogų metu buvo tuščia. Ten tatai Stulginskis mane surado. Atėjęs pasitart: ar jam bėgt į Vakarus, ar ne? Aš paklausiau, ar jis turėsiąs kuo gyvent tenai? Jis atsakė, kad taip. Tuokart aš jam pasakiau nesvyruodamas: Bėk kuo grei-

čiausiai; šiaip bolševikai, anksčiau ar vėliau, ištarabanys tave į kurį nors nepasvietį!

Į tai Stulginskis atsakė maždaug šitaip: Matai, koks dalykas. Aš turiu mūsų komunistų tarpe asmenų, kuriems beprezidentaudamas esu padaręs ką nors gera. Dabar kalbėjaus su jais: jie besą man dėkingi ir pataria nebijot; jie net išrūpinsią man kokią tarnybą.

Aš į tai pabraukiau faktą, jog ne tie asmens nutaria, ką areštuot ar išvežt, būtent, kai klausimas kyla, ką daryt su prezidentais ar net vien buvusiais. Nutaria tai Maskva. Tad negaišdamas dumk, brolau, į laisvuosius Vakarus!

Stulginskis susimąstė. Po valandėlės tarė: Dar pagalvosiu. Dar pasitarsiu su anais komunistų vyrais. O kol kas — sudievu.

Tas sudievu buvo mudviem galutinis: Stulginskis su žmona buvo išvežtas į tolimąjį Sibirą (tik dukrelė paliko Lietuvoj, o vėliau pasiekė J. Valstybes). Daugiau mudu su Aleksandru nebesimatėm. Ir nebesimatysim: aš būsiu palaidotas šiapus Atlanto, o jis — Lietuvoj.

SUSITIKIMAI SU A. SMETONA

Prieš antrąjį karą, vienose iš paskutiniųjų Velykų, liftu užvažiavau pas didžiulį viešpatį kun. Vladą Mironą, kuris buvo ne vien stiprus mūsų Tautininkų Pastato šulas, o ir

š. Kaz. d-jos valdybos narys (man buvo kažkaip pasisekę įtraukt jį čionai). Radau tą įžymų vyrą namie, erdviam svečių kambary, langais į Laisvės Alėją. Jis nuolaidžiai pasisveikino, kaip sveikinas įtakingas asmuo su paprastu piliečiu, o vis dėlto maloniai. Sveikata ir jėga iš jo trykšte trykšta, kaip iš kokio žmogiško lokomotyvo. Tas jo veidas! — tartum kunigui uždėta senovės kunigaikščio ar kurio hetmono galva. Pas jį jau besą bene du kiti sveikintojai mažesnio kalibro, tur būt, iš jaunesnių tautininkų. Šeimininkas manęs net nepristatinėjo formaliai. Tik paprašė sėstis ir gana. Anie sveteliai netrukus atsisveikino ir išėjo.

Palikę vienu du, mudu su kun. Mironu ėmėm šnekėtis. Tiesą pasakius, aš daugiausia kalbėjau, o jis daugiausia klausės. Gal jis buvo ir kalbus, bet man nėra to parodęs. Man pasiliko iš visų mano pažinčių su juo vien toks įspūdis: tu kalbėk, o jis atidžiai veizdi į tave savo nelyginant žaltišku žvilgiu ir verpte verpia iš tavęs po žodžio žodį, tartum žavėtojas, o tu gauni plepėt ir plepėt ir išplepi, gal būt, daugiau, nei būtum norėjęs.

Taip ir šį kartą. Nebuvau manęs papasakot Mironui, apie ką buvau intymiai kalbėjęsis su a.a. Antanu Smetona. O šį kartą vis dėlto neištūrėjau.

Mat, kažkaip užėjo šneka apie mūsų bendrąjį „vadą". Aš ir ėmiau berte bert Mironui, ką man yra nuoširdžiai prasitaręs tas

mūsų kontroversinis tautos veikėjas. Mironas atsidėjęs išklausė mane ir sako: įdomių dalykų man papasakojai. Žinai ką: užrašyk visus tuos pasikalbėjimus su ponu Smetona. Bus įdomu ir naudinga.

Palikęs to valingo asmens būstą, mąsčiau, ar rašyt apie Smetoną, ar ne. Tačiau, po Mirono žvilgio bei svarių žodžių įtaka, ryžaus rašyt, nors vyskupas Vincentas Brizgys patarė to nedaryt, nes be reikalo įsigysiąs priešų. Tačiau apsimąstęs galų gale ryžaus. Savo gyvenime nelabai tesibijojau priešų, gal dėl to ir buvau jų kiek įsigijęs (nors ne per daug). Pagaliau dėl ko turėčiau bijoti tiesos?

Čia turiu padaryt mažą pastabą: aną kartą kun. Mironui šio to nepapasakojau, kas čia bus papasakota, kadangi to viso į vieną pokalbį nebuvo galima sutalpinti. Bet tos smulkmenos nėra esminės.

Kaip jau esu minėjęs, pirmą kartą akis į akį su p. Smetona susitikom ir pasikalbėjom apie literatūros klausimus Palangos kurhauzo salėj 1924 m. vasarą per Jonuškaitės koncertą. Tai buvo vien faktinis pasižinimas. O formaliai pasižinom kitą kartą. Tur būt, kur nors susitikom su ponia Smetoniene, ir ji mane paprašė pas juos kuomet užeit. Aš mielai sutikau. Ir užėjau. Ponas Smetona anuomet nebebuvo valstybės galva, o vien universiteto profesorius, tad šeima nebuvo pasiturinti, ir jų butas buvo gana menkas.

Begyveną jie mažame namuke, kurį pa-

statydino Kauno kunigų seminarija tarp Maironio rūmų ir seminarijos sodo. Iš priešakio tas namelis dviaukštis atrodė tartum koks nedidukas kinas. Gyveno jame prof. Vladas Jurgutis, Lietuvos banko valdytojas ir Vytauto Did. Universiteto profesorius. Kažkokiu stebuklu, užpakaliniame namuko gale įsikūrė ir ponai Antanai Smetonai. Kaip jie ten sutilpo — vienas Dievas žino (žinoma, ir patys Smetonai bei artesnieji lankytojai). Nė aš pats dabar nebežinau, kaip ir pro kur pas juos patekau. Tur būt, pro kurias užpakalines duris. Rimtai ieškant, tur būt, viską galima surasti. Tad patekau.

Ponią Sofiją radau namie. Aukšta, liekna. Pailgu apytamsiu veidu. Akys kiek mongoliškos. Paakiai truputį patinę ir pajuodę. Iš viso veido bruožai ryškūs bei neeiliniai. Matyti gera rasė. Ponia dažnai laiko uždegtą cigaretę tarp dešinės dviejų pirštų, nuo ko šie pageltę. Betgi cigaretės tarp pirštų laikytoja neretai paliečia ją ir lūpom ir giliau paragauja, tad lūpų kertelės dūmais apsinešę.

Ji sutiko mane labai paprastai, kuone draugiškai. Ir ėmėm kalbėtis apie bėgamuosius gyvenimo reikalus, kaip seni pažįstami. Tarp kitko: ar p. Smetona namie? Taip, ji atsakė, — jis namie, tik ne šiame mažiuke, o didesniame, Maironio palociuj. Mat, šeimos bičiulis kun. Izidorius Tamošaitis užleido ponui Antanui savo erdvų bei ramų darbo kambarį, kad šis galėtų ramiai dirbti savo mokslo

darbą. Ir ponia parodė man, kur eiti. Ir ėjau kažkokiu koridorium, lyg dengtu tiltu tarp vieno namo į kitą. Vis tiek radau, kur slepias garbus eremitas, buvęs ir būsiąs Lietuvos prezidentas. Barkšt barkšt į duris. Pasigirdo švelnus tenoriukas: Prašom! Įėjau gana drąsiai: juk jau nebe viešpats, o paprastas pilietis.

Didelis ir aukštas kambarys, kaip ir visi kiti to Maironio palociaus kambariai (pažįstu juos, nes įvairias jų dalis esu ne kartą lankęs, o ir keletą mėnesių ten gyvenęs, šalia paties didžiojo poeto). Rašomasis staliukas su žalia elektrine lempa. O prie staliuko didysis Antanas mažam kūne su savo šviesiai ruda dailia barzda ir vidutiniškais ūsais, šviesiom ramiom pavargusiom akim ir atsargiu šypsniu po normalia nosim ir mąstytojo kakta su ilgokais užpakalin sušukuotais šviesiais plaukais. Galva — šiaureuropiečio, vidutinio dydžio. Visa povyza tipiškai lietuviška - aukštaitiška. Apsivilkęs namiškai kukliai, betgi padoriai, kiek atsimenu — šviesiu švarkiuku. Kelnių spalvos nepastebėjau, nes jos slėpės staliuko šešėly.

Pasisveikinom mandagiai. Sėdomės — jis prie staliuko, veidu į mane; aš — kiek atokiau į krasę, veidu į šeimininką. Pasisakiau, ko atėjęs: susipažinti ir pareikšti pagarbą vyrui, kuris yra jau tiek nusipelnęs Lietuvai. Šneka užsimezgė gana lengvai: nors Smetona kalboj būdavo santūrus, kaip daugumas lietuvių, tačiau man neteko kankintis dėl užstojančių ty-

lų, sėdėt lyg ant žarijų ir bandyt traukte traukt žodžius iš antrojo burnos, tartum dantistui skaudančius dantis iš paciento dantyno. O būdavo tokių „paciėntų", sakysim, Jakštas, Maironis, Tubelis, Skvireckas, vysk. Karosas ir t.t. Bepigu būdavo šnekėtis su, sakysim, vysk. Paltaroku, Vaižgantu, Herbačiausku, Čiurlioniene, ypač arkiv. Karevičium, kuriam kai prapliups žodžių švirkštas, tai niekaip nebegali žmogus surasti progos ir savo trigrašiui įterpt.

Tame pokalby kažkuriais keliais mudu su p. Smetona priėjom etikos problemą politiniame bei visuomeniniame veikime ir asmeninę valstybės ar partijos vado atsakomybę. Buvęs prezidentas pasiskundė, kad jam, neteologui, iškylą viešajam gyvenime rimtų moralinių klausimų, kurių jis neįstengiąs pats pakankamai saugiai išspręst. O jis norįs visuomet būti ištikimas Katalikų bažnyčios principams.

Tas pono Smetonos pasisakymas man tikrai patiko. Jis visai sutiko su jo religine praktika: kiek man teko nugirsti ir pačiam matyti, jis katalikiškai laikės pagrindinių Bažnyčios nuostatų: šventom dienom ateidavo į Vytauto bažnyčią išklausyt šv. mišių (pats esu jį matęs toj bažnyčioj šventą dieną su ponia rimtai besimeldžiant, kai jų didelis bičiulis, tos bažnyčios rektorius, laikė šv. mišias; Velykų laiku toj pat bažnyčioj atlikdavo velykinę išpažintį pas prelatą Dambrauską - Jakštą

(su prelatu apie tą dalyką yra man tekę kalbėt).

Dabar, kai buvęs prezidentas taip nuolankiai bei nuoširdžiai prisipažino savo veikime kartais turįs rimtų abejojimų, kadangi neužtenkamai tesąs susipažinęs su Bažnyčios mokslu bei kanonais, aš ėmiau jį, kiek sugebėdamas, guosti:

— Vienam asmeniui yra neįmanoma būti specialistu keliose visai atskirose šakose, kaip valstybiniai bei socialiniai mokslai ir teologija su Bažnyčios kanonų teise. Čia turi vyrauti, ir tai būtinai, darbo pasidalinimo principas: Jūs, pone prezidente, esate specialistas civilinėj teisėj bei valstybinėj ir socialinėj politikoj, o teologai bei kanonistai yra specai dogmų, moralės bei Bažnyčios įstatymų srity. Tad, kada turite abejų, begu Jūsų politinis, socialinis ar kitoks viešas veikimas sutinka su Katalikų bažnyčios mokslu bei nuostatais, klauskitės teologų bei kanonistų nuomonės (žinoma, ir pats tuos klausimus iš tinkamų veikalų studijuodamas; o tokių veikalų galės tie specialistai Jums nurodyt).

Iš to viso pokalbio tai buvo pats įdomusis mudviejų sutarimas.

Tokių patarėjų A. Smetona turėjo jau nuo ankstesnių laikų, sakysim, nuo savo veikimo „Vilty". Paminėsiu bent šiuos: kan. Tumas-Vaižgantas, kan. Fabijonas Kemėšis, kun. Juozas Dobužinskis. Šitie buvo ne tiek Smetonos patarėjai, kiek mylėtojai ir klausytojai,

kadangi Smetonos asmenybė juos žavėte sužavėjo ir, labiau ar mažiau, pavergė. Buvo ir daugiau Smetonos šalininkų kunigijoj, ypač Vilniaus krašte, kaip štai Alfonsas Petrulis ir Vladas Mironas. Man atrodė, jog Smetona ne vien nepalenkė savo valiai šio pastarojo, o dažnai gaudavo jam ir nusilenkt. Smetonai buvo palankūs net daugelis vyresniosios kartos kunigų taip Kauno arkivyskupijos, taip Panevėžio, Telšių, net Vilkaviškio vyskupijų. Paminėsiu vien šiuos: prel. Dambrauską - Jakštą, Maironį, prel. Julių Maciejauską, prel. Kazimierą Prapuolenį, monsinjorą Kazimierą Jasėną. Buvo ir daug daugiau Smetonai palankių. Bet patarėjais būtų galėję būt ypač Dambrauskas su Maironiu ir Prapuolenis su Jasėnu. Kiek jie tą galimą uždavinį atlikinėjo, tiksliai sunku susekt. Neteko girdėt, kad jie būtų turėję įtakos pirmajam ir paskutiniajam mūsų prezidentui. Ilgai Smetonai stipriai svėrė Augustino Voldemaro nuomonė bei valia, kol pirmasis galutinai įsitikino reikią Augustinu nusikratyt, kaip pavojingu sau bei Lietuvai.

Buvau beužmirštąs kun. prof. dr. Izidorių Tamošaitį. Tas asmuo, kaip ištikimas bei intymus Smetonos bičiulis, galėjo daryt prezidentui savo patarimais įtakos, nes galvą turėjo ir drąsos bei ryžto jam netrūko. Tik šis, jei kuomet ir darė Smetonai įtakos tikybiniuose-bažnytiniuose klausimuose, tai kažin ar ta įtaka buvo tikrai tikybinė bei bažnytinė?

Tarp 1924 m. ir 1926 m. vasarų tekdavo gana dažnai susitikt A. Smetoną Palangoj, ypač sidabro paplūdimy. Labai draugiškai gulėdavom smėly šalia viens antro, kepindamies saulutėj, svajodavom tylom, spoksodami į dangų, ir protarpiais tingiai šnekučiuodami, kartais ir įdomiai (ne be to, kad nebėgtume tarpais į jūros vėsą atsigaivint). Ir vėl grįždavom į savo smiltyną džiovintis, kepintis, svajoti, plepėti. Čia ponas Smetona pamiršdavo tam kartui savo didingą praeitį bei spėliojamą tokią pat ateitį.

Kurias temas mudu tame rojuj paliesdavom? Kas dabar begalėtų susekti? Juk tai buvo įvairiaspalvis gyvenimo margumynas. Tačiau paliesdavom ir svarbias Lietuvos dabarties bei ateities temas. Tarp kitko, ir mūsų politines partijas bei jų jėgas, prieauglį, santykius ir perspektyvas.

Čia noriu valandėlei atsitraukt nuo bėgamojo pasakojimo. Nuo pat nepriklausomos Lietuvos atsikūrimo pradžios laikiaus tos nuomonės, kad katalikų Bažnyčiai Lietuvoj nebūtų sveika ištisai susijungt su viena politine partija, kadangi žmonės visus tos partijos darbus, vykusius ir nevykusius, priskaitytų Katalikų Bažnyčiai. Tad gyvu žodžiu, o kartais ir raštu skelbiau mintį, kad tie lietuviai katalikai, kur ne visai tesutinka svarbiais klausimais su kr. demokratų programa, jungtųs gal į pažangiečių, vėliau vadinamųjų tau-

tininkų, partiją ir padėtų ją laikyt katalikiškoj srovėj. Bet apie tai vėliau.

O nūn — vėl į mieląją Palangą, į pajūrio smiltyną, pas simpatingąjį p. Smetoną.

Sykį 1924 m. vasarą, beplepant smiltyne, prasitariau apie mūsų katalikų socialinius bei politinius junginius bei kryptis, apie krikščionis demokratus ir pažangiečius. Pabraukiau faktą, jog toli gražu ne visi katalikai visiškai sutinka su krikšč. demokratais, ypač žemės reformos klausimu. Paklausiau p. Smetoną, kaip jis manąs, ar nebūtų sveika, kad ir pažangiečiai - tautininkai eitų ne prieš kr. demus, o šalia jų, kaip antroji katalikų partija, o svarbiam reikalui esant, laikytųs prieš priešus išvien?

Ponas Smetona į tai gana pesimistiškai: Taip, tai būtų gal įmanoma... Bet... mūsų Pažangos jėgos silpnos, mūsų nedaug.

Aš į tai: Partijos jėgas turite smarkiai padidinti! Tam pirmoji bei sėkmingiausioji priemonė yra savo jaunimo organizacija, kaip kad mūsų ateitininkija bei pavasarininkija.

Smetona: Bepigu jums — turit visą armiją neapmokamų agitatorių kunigėlių! O kas mūsuose tą uždavinį vykdys? Noreika? Kubilius? Mironas? Petrulis? — visi senstelėję vyrai, nebeenergingi, nebepatrauklūs, nebežavį. O jūsų jaunimo organizacijos jau nebekūdikiai, jau subrendę ir dar neseni, o jau prisiauginę gražaus ątžalyno. Kas žino, ar mes ne per daug esame pasivėlinę.

— Taip, esate kiek pasivėlinę, bet toli gražu visko nepraradę, — aš ėmiau guosti bei drąsinti. — Užtat juo greičiau, juo karščiau privalote imtis organizacinio darbo. Tik pradėkit! Net senesnieji atgis ir pajaunės! O juk turit ir puikaus jaunimo: tik pasižvalgykit — atsiras, patys nustebsit!

Čia aš priminiau ponui Smetonai, kad pirmiausia reikia surasti keletą dinamiškų, gabių, jaunų vadovų, kur sugebėtų įžiebti jaunime prozelitų ugnį, o gaisras skaidriai paplis. Ar pažįstat jauną juristą Marčiulionį, Jūsų idealams palankų vyruką, gabų, energingą ir šviesų: jis, man rodos, visai tinka būt Jūsų jaunimo vadu.

P. Smetona, kiek susimąstęs, lyg sutiko: Taip, gali būti.

Šitam punkte mudu abu su p. Smetona apsirikome: po kiek laiko tas Marčiulionis pasirodė besąs pavojingas avantiūristas. Tačiau tautininkai susirado kitų apsukrių bei energingų jaunuolių agitatorių bei organizatorių, kuriems ypač puikiai sekės, kai tautininkai įsitaisė vyriausybės kėdėse: įsigyta sėkmingų priemonių varyt įtemptai agitacijai bei plėtot valstybiniu mastu savo organizacijoms.

Netrukus po to mudviejų su Smetona pasikalbėjimo Palangos paplūdimy gavau pakvietimą dalyvauti rugpiūčio mėnesy Šiauliuose šaukiamo suvažiavimo Tautininkų sąjungai bei jos padaliniams kurti (tarp kitko, ir jaunimo organizacijoms). Neką tesvyravęs,

pasiryžau nevažiuot: man Ateitininkija buvo brangi.

Sekančiais 1925 metais vidurvasary vėl buvau Palangoj ir išgyvenau vieną keistoką gabalėlį, kuris gal verta papasakot.

Buvo anuomet Lietuvoj įžymus amerikietis lietuvis Jonas Romanas, laikraštininkas, visuomenės bei politikos veikėjas, ekonomininkas ir finansininkas. Turėjo jis Palangoj vilą priešpriešiais Baltąją vilą, prezidentų vasarvietę. Romanas buvo vedęs žmoną lietuvaitę amerikietę, įžymią, pusiauklasikinę grožybę, kuriai daugelis lenkės galva ir širdim.

Nusivedė mane pas Romanus susipažint prel. Kazimieras Prapuolenis, didelė mano simpatija, diplomatas ir gyvo grožio vertintojas. Vėliau, sužinojęs, jog pas juos vasarojąs buvęs prezidentas p. Smetona su ponia, ir pats vienas užėjau jų aplankyt. Taip, besąs p. Smetona su kitais gyventojais ar lankytojais atviroj verandoj ir beskaitąs kampely laikraštį. Kiti bešnekučiuoja: ponia Sofija Smetonienė, p. Romanas su savo gražuole, berods, dar ponia Jadvyga Tubelienė ir Liudas Daukša, matematikas, švietimo ministerijos valdininkas ir galop Lietuvos viešbučio akc. bendrovės pirmininkas.

Tuomet mudu su Putinu - Mykolaičiu žaidėm su lengvatikiais chiromantinėm neva žiniom, aiškindami kairės žmonių rankos linijas. Bent aš, ir pats tuo menu netikėjau; betgi ir maži ir dideli žmonės gana tikėdavo ir savo

rankas - rankužes man kište kišdavo — tik suskubk pranašaut! Tame mano juokų amate man rūpėjo patikrint chiromantijos dėsnius pasižymėjusiųjų žmonių rankose, tų žmonių, kurių gyvenimo bėgis, pasiekimai bei pasisekimai ar nepasisekimai buvo jau žinomi; vadinas, ar delnų linijos bei kiti ženklai atitinka jau žinomus jų gyvenimo faktus. Įdomu, kad, apskritai imant, jie maždaug atitinka. Kai toks chiromantas laikai savo rankoj ir „skaitai" svetimą grakštų ar mažiau grakštų delną, nepamiršk žvilgčiot vogčiom į savininko veido bruožus, galvos formą, visą stotą ir spėk, kokios jėgos gali glūdėti tame žmoguj, kokie palinkimai, geismai, ryžtai, pastangos, pasisekimo ar nepasisekimo galimybės, sveikata ar nesveikata, ilgas ar trumpesnis amžius. Dar prisimink, ką žinąs apie tą individą, ir dabar drąsiai rizikuok spėt. Jei užtenkamai žmones pažįsti, jei turi kiek išmiklintą sumetimų bei intuicijos meną, o gyvą vaizduotę bei miklų liežuvį, tai tavo spėliojimų bei pranašavimų šansai bus gana aukšti: iš kokio šimto galimumų mažiausiai įspėsi apie 50 procentų, netgi iki 75 procentų. Atsimink, jog žmonės mėgsta, kai įspėji, už tai dėkingi esti ir lengvai atleidžia bei pamiršta tavo apsirikimus ir ima kaskart stipriau tavim pasitikėt. Štai jau esi lyg koks pranašas. O čia nėra jokios magikos, juodos ar baltos, jokios velniavos, juoba jokio stebuklo.

Vadinas, ir Romanų viloj aną kartą po-

nios ėmė mane prašyt, kad paskaityčiau jom iš delnų. Kodėl ne? Tie delnai toli gražu ne biaurūs, net maloniai kvepia geru muilu ar kuo kitu, ne pro šalį uostytinu. Tad gana ryžtai stoju į tą įtemptą rizikingą darbą, pradėdamas nuo ponios Smetonienės, o nepaniekdamas ir kitų. Visos gana patenkintos mano pronėšiais. Net ir matematikas Daukša, nors ir protestuodamas, kad, girdi, netikįs tais pokštais, tačiau tiesia savo svarią plaštaką. Ką gi? Negi galiu atsisakyt? Tad paleidžiu savo spėliojamąjį malūnėlį. Pabaigiau ir laukiu, ką tas ryklys pasakys. O jis, nepiktai šypsodamas, sako: Na gi, šis tas atitinka tikrovę. O ponios džiaugias, kad jų orakulas ne visai tesusigėdino pono matematiko - gamtininko budriose akyse.

O tuo tarpu ponas Smetona vis glūdėjo savo kampely, nusisukęs truputį nuo mūsų į šalį, ir skaitė laikraštį. Dabar bene jo žmona paklabino jį: parodykit ir Jūs mūsų žyniui savo delną! — Ne, nerodysiu, — atkirto šis ir toliau sau skaito. Ir kitos ponios su p. Sofija nesiliauja jį raginusios. O buvęs prezidentas vis ne ir ne!

Tuokart jau aš ėmiaus to reikalo. Sakau: Pone prezidente, aš siūlau Jums tokį dalyką: Jūs pats žiūrėkit į savo delną, o aš Jums pasakysiu, kas ten užrašyta. Jei įspėsiu, Jūs turėsit mums parodyt savo delną. Ar gerai?

Iš šalies žiūrint, atrodė, jog Smetona su-

tinka ir jau žvilgčioja į savo kairįjį delną. Tad aš rizikuoju: Na, gerai? pradedam!

Kodėl aš rizikavau? Nagi, mat, jei chiromantų teorija yra teisinga, tad Smetonos delne, po tam tikru pirštu, turi būti puiki žvaigždė ar kitas gražus ženklas, nes gi Smetona savo gyvenime padarė puikią karjerą ne vien aplinkybėm palankiai susibėgus, o ir ypačiai savo gabumais bei pastangomis. Ir dar padarys, kiek aš savo žiniomis bei sumetimais gan lengvai galėjau spėt ir įspėt. Po kuriuo gi pirštu čia tokia žvaigždė turi spindėt, to jums nesakysiu, kad nepakenktų žynio amatui.

Vadinas, pradėjom Romanų verandoj chiromantijos posmą su Smetonos delnu. Tas posmas buvo trumpas: Smetona veizdėjo į savo delną, o aš rimta mina kategoriškai pareiškiau: pone prezidente, ten, Jūsų delne, po tuo ir tuo pirštu yra graži žvaigždė!

Čia sustojau. Visi sužiuro į Smetoną. O jis atrodo gerokai sumišęs. O aš jį atakuoju:

— O ką? Argi neįspėjau?! Tad prašom, parodykit mum savo delną!

Ponas Antanas nebesipriešino — įdavė man savo nedidelę, liesą intelektualo ranką. Žiūriu į delną, o ten savo vietoj besanti simetriška, daili kaip retai žvaigždė!

— Na, pone Smetona, tikrai būsite ir dar Lietuvos prezidentas!

Visi kiti apstojo mudu ir nustebę veizdi į tą Smetonos žvaigždę.

Daugiau nieko iš to delno nebespėliojau.

Ir ką geresnio būčiau galėjęs jam papranašauti?.. Atsisveikinau ir palikau juos vienus tam pronėšiui nagrinėt.. O pats pasiryžau užeit čia pat per gatvę į Baltąją vilą pas esamąjį prezidentą Stulginskį pažiūrėt jo delno: jei buv. prezidento delne yra tokia graži garbės žvaigždė, tai ir mano Aleksandro turėtų būt gana ryški bei dailė: nors šis ir nėra gal toks gabus, kaip Smetona, bet juk irgi aukštai iškilo iš kaimiečio žemybių. Apie tą apsilankymą pas Stulginskį nebepasakosiu, kadangi jau esu kitur tai padaręs. Čia tik noriu pabraukt, jog jokiame kitame mano regėtųjų delnų tokios gražios, kaip pono Smetonos, žvaigždės man neteko aptikt. Užtat nesistebiu, kad istorikė a.a. ponia Deveikė, adoratorės šišo pagauta, vienąkart kuriame ten laikrašty pareiškė mintį, jog Antanas Smetona esąs lygus bene Vytautui Didžiajam. Pats skaičiau, savo akim nepasitikėdamas. Ir negalėdamas su ta lygtim sutikti.

Kai po vienerių kiek su viršum metų Antanas Smetona vėl paliko Lietuvos prezidentu, aš ir pats nustebau, įsitikinęs tuo faktu, kad anoji žvaigždė nepamelavo. Kai nuėjau teatro ložėn jo pasveikint, nereikėjo jam net priminti: vienas mano ten pasirodymas jam priminė aną mūsų chiromantijos seansą. Buvom šviesiai nusiteikę. Nesitikėjom, jog Smetona su savo ministeriu pirmininku Augustinu Voldemaru greit ims sukt į diktatūros kelią. Ir pradėjau gerai vertinti Smetoną ne vien kaip

žmogų, o ir kaip valstybininką. Bet... bet...

Mudviejų susitikimai pajūrio smėlyne pasibaigė, kada Smetona pasidarė antrąsyk prezidentu: suvereno orumas neleido prezidentui vartaliotis smiltyse draug su kommoneriais. Tad ar jis pats savo iniciatyva, ar naujieji jo dvarionys generolai bei mažesnieji satelitai civiliokai jam patarė ir jie parinko prezidentui tam tikras kopas nuošaliau nuo bendrųjų, į kairę nuo tų, kur pirmiau susitikdavom, einant į pajūrį nuo Baltosios vilos. Gal ir saugumo sumetimai tai diktavo, ypač po pasikėsinimo ant „Musolinėlio" Voldemaro: kai mūsų prezidentas pasidarė jau nebe tautos sūnus, o vienos diktatorinės partijos atstovas, ir jam jau reikėjo ir regimos ir neregimos sargybos, — daug lengviau buvo apsaugot jo brangią gyvybę siaurai aprėžtoje vis toj pat vietoj, kurioj iš vidaus jį sergėjo karingi bičiuliai generolai ar pulkininkai, o iš viršaus daug sėkmingesni ginkluoti sargybiniai ir dar sėkmingesni neregimi slaptosios policijos pareigūnai. Net kai išjodavo pasijodinėt, kaip kartą mačiau, lydėjo tą valstybės galvą bent keliolika raitelių. Beje, pats raitasis prezidentas laikės balne tiesiai, lyg lazdą prarijęs, kaip turi laikytis tobulas raitelis ir kaip laikės jo tobuli palydovai. Nė pats nebuvau pastebėjęs, nė iš kitų nebuvo tekę girdėti, kad prezidentui Stulginskiui būtų reikėję tokios apsaugos.

Tuo tai nebelaisvojo prezidento metu

man sykį teko jį susitikti nuogam nuogą pajūry visai nepaprastoj aplinkybėj.

1932 m. vasara, rugpiūčio 3 d. Palanga. Vėlų ryto metą einu iš miestelio savo „Gražinon" (tokia graži vila), jūros link. O priešaky irgi jūros link eina linksma trijulė: Kastas Meškauskas, mokytojas, rašytojas, laikraštininkas, toks aukštokas ir nesmulkus, plačiais, kiek aukštais pečiais, apskritu gražiu veidu, garbiniuotais šviesiais šviesiais plaukais, tautininkų veikėjas jaunas vyrukas, o iš abiejų jo šalių dvi kauniškės artistės gražuolės — Elena Žalinkevičaitė Petrauskienė, dramos artistė ir poetė, ir jos sesuo balerina Žalinkevičaitė, anuomet bene jau Kačinskienė. Kad jie gyvai šnekas, kad linksmai juokias. Jie nuėjo į pajūrį, o aš dar užėjau į „Gražiną". Tik kiek vėliau ir aš pasinešiau į Baltiją, ten, kur buvau pratęs kepintis su ponu Smetona.

Diena nors saulėta, bet vėjuota ir ne per šilta. Aplinkui nė vieno pažįstamo. Jūroj nė vieno sargybinio laivelio, nes jiem būtų nelengva laikytis vietoj, kai jūra tokia nerami. Bet ką veiksi? Per daug noris pasigrumt su galingom, švelniom bangom. Tad brendu ir plaukiu. Toliau nuo kranto beplaukiąs ta pat kryptim ir kitas bangų mėgėjas, nepažįstamas jaunas vyrukas. Toli kairėj linksmai krykštauja apgaulingai linksmose bangose didelis būrys jaunų ir senyvų vyrukų, gydytojo plk. lt. Antano Jurgelionio, fizinio auklėjimo šefo, mokytinių ir nemokytinių.

Plaukiu į saulėtas gilumas, kaip visuomet, su tam tikru saiku būgštavimo: kažin ar ne per toli nunešė paibelis? ar įstengsiu sugrįžt?.. Aplink širdį, kaip ir kitais kartais, kažkoks duslus spaudimas. Gelbimųjų valčių nėra. Tačiau visa būtybė traukte traukia tolyn, gilyn. Ten taip šviesu, tylu ir tyra, tyra...

Tik ūmai girdžiu ten, kairėj, tame džiugiame jaunimo sūkury, keistą, tęstinį, liūdną balsą, lyg a-a-a... a-a-a... ir vėl nutilstantį. Ir vėl pasigirstantį tame džiaugsmo verpete ir vėl išplaukiantį viršun. A-a-a-a...

Iš pradžių maniau, kad ten kažkas išdykauja, kaip kartais esti. Betgi ten anas dūkstąs krykštavimas pradėjo aptilti, anas baimės, pavojaus ar pagalbos meldžiąs a-a-a-a-a vėl suaidi visu šiurpiu gūdumu. O ten, kur buvo linksmas jaunimo būrys, dabar jau belikęs vienas kitas. Ir tie patys skuba kranto link. O tame krante tikras chaosas: žmonės, nerimo pagauti, bėgioja šen ir ten, lyg nežinodami, kas daryt, lyg ko ieškodami.

Supratau, jog ten, toj gelmėj, vyksta ne juokais tragedija. O ten, jūros tuštumoj, beliko viena galva, kuri tai išnyksta po bangom, tai dar vėl iškyla viršun.

Šaukiu plaukiančiam netol manęs: rodos, ten žmogus skęsta! — Šis suka atgal į krantą.

Likau jūroj vienas. Tiek daug krante žmonių. O niekas to vargšo mirties pavojuj negelbsti. Taip ir nuskęs žmogus minios aky-

se. Reiktų man ką nors daryt. Bet ką? Esu jau sušalęs ir kiek pavargęs. Ką galiu padaryti? Jei ir suskubčiau nuplaukt iki jo, tai man neužtektų jėgų jam ištraukt ir nuvilkt iki negilios vietos, kur galėčiau bent jo galvą palaikyt viršum vandens, kol ten tie žiūrovai sugalvos kokią pagalbą. O kas, jei skęstąs nabagas stvertų mane už kojos ar gerklės ir nuskandintų draug su savim?..

Bet sąžinė įsakmiai liepia bandyt ką nors daryt. Tad plaukiu skęstančio link. Jo galva tai pasirodo viršuj vandens, tai atbėganti nauja banga vėl persilieja per ją, ir jis valandėlei paskęsta. Bet ir vėl ta nelaimingoji galva pasirodo valandėlei paviršiuj. Gerai įsidėjau vietą, kur tas vargšas beviltiškai rungės su mirtim.

O krante vis dar šmižinėja žiūrovai bei skendinio draugai. Jokios pagalbos dar nematyt.

Jau, kaip man atrodė, visai priplaukiau prie skendinio. Jau, rodos, mano koja ar ranka palies jo kūną. Ryžaus čia laikytis, kol jie ten ras kokią pagalbos priemonę, kad, jiems atplaukus ar ką, galėčiau parodyti, kur skendinys. O pats, iškėlęs vieną ranką aukštyn, šaukiu į krantą: Gelbėkit! Skendinys čia. Gelbėkit, gelbėkit!.. Jaučiu, jog ir mano jėgos ima išsisemti.

Galų gale žiūrovai surado valtį, įstūmė į vandenį ir pradėjo irtis mano link. Prisiyrė. Aš jiems rodau: ot, šičia, šičia jo ieškokit! jis

čia pat! aš ką tik dar porą kartų mačiau iškilus iš vandens!

Jie man į tai: Ne, jis žymiai toliau kairėj. Mes čia atplaukėm Jūsų gelbėt, manėm, kad ir Jūs skęstat ir šaukiatės pagalbos. — Ne, ne! aš neskęstu! aš tik norėjau jums parodyt, kur skendenio ieškot!

Bet gelbėtojai manęs nepaklausė ir pasiyrė toliau kairėn. Matydamas, kad aš čia niekuo nebepadėsiu, supykęs ėmiau plaukti krantan. Tiek jie jį ir ras!..

Išlipęs be ceremonijų nuėjau prie žiūrovų būrio, pasiryžęs juos gerai išbart. Bet čia besą ir didžiūnai su pačiu prezidentu, atėję iš prezidento kopų pasižiūrėt, kas čia dedas, ar net ir maudęsi kartu su skenduoliu. Tačiau pasakiau ir šiems, ką jaučiau tuokart: Toks šaunus būrys buvęs čia ar drauge maudęsis, ir štai jų akyse žmogus skęsta, ir nieko nepadaroma jam greit išgelbėt! Ar tai ne gėda mums visiems?! Net mūsų žemaičių bobos, kai viena ima skęst, sugeba ją tuoj ištraukt iš vandens: sudaro grandinę, susikibę už rankų, prieina kuo arčiau prie skęstančios, paduoda jai ranką ar skarą ir lengvai išgelbsti. O tiek čia puikių vyrų net to nedrįso padaryt!

Jie man paaiškino, kokia buvo susidarius padėtis. Skenduolis esąs Kostas Meškauskas, tas gražusis jaunuolis, kur šįryt ėjo į pajūrį, dviejų žalinkevičaičių linksmai lydimas. Jis buvęs išėjęs plaukiojimo kursą pas fizinės kultūros organizatorių Antaną Jurgelionį, todėl

drįsęs taip toli išplaukt į jūrą. Žiūrovai manę, kad skęsta ne vien Meškauskas, o ir aš, ko jie ir seniau laukę, kadangi aš, jų nuomone, drįsdavęs per toli plaukiot jūroje. Šiandien dėl stipraus vėjo sargai su valtim nedežuravę, valtis ištraukę ir uždarę būdose, o raktus pasiėmę ir nuėję namo. Todėl tiek laiko praėję, kol Kosto gelbėtojai gavo artimosios valties raktą ir pradėjo pagalbos žygį.

Aš nebelaukiau, kol baigsis žvejojimo darbas, apsidariau ir, truputį dar palaukęs, kuo baigsis ieškojimas, o nieko gero nesulaukęs, nuėjau namo.

Popiet pas mane apsilankė ponas Jurgelionis paklaust mane, ko, mano nuomone, trūksta jų skęstančiųjų gelbėjimo darbui. Besąs jis nemažas, dar gana jaunas vyras, apsivilkęs dailiu vasariniu sportininko kostiumu, inteligentišku veidu, malonia šneka. Mielai pasakiau jam savo nuomonę.

Net ir vėjuotą dieną sargai neturi eit namo su būdų raktais, o stovėt šalia ištrauktųjų krantan valčių. Sargų ir valčių skaičius turi būti didesnis. Virvėmis turi būt aprėžta erdvė, kurios peržengt nėra leidžiama eiliniams besimaudantiems. Stiprieji plaukikai, norintieji toli plaukt, privalo turėti atskirų paplūdimio vietų ir atitinkamų sargų su valtim.

Nelaimei ką nors ištikus, gelbėt privalo skubėti, kiek galima, ne viena valtis, o daugiau ir tai su mikliais narūnais. Labai svarbu

būtų turėt ilgoką tinklą, kurį nelaimės vietoj trauktų už galų dvi valtys. Sezono metu plaukiojimo mėgėjai turėtų būt pamokomi per laikraščius bei paskaitas, kaip pasiruošti tolesniam plaukiojimui, kaip plaukiot, kaip laikytis pavojuje. Juk tokie paprasti patarimėliai: neplauk toli nuo kranto vienas pats; jausdamasis pavargęs, išsitiesk kaip strėlė ant nugaros ir tik delnais, lyg pelėkais, tapšnok į vandens paviršių (tad kiekvienam svarbu gerai išmokt gulėt vandeny ir plaukiot ant nugaros); gal tai kiek juokingas, bet praktiškas patarimas — pavojuj būk šaltakraujiškas, nemanyk tuoj pat, kad jau skęsti, o pirma patirk koja, ar tikrai negali pasiekt dugno: mat, kartais toj vietoj nėra taip jau gilu ir lengvai gali atsistot ar bent kartkartėmis atsiremt į dugną ir pakilt į viršų atsikvėpt oro.

Kuriuos iš tų patarimų pacitavau anuomet p. Jurgelioniui, o kuriuos nūn iš atminties deklamuoju vien sau, dabar nebeįstengiu atskirt. Atsimenu, jog simpatingasis mano lankytojas priėmė mandagiai ir tylom mano sumetimus. Ar su visais sutiko? Atsisveikino, kaip elegantas kavalierius ir tikras diplomatas. Paliko man teigiamą bei malonų įspūdį. Ir daugiau savo gyvenime jo nebemačiau. Rodos, kiek vėliau po tų įvykių susitikau p. Smetoną paplūdimy, ir jis pasipasakojo neseniai, po stiprokos audros, kuo nenuskendęs visai arti kranto. Mat, buvęs pratęs maudytis vis toj pačioj vietoj, netol kranto. Tą dieną, nė nepa-

galvojęs, jog audros metu vanduo užnešąs smėlių senas duobes dugne ir išrausiąs visai naujas, jis, prezidentas, brisdamas murktelėjęs koja į tokią naują duobę, banga persiritus jam per galvą, jis gurkštelėjęs rūgštaus vandens, bet dar pakėlęs galvą virš vandens; o čia kita banga pasiskubinusi persiliet jam vėl per galvą, ir jis apglušęs ir suguręs. Būtų nuskendęs čia pat prie kranto, jeigu kuris ten jo adjutantas ar šiaip palydovas nebūtų stvėręs jam už rankos ir iškėlęs viršun, it didelę žuvį. Taip būtų Palangoj žuvęs sekliam vandeny Lietuvos prezidentas, užuot žuvęs kiek vėliau Clevelando gaisre. Sub specie aeternitatis ar būtų tai buvę Lietuvai naudingiau, ar žalingiau?

Šitas prezidento nuotykis Baltijos jūroj tebūna pamoka maudytojams, ypač Pacifike ar Atlantike: kai stiprios bangos puola krantus, susidaro galingas ir pavojingas bangavimas: banga putodama smarkiai veržias į krantą, o lygiai smarkiai apačioj dugnu veržias atgal į jūrą; jei tuo metu esi įsibridęs gilokai į vandenį ir pamiršęs tą reiškinį, tai banga, kur viršuj, stumia tave krantan, o banga apačioj tempia tave už kojų atgal į gelmę, taip lenkte perlenkia tave ir paguldo į vandenį ir nešte neša į gelmę; jei dar ten pasitaiko vandens išgraužta duobė ir tavo kojos neberanda atspirties, tai tu gali visai patogiai prigert. Nebent kas pastebėtų ir už rankų ar kito galo tave ištrauktų.

Savo vietoj esu pareiškęs, jog apie politiką vengsiu kalbėti. Te ją mums pristato specialistai, politikos žinovai, gražiai apifrizavę ir priimtiną padarę patriotams. Tačiau politikoj esama ir įdomių užkulisių. Šitie tatai dalykai, tavo sužinotieji savo laiku, kartais gundyte gundo juos atsiminimuose surašyt. Iš dalies čia pasiduodu tai gana pavojingai, bet saldžiai pagundai. Rašant apie Smetoną, sunku to išvengt.

1926 m. pavasario seimo rinkimuose krikščionys demokratai su savo padaliniais tegavo 30 atstovų iš 85, vadinas, nebelaimėjo absoliutinės daugumos ir turėjo užleist krašto valdymą stambiausiajai seimo partijai valstiečiams liaudininkams (bene 28 atstovai).

Atsimenu, dieną po rinkimų vaikščiojau Nemuno krantine, vadinama lenkiškai kažkodėl Cembruvka. Atėjo pasivaikščiot ir kun. Mykolas Krupavičius ir kun. Juozas Vailokaitis. Kalbėjom apie naują politinę padėtį. Aš juokais pasiūliau Krupavičiui imt ir sudaryt vyriausybę, nes juk jis turįs didžiausią seime savų atstovų grupę — 30 asmenų, kai tuo tarpu valstiečiai liaudininkai, kaip viena politinė partija, teturi 28. Vailokaitis irgi prisidėjo prie to juokų-ne-juokų pasiūlymo. Krupavičius mudviem rimtai atsakė: aš esu demokratas, o demokratas privalo stambiajai partijai seime užleist iniciatyvą valdžiai sudaryt, o tokia partija yra valstiečiai liaudininkai!

Tas kategoriškas ir, man atrodė, nuošir-

dus pasisakymas padarė man giliai teigiamą įspūdį. Juk Krupavičiaus būdas buvo (ir, tur būt, tebėra) diktatoriškas, o jo savininkas jį apvaldė ir liko ištikimas demokratizmui. Kun. dr. Antanas Maliauskis gal būtų pasidavęs tai šventai pagundai (kovos su bolševizmo pavojum!). Smetona su Voldemaru ištisai pasidavė viešpatavmo pagundai: valdyti quand même... Pagaliau tokia jau atmosfera vyravo Europoj. O gal kun. Krupavičius nedrįso rizikuot?.. Bet Smetona su Voldemaru ceremonijų nepaisė: gūdžia ranka griebė valdžios vairą ir, griaudami visas kliūtis, įvedė krašte aiškią diktatūrą (tiksliau — klikatūrą), nors ne voldemarišką, o tik smetonišką — gana nežiaurią. Ir ne iš karto visu šiurkštumu.

Ką gi! Juk mūsiškiai patys pirmi sulaužė savo sukurtąją ir daugelio prisiektąją konstituciją. Po to gruodžio 17 d. perversmo prikaišiojau tą konstitucijos sulaužymą vienam iš krikščioniškųjų šulų — įžymiam valstybininkui Zigmui Starkui, vyrui rimtam bei doram, net politinių priešų gerbiamam. Jis teisinos ir kitus kr. d. teisino tuo, kad jie **oficialiai** apie tą sukilimo perversmą nežinoję. Ir jis pro tuos savo paprastus akinius taip šaltai bei nekaltai į tave veizdėjo, taip stropiai vengė net silpnučio, juoba išdavikiško, šypsnio, jog tu turėjai norom ar nenorom patikėti, ypač kai tau buvo paliekama plačiausia **neoficialaus** žinojimo sritis.

Svarbiausia tai, kad nei valdančios parti-

jos, nei jų opozicija nenorėjo įstumt krizę į pilietinio karo formą. Revoliucininkai kariai, įsiveržę į seimą, ginklais grasindami, privertė atstovus eit namo; nežvėriškai apsilankė pas prezidentą Kazį Grinių ir mandagiai, nors grasydami, privertė prezidentą sutikt rezignuoti. Dabar kr. demokratams su „nepažįstamaisiais" sukilėliais pasiliko pagrindinis uždavinys surast Griniui bei jo ministeriui pirmininkui substitutus - ersatzus, kad kuo greičiausiai būtų galima sudaryt naują vyriausybę ir ją legalizuot ir taip išvengt pavojingų painiavų iš viršaus ar iš vidaus.

Pasipainiojo man laimės gabalas — susitikau buv. prezidentą Stulginskį. Jis man draugiškai, su savo sardoniška šypsena, nors sušvelninta, ir papasakojo, kaip jie žvejojo būsimuosius valdovus:

— Matai, reikia į prezidentus jau nebe iš liaudininkų ar krikš. demokratų grupės, bet ko nors kito, naujesnio, o vienkart krašte geriau pažįstamo ir populiaraus. Sustojom prie Smetonos. Svarbiausiosios vietos ministerių kabinete būtų mūsų — ministeris pirmininkas, vidaus ministeris, krašto apsaugos ir švietimo ministeris. O kitas ministerijas reikėtų pavesti Smetonai pasirinkt. Žinoma, jis pasirinktų iš savo tautininkų. Nutarėm, kad kun. Krupavičius su NN (nebeatmenu pavardės; Krupavičius savo atsiminimuose ją paminės), vadinas, kun. Krupavičius su palydovu nueis pas p. Smetoną prikalbint jo,

kad sutiktų pastatyt savo kandidatūrą į prezidentus vieton p. Griniaus, ir vienkart pasiderėt dėl ministerijų, kurias mes būtinai norėtume pasilikti sau. Krupavičius nuėjo, derėjos — ir praderėjo keletą svarbių punktų. Jis, toks kietas paprastai derėtojas, dabar susigraudinęs suminkštėjo. Smetona pareikalavo, kad ministerių pirmininku būtų jo artimas politikos bendradarbis Augustinas Voldemaras: jiedu taip gerai suprantą viens antrą, taip gražiai sutarią, tokie artimi pasidarę, jog jam, Smetonai, beveik neįmanoma be Voldemaro ministerio pirmininko atlikti visai tinkamai prezidento pareigas. Taip pat Smetonai pasisekė išsiderėt daugiau svarbesniųjų ministerijų savo žmonėms. Krupavičius nusileido. Savo susitarimą du vadai užantspaudavo apsikabinimu bei pasibučiavimu. Taip Stulginskis.

Taip tatai p. Smetona su Voldemaru ir eile kitų tautininkų pateko į valdžią, formaliai imant įteisintą po trumpučio revoliucinio pertrūkio. Smetona liko išrinktas prezidentu. Jo buvo sudaryta vyriausybė, kurioj kelis atstovus turėjo ir krikščioniškosios grupės. Svarbiausioji tų vietų buvo valstybės kontrolieriaus juristo Antano Milčiaus. Jis buvo pasiryžęs kuo ilgiausiai savo tarnyboj ištvert ir tvirtai gint nuo pasikėsinimų teisybę bei teisėtumą.

Tačiau kr. demokratinių grupių vyriaubėj bei seime sugyvenimas su tautininkais ne-

ilgai tetruko: šie ėmė netrukus palengva krypt į anuomet buvusį madoj fašizmo kelią ir ne visuomet laikytis demokratinių principų. Tad 1927 metų pradžioj, nebepakęsdami tos padėties, kr. demokratų ministeriai atsistatydino, ir vyriausybėj liko vieni tautininkai, išskyrus valstybės kontrolierių Milčių. Seimo padėtis pasidarė irgi nebepakenčiama, ir jame kilo karštų kovų. Tuokart, tų pat 1927 metų pavasarį, ir seimas liko paleistas. Taip kraštą ėmė valdyti diktatoriškai vieni tautininkai ar jiem simpatizuojantieji, remiami stiprios generolų bei pulkininkų klikos. Kur nerems, kad juos tautininkai rėmė. O geros algos ir įtaka valdžioj yra ir patriotinei kareivos širdžiai dalykas saldus kaip medus. Tai taip suprantama, nes žmogiška.

Poną Antaną Smetoną buvau jau seniai pratęs gerbt ir brangint už šviesų protą, mokslą, įžymius darbus, nuveiktus Lietuvos dėlei, o ir už gerą širdį, žmoniškumą, religingumą. Kai priešai jį piktai kritikuodavo, skaudžiai puldavo, niekindavo, nekęsdavo, aš bandydavau jiems nurodyt jo gerąsias ypatybes. Įspėdavau, jog visiems geriau, kad valdo Smetona, o ne Voldemaras ar dar koks pašiūresnis diktatorėlis; kad ne pats savaime Smetona kartais nueina toliau į dešinę, nei pats būtų norėjęs, o tik per galingas pašalines įtakas, kurios ir kietesnius sprandus įstengia nulenkti savo tikslams. Įskaudėjimas, kerštas, neapykanta yra toks gaivalingas bei gy-

vastingas dalykas, jog vien po ilgų metų, aptilus aistroms, ėmus šalčiau galvoti, tie jausmai teatslūgsta, ir nekentusieji pradeda geriau bei visapusiškiau suprast ir įvertint nekęstuosius.

Po gruodžio 17 perversmo, kai dar aistros virte virė, teko man girdėt tokią istoriją (ir neturėjau užtenkamos priežasties ja netikėt): vieną kartą viešoj vietoj prezidentas Smetona susitikęs žinomąjį juristą profesorių, buvusįjį ministerį, Antaną Tumėną, išmintingą, taktingą ir tikrai dorą žmogų. Tai įvyko po to, kada Smetona pradėjo nedviprasmiškai svarbiuose punktuose nebepaisyt pirmosios demokratiškosios garbingosios konstitucijos. O juk buvo visai neseniai, niekieno nespiriamas, prisiekęs šventai laikytis! Šitokio konstitucijai nusikaltimo bei priesaikos sulaužymo negalėjo pakęsti senas ištikimas teisės gynėjas Antanas Tumėnas. Todėl, kada prezidentas Smetona ištiesė jam ranką, norėdamas pasisveikint, Tumėnas demonstratyviai nesutiko priimt. Prie to šventai nemandagaus žesto jis pridūręs nuduobiamą paaiškinimą (tik nebeatsimenu, ar į akis Smetonai, ar už akių kitiem smalsiem klausytojam): aš priesaikų laužytojam rankos nepaduodu!

Kažin, ar p. Tumėnas gruodžio 17 perversmo ruošėjam, pritarėjam ir vykdytojam, mažiukam ir didžiukam, irgi nepaspausdavo rankų? Žinoma, išlaikant proporciją tarp Smetonos - Voldemaro ir tutti quanti nusikal-

timo iš vienos ir krikščioniškųjų grupių iš antros pusės.

Aišku, visi sąžinės abejus nuslopinti, net į tėvynės meilės aktą iškelti stengės (ir sėkmingai) šūkiu, tokiu aiškiu, tokiu veiksmingu visur ir visuomet, kai tau naudinga: Už tėvynę — prieš bolševizmą! Juk perversmininkai tikėjo, ar vien tik šaukė: jei nesiimsim griežtų priemonių, bolševizmas užlies Lietuvą!

Lyg kad Mykolui Sleževičiui su Steponu Kairiu ir Kaziu Grinium būtų nerūpėjus Lietuvos laisvė, lyg jie būtų buvę menkesni Lietuvos mylėtojai. Lyg jų vyriausybė, vieša ir slapta policija ir didžiulė armija su patriotais vadais nebūtų budėjus, saugodama tėvynę...

Anuometinis lietuvių dešiniųjų mekkartijizmas buvo epidemiškai paplitęs tam tikruose sluoksniuose. Net toks gilus, bet ramus ir saikingas tėvynės mylėtojas Adomas Jakštas -Dambrauskas buvo pradėjęs kiek būgštauti. Jis palaikė gerus santykius su rimtu mokslininku bei filosofu profesorium Vincu Čepinskiu, socialdemokratu, anuomet M. Sleževičiaus ministerių kabinete turėjusiu svarbią vietą. Čepinskis lankydavos pas prel. Dambrauską nuoširdžiai pasikalbėt. Taip jis apsilankė ir prieš gruodžio perversmą. Prelatas jį paklausė: kaip Jūs manote, ar bus pas mus bolševikų revoliucija? — Čepinskis į tai kategoriškai: revoliucija bus, tik ne bolševikų, o Jūsų krikščionių!

Dambrauskui buvo tai visiška naujiena.

Man apie tą pokalbį su Čepinskiu Dambrauskas papasakojo patsai.

Aš tuo pavojum abejojau. Betgi skleidžiamoji būgštavimo atmosfera ir mane kiek veikė. Ypač kad ir iš mūsų artimiausiojo ratelio vienas asmuo, kun. d-ras Antanas Maliauskis, pavojum patikėjo ir, kaip man atrodė, dalyvavo perversmo ruošime ar vien propagavime. Vieną kartą netikėtai užklupau jį slapta prieš gruodžio perversmą besitariant su dviem, kaip matyt, patikėtiniais: majoru Juozu Tomkum, juristu, žurnalistu, ir Pranu Klimaičiu, irgi majoru, laikraštininku. Man priėjus, „sąmokslininkai" nuščiuvo. Maloniai susipažinom. Žiūriu į tuos naujus pažįstamus: Tomkus, dar jaunas, lieknas, apskritu veiduku, karišKos laikysenos, elegantas vyrukas, dar neutrali išvaizda — gali būti, reikalui esant, revoliucininku, o reikalui esant, — ir šokių salės herojum; užtat Klimaitis su Maliauskiu — tokios minos, jog, rods, duok jiedviem po skerdžiamą peilį ir išleisk naktį į mišką — tai, keleivi, lenk iš tolo: juk tai tobuli Rinaldo Rinaldini sėbrai. Mūsų sąmokslininkai nesupyko, tik visi skaniai pasijuokėm.

Kai perversmas įvyko, priėmiau jį, kaip įvykusį faktą, manydamas, jog kas nors pozityvaus iš to išeis. Ypač pasidžiaugiau, kad neišsivystė pilietinis karas: juk Lenkijai tai būtų buvus puikiausia proga okupuot Lietuvą. Prancūzija būtų mielai pritarus, o Britanija su Jungtinėm V-bėm būtų maloniai užsimer-

kę: ačiū Dievui! tas nemalonus Lietuvos-Lenkijos santykių klausimas būtų išgaravęs į tuštumą. Vadinas, turim būti dėkingi prezidentui Kaziui Griniui su Mykolu Sleževičium, kad pasirodė besą išmintingesni už savo priešus ir nebandė ginklu priešintis.

Tačiau, nors tas „sėkmingas" perversmo faktas, paviršium žiūrint, atrodė krikščionims naudingas, man jis kėlė skaudžių abejojimų. Demokratiškai priimtą konstituciją neteisėtai keist be labai labai svarbios priežasties yra visuomet rizikingas dalykas, kad ir dėl to, jog sudaro precedentą visokiems neteisėtiems perversmininkams. Tai labai greitai ir įvyko. Susigriebėme, bet jau buvo per vėlu. Ir liko vien dejuoti. Arba suruošt naują perversmą, po kurio būtų atėjęs koks kontrperversmas ir t.t., jei nebūtų įsikišę milžiniškieji Europos ir viso pasaulio įvykiai.

Vadinas, Smetona su Voldemaru ėmė keisti konstituciją pagal savo kurpalį, kol įsitikino, jog tai nepatogu, ir visai išmetė ją į laužą, o ėmė nesiskubindami galvot apie naują, kuri leistų tautininkams būti valdžioj saugiai ir visiems laikams.

Nors nevisiškai tesutikau su Smetonos politika, vis dėlto jį dar branginau, kaip simpatingą žmogų, ir vis dar tikėjaus jį pasikeisiant, nors žinojau, kaip tai sunku. Todėl kartkartėmis užeidavau pas jį pasikalbėt — ne vien paprastai pasižmonėt, o ir nuoširdžiai bei giliai aptart svarbių Lietuvos klausimų. Čia

tatai ir atpasakosiu keletą mudviejų pasikalbėjimų, kurie kun. Mironui pasirodė esą verti užrašyt mano atsiminimuose.

Kur lengviausiai pasieksi prezidentą Smetoną, jei ne draugiškoj Palangoj? Ir tai vasarą.

Einu Baltosios vilos link. Kaip dabar ponią Smetoną vadint? Ponu Smetona netinka, nes per maža. Prezidentu? Taip. Juk buvo išrinktas teisėtai ir dar nėra pašalintas teisėtu keliu. O kaip su tuo „vadu", kaip jį daugelis vadina? Juk Europoj dabar gana „madnas" dalykas vadint vadais įžymius valstybės vyrukus, kur nemėgsta skaitytis su įstatymais. Tik prisiminkim Vožd, Fuehrer, Duce. Gal ir mūsų ponui Smetonai patinka tas vardas labiau, nei prezidentas?

Man pasisekė: radau prezidentą sodely beskaitantį bene kurį laikraštį. Pagarbiai pasveikinau ir tuoj pasiaiškinau, ko atėjęs: vien išreikšti pagarbos mūsų vadui (ir susigėdau), sužinot, kaip jis stipruoja, ir tuo pasitenkint, kad nepiktnaudočiau brangaus jo laiko. Vadinas, atėjęs ne su kokiu reikalu. Tad ir prezidento lakysena ne hieratiška, kaip kad turint reikalo, o gana laisva, gal kiek atsiduodanti draugiškumu. Ir mano pavartotasis „vadas", kaip atrodo, nebuvo jam nemalonus. Ir kodėl būtų nemalonus? Juk valstybės prezidentas tikrai yra oficialus ir teisėtas tautos vadas, net ir neoficialus ir nešaltas, jei sugeba iš tikrųjų būti tautos

vadu. O Smetona savo gabumais, idealais ir pastangomis įstengė patraukti gana plačius tautos sluoksnius, nors į seimą pravesti teįstengė 3 atstovus, kadangi neturėjo suorganizuotų propagandinių kadrų, kaip kad turėjo kitos partijos... O vis tiek tas „vado“ vardas kvepėjo nekaip dėl Stalino bei Hitlerio nuodėmių, tad mano susivaržymas buvo visai suprantamas.

Kaip mudu su prezidentu priėjom prie pagrindinės šio pašnekesio temos, dabar nebeatsimenu. Bet aiškiai atsimenu, kad prasitariau žinąs, kur glūdi prezidento Antano Smetonos galia. Šis labai susidomėjo ir švelniai ironiškai paklausė: O kaip manote, kur toji mano „galia“? Aš atsakiau: Nagi visai aišku: Jūsų galia yra tame, kad Jūs aiškiai žinote, ko norįs. Smetona irgi plonai ironizuodamas:

— O ko gi aš norįs?

— Ogi valdžios! — ramiai pateigiau aš.

Čia prezidentas prarado savo olimpinę ramybę ir ėmė energingai kratytis:

— O, ne, ne! aš valdžios netroškau ir netrokštu! Man visuomet rūpėjo mokslas, tik mokslas!

— Atsiprašau, gerbiamasis Vade, kad ne visai sutiksiu su Jumis. Taip, Jūs turėjot ir turit didelių gabumų mokslui, jį visuomet mylėjot ir mylit ir tarpais jam atsidedat rimtai bei giliai. Jei būtumėt mokslą mylėję labiau už viską, būtumėt jau besąs įžymus mokslininkas, kurio nors gero ir plačiai žinomo uni-

versiteto profesorius ir svarbių mokslo veikalų autorius. Tačiau Jūs pasirinkot, nes labiau mėgot, kitą gyvenimo kelią, būtent, laikraštininko kelią — spausdintu žodžiu skleist savo idėjas, tikslus, užmojus plačioj visuomenėj, sėti žmonių mintyse savo pasėlį, formuoti jų protus pagal savo ideologiją, lenkt jų valias, laimėt jų širdis, pagaute pagaut jų jausmus — tuo būdu palenkt juos savo valiai, savo užmojams, apvaldyt juos ir taip pasidaryt jų vadu, jų viešpačiu kultūrinėj, visuomeninėj ir politinėj srity. O iš čia tik vienas žingsnis į valstybės viršūnes — į ministerių kabinetą ir į valstybės galvos krasę.

Todėl nesigėdykit, Vade, kad mėgote ir mylėjote valdžią ir jos visą gyvenimą siekėte. Ir, Dievui padedant, pasiekėte, net aukščiausiąją valdžią. Valstybei besikuriant, gražiai jai prezidentavote. Dabar pasiekėte tą garbę antrą kartą. Tvirtai tikimės, jog ir šį kartą lygiai sėkmingai ir gražiai tą savo pašaukimą atliksite. Dievas yra suteikęs Jums du talentus: mokslo meilę bei jam gabumo ir valdžios meilę bei jai gabumo. Nūnai vartojate valdžios talentą. Ateis laikas, kada galėsite lygiai sėkmingai panaudoti ir mokslo dovaną.

Taip maždaug kalbėjomės su p. Smetona. Tą pasikalbėjimą pabandžiau atpasakot kiek galima tiksliau.

Prezidentas mano baigiamąjį speech'ą išklausė atsidėjęs, be pertraukimų, paskendęs tyloj. Man atrodė, jog qui tacet, consentire videtur.

Atsisveikinom širdingai. Išėjau patenkintas.

Dabar atpasakosiu kitą pašnekesį, kada man jau buvo paaiškėję, jog Smetona prezidentas eina visai ne tuo keliu, kurio iš jo tauta laukė.

Buvo tai, regis, metai vėliau, irgi Palangoj. Jau buvo paleistas seimas, rinkimai atidėti ad calendas graecas, ne vien sulaužyta, o ir panaikinta teisėtoji konstitucija, panaikinta žodžio, spaudos, susirinkimų, politinių partijų laisvė, uždraustas ateitininkų veikimas, nemandagiausiai išvarytas iš Lietuvos Popiežiaus nuncijus arkiv. Bartoloni, sudarytasis su šv. Sostu konkordatas savavališkai laužomas. Širdį man skaudėjo, kad tie visi dalykai įvyko, Smetonai beprezidentaujant. O aš tą poną Antaną savo laiku beveik mylėte mylėjau, o ir anuokart dar tebemylėjau, kaip žmogų. Tad svajojau jam, progai pasitaikius, iškloti atvirai visą kartumą, kur buvo many susikaupęs prieš jį. Ir štai vieną kartą einu į Baltąją vilą, neva apsilankyt. O kartėlis kaupias pasąmony. Gal netikėtai pratruks, kaip man ne kartą atsitinka. Tai ir bus toji proga pasakyti vadui visą savo tiesą, kaip ji man atrodo, ir težūna mano ratai su visais tekiniais!

Vadinas, į Baltąją vilą. Tarp pietų ir vakarienės. Ir vėl man laimė: prezidentas besėdįs sulenkiamoj krasėj toj pat vietoj, kur jį paprastai rasdavau. Žvilgterėjęs į mane, jis supranta, jog ne su kokiais žemės reikalais

ateinu, tad neužsimauna prezidentiškos kaukės, o visai žmogiškai pasisveikina. Priešais, dėl visa ko, bestovinti medinė kėdutė atsitiktiniam lankytojui. Todėl, berods, net neprašomas, naiviai sėduos. Ir vėl naiviai, pono prezidento, berods, neprakalbintas, pats surandu kokią ten įžangą apie šį, apie tą ir, išsisėmus šnekai, iš tos bėdos galvatrūkčiais leiduos į aną pavojingąjį klausimą dėl suvaržytų laisvių. Kokiais vingiais prie jo priėjau, nūn nebeatsimenu. Bet aiškiai atsimenu rūpimąją temą, kaip ją vysčiau ir kaip vadas į tai reagavo. Porinau maždaug taip:

— Iš anksto atsiprašau, pone prezidente, kad paliesiu vieną dalyką, kur mums daugeliui labai skauda. Jūs žinote, jog nesu nei aktyvus politikas, nei diplomatas ir kertu, kaip aklas kirviu. Pasitikiu Jūsų išmintim. Todėl, tikiuos, mane suprasit ir nesupyksit. Ot, man nesuprantami kai kurie dalykai, kur nūn dedas mūsų žemybėse ir aukštybėse. Sakysim, mes, mažiukai, drįstam stebėtis, kas čia atsitiko Jums? Visai dar neseniai Jūs su visais mumis visa dūšia piktinotės Rusų carų užmačiomis laikyt mus lietuvius pavergtus ir, kiek tai buvo įmanoma, kovojote išvien su mumis prieš neteisėtas priespaudas. Džiaugėmės ir didžiavomės Jūsų žodžiais, raštais ir žygiais. O ką dabar regim (ir labai skaudžiai jaučiam)? Seimas neteisėtai išguitas. Rinkimai nė pro gerą teleskopą neužmatomi. Politinės partijos neleidžiamos veikti. Kitos organizacijos,

išskyrus savąsias, panaikintos ar kietai į vystyklus suvyniotos, mums, katalikams, labai brangi Ateitininkų organizacija uždrausta veikti, kada jūsiškės yra kurstomos ir puoselėjamos, laisvas žodis užslopintas, spauda raišiote suraišiota arba ir pasmaugta, susirinkimai, mitingai, protesto demonstracijos kaip gaisras bijomos. Na, pasakykit, mano gerbiamas ir, pasakysiu, mylimas (kad neveidmainiauju, Jūs patys žinote) prezidente, kaip tai suprasti? ko iš Jūsų toliau laukti, iš Jūsų, kurs anais dar netolimais laikais buvote toks laisvės mylėtojas bei kovotojas?!

Aš nutilau, truputį būgštaudamas, bet daug daugiau pasitikėdamas, jog Smetona manęs nelikviduos. Ir jis valandą patylėjo susimąstęs. Laukte laukiau, ką pasakys. Tikros paguodos iš jo rimtai nesitikėjau. Juk buvo man aišku, kad jam ir jiems pirmiausia rūpi, kaip čia par force išsilaikyt valdžioj, neturint plačiose masėse pasitikėjimo. Tad imamasi priemonių, kur, jiems rodos, tuo tarpu būtinos. O kas bus paskiau, tai kaip Dievas duos, jiems pasiryžus Dievulio rolę atlikt.

Pagaliau prezidentas prabilo:

— Kunige Mykolai, aš Jus užtikrinu — aš nesu pasikeitęs, aš tebemyliu laisvę, kaip ir mylėjęs anuomet. Bet laisvė laisvei nelygu. Negalėjau moraliai pakęst laisvės, kuri buvo įvedama Lietuvoj Krupavičiaus ar Sleževičiaus laikais. Jūs pats regėjote ir įvertinote. Tos partijų partijos, pilnos neapykantos kita

kitai, ta barbariška agitacija vienų prieš kitus, kaip prieš pikčiausius priešus, tas kits kito niekinimas, šmeižimas, purvais drabstymas, net prievartos grasymas, tas meilės religijos principų laužymas, net pačios religijos niekinimas ir t.t. ir t.t. Jūs, kunige, ir pats tai girdėjote ir regėjote ir gerai suprantate, jog tai buvo mūsų mielosios padoriosios tautos demoralizavimas. Argi nereikėjo prieš tai imtis griežtų priemonių?! Aišku, kad reikėjo!.. Bet tos atrodą nelaisvos priemonės yra vien laikinės. Padėčiai nusistojus, laisvės bus grąžintos ir naujos konstitucijos apdraustos. O apie naują konstituciją aš seniai ir rimtai galvoju. Ji turės reikiamai apsaugot taiką, rimtį, tvarką, autoritetą, nei tai galėjo padaryt krupavičinė konstitucija. Kai projektas pakankamai subręs, konstitucija bus galutinai suredaguota, savo laiku priimta bei paskelbta. Tad, kunige Mykolai, prašau manim pasitikėti ir kitus raminti, pasakojant apie mano gerą valią ir nuoširdžias bei rimtas pastangas.

Ką veiksi žmogus vado akivaizdoj? ypač tokio regimai nuoširdaus. Tad pasižadėjau aiškinsiąs žmonėms jo sumanymus ir gerus norus. Tuo šį kartą mudviejų pašnekesys nepavojingai, netgi gal naudingai, pasibaigė. Ir atsisveikinom nepriešais.

O vis dėlto, eidamas namo, abejojamai mąsčiau: O vis dėlto, šalia Dievulio ir religijos, Smetonai labiausiai rūpi valdžia!

Kaip pasižadėjau, taip ir pasakojau savo

artimiesiems, ypač Jakštui, Maironiui, A. Aleknai, Maliauskiui ir daugeliui kitų, ką man paporino mūsų „vadas".

DAR SUSITIKIMAI SU SMETONA

Seką susitikimai su mūsų paskutiniuoju prezidentu jau įvyko Kaune, prezidentų rūmuose. Tačiau, prieš persikeldamas iš Palangos į sostinę su savo margu atsiminimų kromeliu, neištūriu nepapasakojęs savo skaitytojams vieno įdomaus įvykio, kuris nebuvo abejingas ir Smetonų šeimai, o ir man ne visai svetimas. Tai tragedija šalia Baltosios vilos ponų Romanų viloje. Buvo tai amžinoji Otelo tragedija, kada šeimoj susidaro ar tikras ar įsivaizduotas meilės trikampis.

Otelo buvo vidurinio amžiaus tvirtas vyrukas, Jungtinėse Valstybėse augęs, mokslus išėjęs ir subrendęs, aktyvus visuomenininkas, lietuvis patriotas, ekonominio gyvenimo geras praktikas, grįžęs į besikuriančią Lietuvą ir tuoj sėkmingai įsijungęs į ekonominį bei politinį veikimą. Atrodė inteligentingas bei simpatingas vyras. Pavadinkim jį mitologiniu Hermo vardu.

Dezdemona buvo labai moderni, liekna ir lanksti, Apolono dukters veidu, ledo akim, bet liepsnos temperamentu. Galėtume pavadint ją Apolone. Bet, manau, užteks ir Dezdemonos vardo: juk ir jis vis dėlto mitologinis, nors ir

ankstyvesnio amžiaus. Ji būtų tikus į Žalčių karalijos princeses.

Ir atsitik tu man taip, jog praktiškas ir solidus Hermas gavo susitikt tą Žalčių princesę, tą Dezdemoną. Ir štai tas jos karštas ledo žvilgsnis paskendo Hermo akyse, įsiveržęs ligi širdies gelmių ir nebeužgesomai uždegęs jo visą būtybę. Jis ją vedė, kaip Adomas Ievą rojuje, ir suvalgė vaisių, kur visuomet pasilieka visas, kol jo nuodingos sultys sravi.

Tačiau argi gali pasilikti taip, kada mažajame žemės rojuj Ieva yra vienkart ir Apolono duktė ir Žalčių princesė? Ar gali ta paprasta viena tiesi linija tarp Adomo ir Ievos pasilikt be dviejų kitų linijų, šaunančių aukštyn nuo Adomo ir nuo Ievos į idealų šeimos draugą ir sudarančių darnų trikampį, kurį visas pasaulis pažįsta ir kuris esti daugelio tragedijų simbolis?

Taip ir čia atsirado tobulas trečias taškas, trečias trikampio galas. Tai buvo gydytojų dievaičio Asklepijaus sūnus, daktaras, nervų bei psichinių ligų specialistas, turįs labai gerą vardą visuomenėj ir žmonių mėgstamas. Aš jį atsimenu, kaip gana aukštą, liekną vyrą karine uniforma. Veidas liesas, pailgas, blyškus, žvilgis susimąstęs. Povyza intelektualo, rimto mąstytojo. Visa išvaizda ne kaimietiška, estetiška.

Vasaros Palanga turėjo sezoninės meilės mėgėjų vardą. Tačiau užsimegzdavo ir rimtų kombinacijų. Net ir tokių, kur baigės ar bent

galėjo baigtis meniška ar nemeniška tragedija.

Mūsų kalbamajame trikampy ėmė niauktis padangė, dar sezono burtams tebešiušant. Vienam širdį geliant ir pagiežos tvanui betvinstant. O dviem svajų debesiuos į šviesią nežinią beplaukiant. O gal vienkart ir gūdžiai nuojautai giliai širdy suvirpant.

Tai vyko 1927 metais, rugpiūčio mėnesiui mėnesienoj beplaukiant.

Išvykau į Kauną prie savo prozos darbo, mėnesiui į antrą pusę palinkus. Nuėjau atsisveikint su Dezdemona. Besanti patenkinta savim ir, rodos, visu kuo, kaip svajų mėnulio dukrelė. Nei ji, nei aš nė jauste nenujautėm, jog likimo rūstus debesys jau kyla iš už akiračio.

Gyvenime atsitinka keisti supuolimai. Iš Kauno parašiau Dezdemonai savotišką atvirutę; ir pats nežinau dėl ko, parinkau šitokią: Vienišas kryžius, o po juo juodai apsitaisiusi jauna moteriškė sukniubus...

Aštuntojo mėnesio 21 dieną likimo perkūnas trenkė. Asklepijo sūnus krito, lyg žaibo ištiktas. Tuokart prisiminiau, kokią atvirutę iš anksto buvau nusiuntęs Dezdemonai. Gyvai ją prisiminiau, kokia ji buvo prieš man išvykstant.

Kadangi jos Otelo prarado laisvę, maniau reikiant ją aplankyt Kauno bute ir išreikšt užuojautą (dėl abiejų praradimų). Nuėjau. Radau namie. Apsitaisiusi tamsios spalvos

drabužiais (kas jai labai pritinka), ne per trumpa suknelė, ne per gilus decolletė. Veidelio išraiška stengias būti gedulinga, kas jai ne visai sekas: vidaus gyvenimo džiaugsmas kunkuliuote kunkuliuoja. Matyt, nei jos gražuolio praradimas, nei vyro nelaimė neįstengia jai įpūst liūdesio miglelės. Ji gana neliūdnai su manim pasisveikina. Kukliai nuleistom akim išklauso mano užuojautą ir normaliai paprašo sėstis ištaigingai jaukiai įrengtame salonėly. Be ypatingo susivaržymo paplepam apie šį, apie tą. Savaime suprantama, prisimenam mano jai atsiųstąją į Palangą atvirutę. Abudu stebimės, kokia pranašiška ji buvo.

Palikau Žalčių princesę vieną. Ir daugiau savo amžiuj jos neberegėjau. Ji, berods, išvyko į J. Valstybes pas savo gimines.

Tuo tarpu tautininkuose prasidėjo skilimas. Nenuorama Augustinas (suprask — Voldemaras) ėmė organizuot savo šalininkus paimt valdžiai į savo rankas. O šalininkų jis turėjo nemaža. Mat, jis buvo labai gabus ir gal ne mažiau energingas bei ryžtingas. O tuometiniai Europos „vadų" laurai jam nuostabiai kvepėjo, o atrodė nesunkiai pasiekiami, atsižiūrint į Smetonos žymiai mažesnį ryžtumą bei rizikingumą.

Kokių nesama gyvenime aklų atsitikimų! Vieną sykį kažkaip gavau į rankas vieną „Frankfurter Zeitung" numerį. Atskleidžiu vieną ar porą puslapių, ir staiga pulte puola man į nustebusias akis nedidelis vaizdelis ne-

didelio žmogiuko su parašu apačioj „Musolinėlis“... Hm... lietuviškas vardas... Bet ir ta puiki karikatūrėlė — tikrų tikriausias mūsų Voldemaras! Taip! Voldemaras! Nėr jokio abejo!.. Bet kas jį čia įdėdino į tą labai žinomą bei įtakingą vokiečių dienraštį?.. Hm... bene bus čia mūsų Rimkos Albino darbelis! Iš jo, to sąmojingo vyruko, galima tokių pokštų tikėtis. Iš to mažiuko, šaunaus profesoriaus, o ir karšto valstiečio liaudininko!

Musolinėlis... Kaip tai panašu į ano Italų diktatoriaus šmaikščią, ryžtingą miną! Tik kad tas mūsų galimasis diktatorėlis toks mažutis... Bet juk ir Bonapartas buvo mažas kūnu, didis dvasia. O mūsų Musolinėliui ko-neko, o besipučiančios dvasios, ir ne bet kokios, tikrai nestinga. Anas Italų Musolinis turi su kaupais velniško magnetizmo. O argi mūsų Musolinėlis jo nė kiek neturi? Tai aiškiai įrodo jo maldingų sekėjų būrys. Tiesa, ano Italo ryžto simbolis smakras — tikras medinės klumpės smaigalys. O mūsų Voldemaro smakriukas — tikras kiaušinio galas... Tačiau argi nėra kiaušinių, kurių galas sunku sudaužyti? Bet... bet Italų diktatoriaus veidas — tikras Uebermenscho veidas, tiesiog Liucifieriaus ir prašosi kumščio sukriušamas. O mūsiškio? Mūsiškio veidelis, tiesa, plaukais vyriškai pasišiaušęs, kaip ežys, bet šiaip... na, šiaip, atleiskit, švelnus, tartum eunucho... Na, bet argi nežinom, jog senovės Rytuos eunuchai sugebėdavo kietai valdyti ištisas valstybes?

Tačiau mūsų eunuchaveidžiui Musolinėliui tai nepasisekė, nežiūrint jo gūdžiųjų geležinių vilkų bei kitų smarkuolių. Neva švelnusis bei neryžtingasis Smetona pramatė ir suardė drąsius Voldemaro planus (žinoma, ne be savo sekėjų gudrumo bei pastangų) ir pirma patampė jį po Lietuvos užkampius, kad atlyžtų, o kai jis išdrįso net porą pučų pabandyt, pasodino jį patogiai bei saugiai už krotelių, o kai jis ganėtinai aptižo vienatvėj, paleido jį skrist į platųjį pasaulį, iš kur jis bandė sugrįžt namo, bet pateko tiesiai į humanų bolševikų glėbį, iš kur jau nebeišspruko...

Kaip kartais griežtai išsiskiria dviejų bičiulių gyvenimo keliai! Štai po gruodžio 17 d. perversmo krikščionių atstovai, M. Krupavičiaus vedami, eina pas p. Antaną Smetoną, kaip 862 metų novgorodiečiai pas normanų Riuriką - variagą, prašyti, kad sutiktų būt prezidentu ir valdyt mus. O Smetona tuokart, sutikdamas valdyt mus, prašyte prašė duoti jam ministeriu pirmininku ne ką kitą, tik Augustiną Voldemarą, nes jis esąs jam būtinas: juodu esą tokiu artimu viens antram, taip suprantą vienas antrą, taip sutinką. Žodžiu sakant, geriausi bičiuliai ir tiek!

O štai po kelerių metų abu virto ryškiais bei griežtais priešais!

Vieną kartą, nuėjęs pas p. Smetoną kuriais ten kitais reikalais, po to, kai Smetonai pasisekė nugalėti pavojingąjį priešą, ryžaus pasveikint jį dėl tos šaunios laimėtos šachma-

tų partijos. Smetona regimai priėmė tą pasveikinimą palankiai ir atitinkamai patenkintu balsu sako:

— Nagi tas Voldemaras pasirodė besąs politinis avantiūristas ir tiek!

Buvo mūsų Kaune, Smetonai viešpataujant, ir toks atvejis: ūmai atsidūrė priverstinėj užuovėjoj, tik ne viename kampely, trys katalikų šulai: Pranas Dovydaitis, Juozas Leimonas ir Juozas Eretas. Padejavom, pasistebėjom. O kas daugiau daryt?

Ir aš nebūčiau nieko sugalvojęs, jei ne patogi proga: kažkuriuo reikalu buvau pas p. prezidentą. Tad, savo papročiu, nė nebandęs reikalo apgalvot, net sau pačiam netikėtai, ėmiau ir paliečiau tą opų dalyką: kam, girdi, be reikalo suėmėte tuos padorius, visuomenėje įtakingus vyrus? niekam iš to naudos nebus, o tautininkams vien pakenks žmonių akyse.

Prezidentas atsakė maždaug šitaip:

— Dėl profesoriaus Dovydaičio — neturiu jam prikišti nieko ypatingo. Jis daug daugiau man prikiša, ir tai, savo papročiu, grubiai, nekalbant apie tai, kad nesupranta mano linijos. Jis — ne politikas, vien darbštus mokslo vyras, ir jam reikėtų to ir laikytis. O jis kišas ne į savo sritį. Tačiau nelaikau jo pavojingu. Galima būtų jį ir paleisti.

Prasidrąsinęs aš ėmiau užtart ir poną Eretą su Leimonu. Į tai Smetona:

— Na, dėl Leimono — tiek to. Jis už Do-

vydaitį paslankesnis ir energingesnis. Bet ne iš pavojingųjų. Taigi — transeat! Galima ir jį paleisti. Tačiau tas Eretas, Eretas! Tas svieto perėjūnas. Tas prisiplakėlis! Aš jo nekenčiu! Tas parazitas, mėgiąs, apsivijęs svetimą kūną, čiulpt jo syvus! Ne, nekalbėkit man apie jį!

Kadangi ponas prezidentas teikės taip nuoširdžiai išsikalbėt su manim, aš dar labiau prasidrąsinau ir ėmiau, kiek galėdamas iškalbingiau ir karščiau, ginti mūsų brangųjį poną Juozą šveicarietį:

— Teikitės atleisti man, pone prezidente, kad drįstu ir profesorių Eretą ginti. Jį gerai pažįstu. Jis nėra svieto perėjūnas ar prisiplakėlis. Jis ne dėl savo naudos pasirinko apsigyvent ir visą gyvenimą veikt mūsų tėvynėj. Savo Šveicarijoj jis galėjo nuo jaunumės susidaryti gražią karjerą, kadangi buvo labai gabus ir darbštus bei sumanus jaunuolis. O savo krašte juk gi daug lengviau susirast atitinkamą savo gabumams vietą. Jis pasirinko Lietuvą dėl to, kad giliai pamilo ją, pasižinęs, susimylėjęs su simpatingais lietuviais studentais, kur studijavo pirmojo Didžiojo karo metu Šveicarijoj, ypačiai pamilęs vieną labai vertingą studentą, kur ten Šveicarijoj ir mirė. Tam mirštančiam Eretas ir pasižadėjo, kad už jį darbuosis Lietuvoj.

Prezidentas, kaip paprastai, ramiai išklausė mano panegyriką ir nieko nepasakė — nei kad Eretas būsiąs paleistas, nei ne.

Tačiau visi trys buvo greit paleisti. Nemanau, kad čia padėjo ir mano įsikišimas. Tikrai būta ir vertingesnių bei įtakingesnių užtarėjų.

Iš savo pasikalbėjimų su p. Smetona paminėsiu dar vieną ir tai paskutinį. Tai buvo mano bandymas sutaikinti jį su katalikiškuoju Lietuvos jaunimu (iš dalies ir senimu), susijungusiu Ateitininkų bei Pavasarininkų organizacijose.

Apie tą savo sumanymą pasitariau su dviem rimtais asmenim, prelatu Kazimieru Šauliu ir prelatu Pranu Kuraičiu, vienu iš Ateitininkijos kūrėjų. Jie sumanymui pritarė. Tad viena proga nuėjau į prezidentūrą ir aplinkui aplinkui priėjau savo temą. Čia atpasakosiu tą savo pasikalbėjimą kiek galima tiksliau, ne pačius žodžius ar sakinius, o kaip vystės mudviejų mintys.

Pirmiausia pabraukiau tą faktą, kad dabar Lietuvoj stovi viena prieš antrą dvi stovyklos, kurios laikos krikščioniškųjų principų: Ateitininkija bei Pavasarininkija (su smulkesniais katalikiškais junginiais) ir Tautininkija su savo padaliniais, o tarp jų — neorganizuotos katalikų masės. Tos dvi stovyklos siekia krašte vadovybės. Jų krikščionybė - katalikybė maža kuo skirias. Labiausiai skirias politinėj srity, mažiau socialinėj. Ir taip jos nusistatė absoliučiai priešiškai. Tauta plėšte plėšiama į dalis (jau nekalbant apie socialistus). Tautai tai labai žalinga bei pavojinga, nes skaldo mūsų jėgas. Tai pikta liga, kurią būti-

nai reikia gydyt ir, jei galima, visai išgydyt. Sakysit, tai utopija? Padaryti tai ūmai — taip. Bet apgydyt žymiai, sumažint neapykantą, pašalint kivirčus ir atvirą kovą, — tai visai įmanoma.

— Betgi kaip? — atsiliepė p. prezidentas. — Juk štai jūs, jaunesnioji kunigija, o ir kai kurie hierarkai, veda piktą ir įtemptą agitaciją prieš mus. Mes gi turime gintis, o esame priversti ir aktyviai pulti. Nuo jūsų pareina: sustabdykit tą nuodingą agitaciją — ir nei mums, nei jums nebeteks nei pulti, nei gintis.

— Kam skauda, tas dejuoja, net rėkia. Jūs — Lietuvos prezidentas, tautos vadas, netgi tėvas. Tėvui rūpi šeimos narių gerovė. Jis ieško, kur jo vaikų skundų bei dejonių priežastis. Jis imas iniciatyvos — kalbas su jais tėviškai, rūpestingai, meiliai; išklausęs juos ir sužinojęs, kas ir kodėl jiems skauda, nuoširdžiai bando jiems padėti, juos paguosti, jų skausmo šaltinius pašalinti.

— Taip tai taip. Bet juk gi ir mums jūsų priešinimasis, jūsų puolimai, jūsų priešiška propaganda yra giliai sopulinga...

— Vadinas, imkim bendrai veikti, be neapykantos, gera valia; imkim prieteliškai tartis, darydami net nuolaidų, kur ir kiek galima, ir ne vien žodžiais, o nuoširdžiai — darbais, abipusiškai.

— Vadinas, ką patartumėt konkrečiai? Jūs sakot, kad prezidentas turėtų pradėti, da-

ryti pirmus žingsnius. Jei ką daryti, tai, aš manau, reikėtų nedelsti. Tad kokius žingsnius aš turėčiau pirmiausia žengti?

— Man rodos, pirmiausia padaryti simpatingą mostą — prieteliškai sueit į sąlytį su stipriausia bei įtakingiausia mūsų katalikų visuomenės organizacija — su Ateitininkija. Susitarus tuoj galima būtų sušaukti jos visuotinį suvažiavimą. Jūs, pone prezidente, savanoriškai praneštumėte prezidiumui (žinoma, iš anksto, o mes jau iš anksto žinotumėm, kas čia per dalykas), kad norite atvykti į suvažiavimą ir keletą nuoširdžių žodžių tarti...

— Ne, tai negalima! Jau turiu asmeninio patyrimo, kas gali atsitikti. Juk buvo, kaip ir pats žinote, visuotinis Pavasarininkų suvažiavimas, ir ponas Eretas, suvažiavimo organizatorius, pakvietė mane, kad atvykčiau į tą suvažiavimą pasakyti sveikinamo žodžio. Aš, pasitikėdamas suvažiavimo civilizuotumu, sutikau ir nuvykau. Ir ką gi? Jūsų vyriausiasis vadovas, kunigas Mykolas Krupavičius, nepaisydamas to, kad aš esu Lietuvos valstybės galva ir atstovauju visai tautai, iškoneveikė mane. Ne, negaliu rizikuoti, kad ir dar kartą kuris nors iš jūsų gražbylių netolerantų išniekintų vyriausiąjį Tėvynės atstovą!

— Taip, teko ir man girdėt apie tą Krupavičiaus išsišokimą. Tačiau esu tikras, jog suvažiavimo ruošėjai to nepramatė. Pažįstu Eretą: jis — tikras europietis ir tikras džentelmenas. Galiu Jus, pone prezidente, ramiai

tikinti: jei Jūs atvyksit į Ateitininkų suvažiavimą su draugiškai ištiesta ranka, o ant delno savo širdim, tikėkit manim, niekas neatstums, juoba nespiaus į ją, tik su pagarba, pasitikėjimu ir dėkingumu ją priims! Mūsų katalikiškasis inteligentinis jaunimas moka pagerbt apsilankiusį draugiškai svečią, juoba savo Valstybės galvą!

Šitie mano žodžiai, kiek nujaučiau, buvo prezidento sutikti palankiai. Tačiau jis palaikė savo pareiga prikišti dar šį priekaištą:

— O vis dėlto ne iš kur kitur, tik iš ateitininkų kyla vis nauji opozicijos atstovai!

— O ką jie veiks nekilę? kai tautininkų vyriausybė juos triuškinte triuškina... Sakysite: dėl to ir triuškina, kad jie sudaro režimui pavojingą opoziciją. Bet juk Jūs pats geriau už mane žinot, jog opozicija yra labai reikalinga kiekvienoj valstybėj, kaip savikritika. Tai net komunistai pripažįsta ir plačiai naudoja tą priemonę įvairioms blogybėms pataisyt. Jei kur nebūtų opozicijos, pozicija pati turėtų ją sukurti. Tad nėr ko opozicijos bijot. Reikia vien laisvai su ja kalbėtis, tartis ir susiprasti. Tai pat sakytina ir apie Ateitininkiją: reikėtų prie jos prieiti su gera valia bei meile, nuoširdžiai kalbėtis ir bandyti susitarti. O susitarimo esmė yra, kad nė viena pusė nenorėtų pasilikti absoliučiai visuose punktuose teisi: būtinai reikia abipusių nuolaidų. Kiek žinau, Ateitininkai sutiktų pirmieji padaryt svarbių nuolaidų. Jie žino,

jog Tautininkai juos įtaria, kad jie trokštą valdyt Lietuvą — vadinas, pagrobt iš Tautininkų visą valdžią ir pašalint Jus, Prezidente. Tai yra tikra klaida. Kad išsklaidytų tokius įtarimus, Ateitininkai sutiktų išrinkti Jus savo organizacijos garbės pirmininku (čia aš surizikavau pateikti tą teigimą, kaip calculated risk). Sutiktų taip pat įtraukt į savo vyriausiosios valdybos narius vieną iš įžymiausiųjų Tautininkų organizacijos narių — sakytume, šaunųjį bei išmintingąjį kun. Vladą Mironą. Beje, kaip tik tas Mironas vienoj kunigų kompanijoj, kaip man buvo tekę girdėt, pasigyręs, kad tatai per jo pastangas Ateitininkų organizacijos liko tautininkų panaikintos. Smetona, be abejo, apie tai žinojo. Tad mano drąsus teigimas jam turėjo pasirodyt tikrai įdomus ir gal visai priimtinas. Bent jis tą mano idėją išklausė ramiai ir tylomis. O juk „qui tacet, consentire videtur".

Toliau aš lakštingala jam čiulbėjau, kad tuoj reikia rimtą pradžią užsukt: toj krikščioniškai korektiškoj kovoj (tiksliau — rungtynėse dėl žmonių protų bei širdžių) vengt visokių neriteriškų priemonių — brutalumo, drastiškų prievartų, neapykantos pareiškimų, neteisingų priekaištų, šmeižtų; priešingai — kur galima ir kiek galima, krikščioniško atlaidumo, supratimo, simpatijos. Tuo būdu vadinamieji priešai galėtų pasidaryt nebe priešais, o kartkartėmis net sąjungininkais, o palengva išlyginus nesantaikas, — ir nuolatiniais

alijantais, tikrais jau nebe katalikais demokratais, o tikrų tikriausiais krikščionimis demokratais, kurių vadas galėtų būti ir Antanas Smetona... kodėl ne?

O jei tuokart mes, š. Kazimiero valdyba, jau buvom įtraukę į savo tarpą aršų tautininką kun. Mironą, tai aš, be abejo, priminiau tai ponui prezidentui, kaip mūsų katalikų gerą valią bendradarbiaut ir tai su visai gerais rezultatais. Beje, tokiu atveju p. Smetona jau ir pats būtų buvęs informuotas to paties Mirono.

P. Smetona į tą mano burtininko dainą pasakė nei be, nei me. Tačiau ir nebuvo galima iš jo laukt aiškaus teigiamo atsakymo, kadangi jis turėjo dalyką gerai pats apmąstyt ir pasitart su įtakingais savo šalininkais. Išsiskyrėm ir šį kartą simpatingai.

Rodos, kaip tik šį kartą, man išeinant nuo pono prezidento, susitiko mane prieškambary vienas iš jaunesniųjų tautininkų šulų p. Adolfas Nezabitauskis - Zabitis ir nepiktai ironiškai klausia: Vadinas, buvote pas p. prezidentą? Kalbėjotės apie svarbius tautos reikalus? Nieko iš to neišeis! Jūs apsilankote pas prezidentą tik retkarčiais. O Jums išėjus, tuoj ateis pas jį keli generolai su pulkininkais, kurie pasistengs pašalinti Jūsų padarytąjį įspūdį. Ir taip beveik kasdien: pone prezidente, neklausykite jų! jiems vien rūpi pagrobti iš Jūsų valdžią į savo rankas! Jokiu būdu neleiskite jiems to padaryti!

Padėkojau vyrukui už atvirą žodį, ir išsiskyrėm. Pamąsčiau; o juk greičiausiai taip ir bus!

Taip ir buvo.

Baigdamas tą antrąjį skyrių apie poną Smetoną, noriu valandėlei grįžt prie ano savo pasikalbėjimo Velykose su kun. Mironu. Papasakojau jam, kad savo apsilankymuose pas p. Smetoną aš, nors ir kiek varžydamasis, kreipdavaus į jį, vadindamas „mūsų vadu". Tas vadiškas kunigas, kritiškai šypsodamasis, tvirtai tarė: O vis tiek Smetona nėra vadas valstybinio gyvenimo praktikoj. Vadu jis galima būtų pavadinti nebent ideologijos dirvoje: moka dailiai bei įtikinamai straipsnį parašyti, moka gražiai pasakyti prakalbą valstybinėm temom, ir tiek.

Aš patylėjau. Mironas juk seniai ir gerai pažino Smetoną. Tad jo nuomonę be ginčo priėmiau savo žiniai.

Tačiau ar ne emocinis kilnių tiesų skelbimas patraukia ir uždega minias? Ar ne šviesus intelektas užimponuoja šviesuolius? Ar ne gera širdis ir iš viso kilnus būdas palenkia žmonių širdis ir įžymų vyrą padaro jiems mielą?

Šitų ypatybių Antanas Smetona turėjo apsčiai. Užtat turėjo ir nemaža sekėjų, net ir po jo padarytų skaudžių klaidų, valdant valstybę.

GELEŽINĖ RYKŠTĖ

Po dviejų didžiųjų besikuriančios Lietuvos vyrų, Aleksandro Stulginskio ir Antano Smetonos, noriu dabar išsamiau paminėt trečią didį tėvynės sūnų — prelatą Mykolą Krupavičių. Norėčiau į tą eilę įstatyt ir ketvirtą jiems lygų, būtent, Mykolą Sleževičių. Gal tai kaip nors ir pasiseks. Bet tuo tarpu apie mūsų įžymųjį prelatą.

Geležinė Rykštė — Virga Ferrea. Įsidėmėkite: Virga, ne Virgo, nes ši yra mergaitė, o anas yra vyras ir dar koks! Nors jis yra jau atkakliai įžengęs į devintąją dešimtį, bet tebėra ryškiai vadoviškas bei valdoviškas ir dar sugeba kam reikiant (o gal kartais ir kam nereikiant?) įkirsti tikrai geležine rykšte.

Kurį mūsų vyrą turiu čia omeny, jau patys įspėjot.

Geležinė Rykštė... Duot žmogui tinkamą vardą baisiai sunku, ypač tokiam sudėtingam, kaip prelatas Krupavičius. Vardas paprastai teišryškina vieną ar kitą aiškesnę žmogaus ypatybę.

Tačiau, manau, daugelis sutiks, jog Geležinė Rykštė mūsų prelatui į vardus tinka. Ypač, jei prisiminsim, jog geležinė rykštė gali ne vien skaudžiai ar ligi kraujo ar net užmušamai kirsti, bet ir švelniai bei glamonėjamai vien pakasyt bei pakutent.

Iš tolo lyg regėte regiu: tas siaubingas vyras skaitydamas šypteli, lyg pragiedrulis, taip gerai - skaisčiai, o vienkart vyriškai, kaip vien jisai temoka. Vadinas, pritaria. Tad einu toliau.

Dvasia prieinu prie jo ir... jau sumišau: juk tai visas kalnas! Kaip čia jį aprėpsi? nei glėbiu, nei žvilgsniu!

Tad didesniems už save palieku tą gundomą, bet sunkų uždavinį — visapusiškai bei išsamiai pavaizduoti tą nelemtąjį Aštuoniasdešimtmetį, o pats, kaip paprastai, bersiu žiupsnelį savo regėtų ar girdėtų smulkmenų, kurios gal bent kiek ryškiau pavaizduos kai kurias tos Geležinės Rykštės ypatybes.

Pats pirmasis pasimatymas. Kai kas sako, esą, pirmasis pasimatymas nulemiąs, kuria kryptim rutuliosis dviejų asmenų santykiai. Mudviejų su M. Krupavičium pirmasis susitikimas, rodos, nieko tuo atžvilgiu nelėmė.

Buvo tai 1918 metų pavasario pradžioj ar žiemos gale, giliai Rusijoj, senajam Smolenske, kur gyvenau tremtiniu Stasio Stanelio šeimoj. Bolševikų revoliucija jau siautėjo dideliu smarkumu.

Visai netikėtai kažkuriuo keliu Stanelis gavo žinią, kad iš Voronežo, gelbėdamasis nuo bolševikų, atvyksiąs kun. M. Krupavičius. Reiksią jį slapta priglaust ir padėt išsprukt į vokiečių okupuotą Lietuvą.

Patys mes jo dar nepažinojom, tik jau buvom girdėję esant tokį jauną gabų kunigą,

buvusį mokytoją, o dabar pradedantį pasižymėt liežuviu, plunksna ir veiklumu politinėj bei visuomeninėj dirvoj. Buvo įdomu jį savo akim pamatyt ir malonu jam padėt. Didelio pavojaus sau dar nenujautėm, kadangi bolševikai dar nebuvo suskubę suorganizuot savo šnipų tinklo. Tad laukėm svečio.

Vieną vakarą kažkas skambina prie durų. Einu pažiūrėt. Šaligatvy prie durų bestovįs ne per didelis vyrukas, apskritu skustu veidu, rusiškais trumpais puskailiniukais apsivilkęs. Klausiamai žiūriu. Jis pasiaiškina: jūs jau žinote, kad turiu atvykti — esu kunigas Mykolas Krupavičius.

Kas anuometiniame Krupavičiuje būtų galėjęs įspėt šiandykštį vadovišką bei valdovišką prelatą, ryškiais, drąsiais veido bruožais, kaip jį nūn puikiai pavaizdavo Adomas Varnas Brocktone, Nukryžiuotojo Jėzaus seserų konvente? Aną vakarą Smolenske, kai susėdom prie stalo pasistiprint, tas kunigėlis atrodė toks „mizernas" tuose savo nunešiotuose, susiraukšlėjusiuose darbininko drabužiuose. Veidelis apvalus, dar švelnus ir neryškus, toks sumenkėjęs bei pavargęs. Akyse regėti susirūpinimas. Šneka atsargi, trumpa; nemanytum, jog tai revoliucionierius, kurio priešai ieško nužudyt.

Laiku susipratom ir paguldėm vargšą į minkštą lovą, kurią savo rankom paklojo geroji ponia Juzė Stanelienė, tikrai krikščioniška žmona bei motina, dovanojusi Lietuvai ly-

giai vertingą dukrą Jadvygą, dorą, išmintingą, uolią katalikę veikėją.

Antrą dieną irgi neką teturėjom laiko šnekai, kadangi reikėjo kuo veikiausiai išekspedijuot pavojingąjį gyvąjį bagažą, kad bolševikai nesuskubtų susekt jo pėdsakų. O sugalvota šitokis planas: Vitebsko mieste, ant Dauguvos kranto, tremty gyveno vieno Žemaičių bajorėlio šeima, su kuria Stanelis buvo gerai pažįstamas. Na, o demarkacijos linija tarp vokiečių ir rusų buvo visai netoli Vitebsko. Tad savaime piršos mintis pasiųst mūsų šaunųjį bėglį pas aną bajorėlį su rekomendacija ir prašymu išbogint mūsų svečią kaip nors per demarkacijos liniją stačiai į okupuotąją Lietuvą.

Taip ir padaryta: Stanelis parašė laišką. Krupavičius su juo nuvyko į Vitebską, o anas dvarininkas bene laiveliu išekspedijavo jį į aną pasaulį, kur, kaip vėliau sužinojom, vokiečiai jį suėmė ir gerokai patąsė, kol, kažkieno užtartas, jis atgavo laisvę.

Nuo čia prasidėjo didelis būsimojo prelato veikimas Tėvynės naudai, visą save jai aukojant, nieko sau pačiam nesiekiant, pelnant daug priekaištų, įsigyjant stiprių priešų. Tuokart tatai, sekdamas iš arti ir iš tolo jo veikimą, pradėjau jį aukštai vertint ir, kiek įstengdamas, jį nuo priešų gint. Bet vis dar nebuvau arčiau su juo pats pasižinęs, juoba susibičiuliavęs. Tai atėjo tik daug vėliau. O anuomet aš jo dar vien bijojau. Tikrai.

Ir štai vieną lemtingą dieną (bene dar 1919 metų pradžioj) pats vilkas kiūst pas mane pro duris, žinoma, pirmiau tinkamai pasibeldęs. Galit įsivaizduot mano povyzą! Bandydamas susivaldyt, mandagiai kviečiu brangų svetelį sėstis. O sėstis jam teko į vieną iš dviejų krasių, kurios abi silpnai tesilaikė ant senų kojų. Tad pats pasirinkau silpnesniąją, tikėdamasis, kad stipresnioji kaip nors ištūrės, nepadarius man gėdos, o svarbiajam svečiui žalos.

Nebeatsimenu, kuo pradėjova šneką. Manau, aš bandžiau ją vest (mat, šeimininkas). Spėju, kad gerai nukalbėjau į šuntakius, kaip pasitaikydavo Dostojevskio Idiotui. Tik štai, kaip perkūnas, trenkia mano svečio pareiškimas (maždaug šitaip pasakytas): Atėjau paklausti Jus, ar taikos norit, ar karo?!

Labai ir labai nustebau: už ką čia man būtų galima paskelbt karą? Nesijaučiau niekuo Krupavičiui nusikaltęs. O karo trimitas man nuo mažens buvo įdomus bei malonus dalykas. Tad mano kuinelis pastatė ausis ir stojos atapustas — į kovą, vyrai! Žodžiais bei plunksna pakovot visuomet mėgdavau, o kai dar ilgos suknios nenešiojau, tai ir ne vien žodžiais, o ir apčiuopiamesniais daiktais nei plunksnos. Na, gerai! Tad ir atsikertu (irgi maždaug taip): Taiką labiau mėgstu, bet ir kovos nebijau! Tad dėl ko norėtumėt paskelbt man kovą?

— Savo „Ganytojuje" Jūs skelbiate, jog,

girdi, katalikams reikią dėtis ir į kitas politines partijas, ne vien krikščionis demokratus, tad norite sutrukdyti šių plitimą. Jei tą liniją ir toliau tiesite, būsim priversti pradėti su Jumis kovą!

A! štai kas!.. Mat, anuo metu mielasis kun. Krupavičius dėjo visą savo didelę energiją bei sumanumą, stengdamasis suorganizuot vieną stiprią katalikų politinę partiją atsvert socialdemokratų bei socialistų liaudininkų įtakai besiartinančiuose steigiamojo seimo rinkimuos ir tolimesniame valstybiniame Lietuvos gyvenime. Šios dvi partijos turėjo ir šaunių vadų, ir gerų kadrų, ir prityrimo, ypač gal soc. demokratai. O krikščionių demokratų partijos, kaip tikros politinės partijos, galima sakyt, kaip ir visai nebūta, jei nekalbėt apie besivystomąją stadiją, pradėtąją dar Rusijoj, ištryškus revoliucijai. Tad Krupavičiui su pirmaisiais padėjėjais teko atlikt beveik visą partijos formavimo darbą. Žinoma, jau ir anuomet maniau, jog tas darbas katalikiškai Lietuvai yra labai svarbus. Bet man rūpėjo viena aplinkybė, būtent, kas bus, jei teturėsim vieną katalikišką partiją be katalikiškos jai opozicijos? Juk visas tos partijos klaidas priešai natūraliai suvers pačiai katalikybei, ir tikėjimo reikalai galės stipriai nukentėt. Tad man rodės, jog gera būtų, jei visi tie katalikai, kurie dėl kurios nors priežasties nepatenkinti krikščionių demokratų platforma, dėtųs kad ir, sakysim, į Pažangos eiles, kurioj anuomet

buvo susibūrę aplink Antaną Smetoną tokie padorūs vyrai, kaip Liudas Noreika, Juozas Kubilius, Vytautas Petrulis, jo brolis kun. Alfonsas Petrulis, kun. Vladas Mironas, kan. Juozas Tumas ir kiti, kaip matom, visa būsimųjų Tautininkų užuomazga. Aš anuomet maniau, jog ir tai pačiai Pažangai ideologiniu atžvilgiu būtų labai sveika, jei prie jos prisidėtų pakankamai daug aiškių, tvirtų katalikų, su galva ir energija, nes šiaip ji gali nuo aiškios bažnytinės linijos nuklyst, palengva jon įstojant priešingiems ar bent neaiškiems elementams. Kadangi anuomet buvau faktiniu „Ganytojo" redaktorium (prel. Dambrauskas buvo atsakomuoju), tad tais klausimais įdėjau straipsnį ar ir daugiau.

Prie to nūnai kun. Krupavičius ir prikibo. O aš, pirma pareiškęs kovos nebijąs, ėmiau savo svečio bei savo paties karingumą malšint: kam mum kovoti? jei aš apie šituos dalykus kitaip manau, tai mano teisė; taip pat mano teisė ir viešai apie tuos dalykus pasisakyt; lygiai tokią pat teisę turit ir Jūs; tad prašau — rašykit ir duokit man, o aš dėsiu į „Ganytoją": tuo būdu dalykas liks iš abiejų pusių nušviestas ne be naudos tikrovei.

Dėl to mano svečias nebesiginčijo; bet iš veido neatrodė, kad būtų mano taktika patenkintas; tad išsiskyrėva gana šaltai. Man buvo gaila, nes būčiau norėjęs turėt jo palankumo, kadangi jau tuomet labai jį vertinau.

Gaila, ginčijamuoju klausimu jis „Gany-

tojui“ taip ir neparašė nič nieko. Betgi ir aš daugiau apie tuos dalykus neberašiau. Kodėl? Iš dalies ir dėl to, kad nenorėjau liūto provokuot.

Šiandie manau Krupavičių turėjus anuomet rimto pagrindo vengt katalikų skaldymosi: katalikybės priešai buvo gerai organizuoti, o katalikai vos-ne-vos tebuvo pradėję savo politinį organizavimą: jei šie būtų pradėję dėtis į kokias kitas politines grupes, tai būtų vien susilpninę kr. demokratus, o patys dar nebūtų suskubę sukurt nieko stipresnio, ir krašto vadovybė būtų galėjus patekt ilgam į Bažnyčiai priešingas rankas.

Tad dabar džiaugiuos, kad anuomet galutinai neprisidėjau prie tų, kurie kaišiojo baslius į Krupavičiaus labai sunkiai velkamus ratus. O priešų, net katalikų tarpe, jis turėjo pakankamai. Bet tai buvo savaime suprantama: jis ir jaunieji jo bendrai, atvykę iš revoliucinės Rusijos su radikaliomis (kaip anuomet seniam atrodė) nuomonėmis, visuomenei dar gerai nepažįstami, savaime turėjo sukelt abejojimų bei įtarimų. Gerai, kad tuomet turėjom visus tris aiškiai reginčius vyskupus: Matulevičių bei Karosą, kuriuodu daugiau ar mažiau pažinojo tą revoliucionierių Krupavičių ir jį tinkamai įvertino, ir Karevičių, kurs visai nepažinojo to jaunojo vado, bet labai gerbė anųdviejų nuomonę, o anuodu suteikė Žemaičių vyskupui palankias Krupavičiui rekomendacijas. Tad krikščionių demokratų va-

dui nesusidarė kliūčių veikt visoj laisvojoj Lietuvos teritorijoj. O to veikimo svarbiausias padaras — žemės reforma.

ŽEMĖS REFORMA BELDŽIAS

Jei bet kuri revoliucija nori laimėt kuriame nors žemdirbių krašte, turi pažadėti duot užtenkamai žemės kiekvienam norinčiam ir galinčiam ją dirbti. Tokiu pažadu ir bolševikinė revoliucija patraukė 1917 metais į savo pusę Rusijos kaimiečius.

1918 metais Lietuvai išsivadavus iš Vokietijos okupacijos ir ėmus kurtis nepriklausomą valstybę, rusų bolševikai ėmė su ginklu brautis į mūsų žemę. Būta pavojaus, kad jie pavartos ne vien plieną bei paraką, o ir aną svaiginamąjį pažadą. Tad mūsų jaunieji veikėjai, sugrįžę iš Rusijos, buvo daugumas pasiryžę išveržt bolševikams iš rankų tą pavojingąjį ginklą, patys pirmi paleidę į mases šūkį: žemė — žemdirbiams!

Šūkis buvo paleistas. Bežemiai ir mažažemiai nudžiugo. Bet šūkis, ko iš anksto reikėjo laukt, susilaukė ir priešingos reakcijos. Visų pirma, žinoma, pasiryžo tai revoliucinei žemės reformai pasipriešint stambesnieji žemvaldžiai. Jie jau seniai būgštavo, kad ta reforma ateis (ypačiai nuo 1861 m. baudžiavos panaikinimo) ir kad ją atneš ne kas kitas, kaip tie naujieji lietuviai patriotai, buvusiųjų bau-

džiauninkų palikuonys, kuriuos jie pašiepiamai vadino litvomanais ir į kuriuos šnairavo, ypač kad daugumas tų litvomanų pasauliečių buvo socialistai, o ir nesocialistai drauge su jaunesniąja lietuviškąja dvasininkija, socialinėj srity buvo nusistatę labiau ar mažiau radikaliai. Tad lengva suprasti tą tariamai keistą apraišką, kad ta pati mūsų bajorija, kuri pirmojoj 19 amžiaus pusėj taip mielai dalyvavo tautiniame lietuvių atgimime, bent jam pritarė ir mielai vadinos lietuviais, ilgainiui ėmė šlietis glaudžiau prie lenkų, kurių tautinis judėjimas nebuvo toks radikalus socialinėj - ekonominėj srity: ten tautos vadovybėj vyravo aristokratiniai - buržuaziniai - liberalistiniai elementai.

Atleiskit, kad, tai padėčiai pailiustruoti, šį tą papasakosiu apie vieną kitą asmenį.

Didelis žemvaldys kunigaikštis Mykolas Oginskis (jo Plungės dvarui priklausė apie 60 tūkstančių ha), gimęs ir augęs antrajame 19 amžiaus ketvirtadaly, vadinas, mitęs jaunystėj lietuviškai bajoriškojo romantizmo dvasia, o miręs 1902 metais, vadinas, dar stipriai neįgasdintas radikalių revoliucinių idėjų, dar laikė save lietuviu ir tai viešai pasakydavo. Tai pasakojo gerai žiną. Ūkininkas Petras Jurkus nuo Kretingos, labai rimtas vyras, man pasakojo, kad kunigaikštis gebėdavęs, kur važiuodamas, sutūrėt sutiktus žemaičius ir juos žemaitiškai šnekint. Mano mokslo draugas Bronius Daukša nuo Tverų man pa-

sakojos, kad kunigaikštis kalbinęs jį, siūlydamasis jam padėt eiti mokslus, ką ir kitiems žemaičiukams darydavęs. Baronienė Gabrielė Roenne (iš namų kunigaikštytė Oginskaitė, mirusi bene 1912 metais) man pasakojo kunigaikštį Mykolą buvus lietuviškai patriotiškai nusiteikus: jis mėgdavęs save vadint Žemaičių kunigaikščiu; bandęs net su poniom salone kalbėti žemaitiškai, kas joms nepatikdavę, nes, girdi, ta mowa żmudzka jest brzydka — ta žemaičių kalba esanti negraži.

Ar nebūtų Oginskio nusistatymas pakitęs, jei jam būtų tekę išgirst agrarinius pirmosios rusų revoliucijos šūkius 1904 - 1906 metais? Gali būti. Gerai pažinojau vieną didoką žemaičių dvarininką, gargždiškį, iš Mykoliškės, Liucijoną Bronišą, inžinierių, generolą leitenantą, garsiojo inžinieriaus generolo Totlebeno proteguotąjį, mirusį prieš pirmąjį pasaulinį karą. Lig 1904 metų jis buvo palankus lietuvių tautiniam judėjimui, skaitė draudžiamąjį Tėvynės Sargą, Kryžių ir kitus spaudinius, kuriuos jam teikdavo apsukri, veikli, išmintinga knygnešė Mansveta Strakšaitė, Bronišų šeimininkė. Generolas pasirūpino, kad jo sūnus Juozas pramoktų iš tos pat Mansvetos žemaitiškai. Tas Juozas pasigardžiuodamas man deklamuodavo „Litwo ojczyzno moja". Bet, kai apsilankiau Mykoliškėj po 1904-1905 metų revoliucijos, išmintingasis, švelnusis generolas man karčiai bei ryžtai pareiškė: Pirmiau, girdi, simpatizavau jūsų tautiniam ju-

dėjimui, dabar — ne!

Daug už jį jaunesnis Palangos grafas Feliksas Tyškevičius, nors kilęs iš mūsų gediminaičių, ėmė laikyt save lenku (ką man patvirtino jo brolis Aleksandras, Kretingos grafas).

Beje, pora žodžių apie šį kretingiškį Tyškevičių, didelį dvarininką, žmogų dorą, gabų, neblogą politiką, buvusį prieš didžiąją rusų revoliuciją Rusijos Valstybės Tarybos narių, vyrą plačiai įtakingą Lietuvos ir Lenkijos aristokratijoj, kurio palivarkais buvo nusagstyti plotai tarp Kretingos ir Telšių. Lenkų istorikai išvesdavo šių Tyškevičių kilmę iš Ukrainos. Ilgai ir pats grafas Aleksandras taip pat manė. Bet 20 amžiaus pradžioj jo nuomonė pasikeitė. Anuomet Kretingos klebonu buvo kun. Kazimieras Petreikis. Jam atėjo į galvą, kad Tyškevičių pavardė gali būti ir lietuviškos kilmės, nes juk Žemaičiuose esama nemaža žmonių su Tyškevičiaus ar Tyškaus pavarde. Todėl jis prikalbino grafą ieškot šeimos archyvuose tikrosios grafo kilmės. Abu juodu ilgai ieškoję ir suradę, kad kretingiškiai Tyškevyčiai esą kilę iš mūsų gediminaičių. Taip man pasakojos kun. Petreikis. Vėliau klausiau ir patį grafą, kaip ten yra su ta jų kilme. Jis patvirtino tai, ką pasakojo Petreikis: jis laikąs save lietuviu ir gediminaičiu, Lietuvą mylįs ir jos nemesiąs, nors, pravedus žemės reformą, jo materialinė padėtis labai pablogėjusi, ir jis gavęs ieškotis tarnybos Klaipėdoj. Vienas jo sūnus puikiai įsikūręs Varšuvoj,

esąs ten viceburmistru, pralobęs ir kviečiąs jį persikelt į Lenkiją. Bet jis to nedarysiąs. Antras sūnus tarnaująs Lietuvos kariuomenėj. Užėjus bolševikams, senasis grafas pasiliko Lietuvoj; pasiliko ir naciams užėjus; o kai vėl ėmė grėst Lietuvai bolševikai ir imta svarstyt klausimą, ar nereikėtų organizuot ginkluotą gynimąsi, senelis Tyškevičius, tuomet jau su viršum 80 metų amžiaus, per laikraštį paskelbė prašąs ir jį kur nors toj gynyboj panaudot. Spėjau, kad jis, ir antrą kartą bolševikams užėjus, niekur nebėgo.

Kaip jis buvo nusistatęs mūsiškės žemės reformos atžvilgiu? Toks ar kitoks jo nusistatymas nebuvo mums nereikšmingas: jo balso klausės ir jo pavyzdžio žiūrėjo ne vien aukštoji aristokratija, bet ir smulkesnioji bajorija ir aplenkėjusioji žemaičių miesčionija, o tai buvo svarbu, turint galvoj, kad anuomet brendo peoviakų sukilimas; su Tyškevičiaus nuomone skaitės ir dalis vyresniosios dvasininkijos; o jį labai gerbė ir brangino dargi valstiečiai jo dvarų apylinkėse, netgi jo kumečiai (arba ir svetimi). Įdomus faktas: po pirmojo Pasaulinio karo ką tik įsikūręs Kretingos valsčius išsirinko grafą Aleksandrą Tyškevičių valsčiaus viršininku! Nedyvai, kad smulkieji žmonės jį gerbė: jo dvaruos kumečiai buvo geriau aprūpinti, negu kituose vakarų Žemaičių dvaruos; taip man pasakojo prel. M. Krupavičius, kurs anuomet apvažinėjo tą kraštą, inspektuodamas dvarus.

Taigi, kaip grafas A. Tyškevičius žiūrėjo į ruošiamąją žemės reformą, kurios vienas iš autorių ir uoliausiųjų propagatorių buvo prel. Krupavičius?

Bevažiuodamas vieną kartą geležinkeliu iš Kauno į Kretingą, susitikau grafą, ir teko išsikalbėt su juo tuo aktualiu tuomet žemės reformos klausimu. Grafas ėmė labai piktai pult kun. Krupavičių: girdi, kaip galįs katalikų kunigas tokią radikalią, tokią neteisingą žemės reformą gint?!

Su reikiama atodaira bei pagarba senam, įžymiam, daug nusipelniusiam žmogui aš ėmiau atsargiai bei švelniai gint Krupavičių ir jo žemės reformą iš esmės (nors pats aš dėl kai kurių jos punktų dar turėjau abejonių). Jinai yra trūk-plyšk reikalinga. Bežemiai ir mažažemiai geidžia būtinai gaut žemės, ir tai patogiausiom sau sąlygom. Kaip visur pasaulv, jie yra tvirtai pasiryžę eit su tais, kur jų pageidavimus tinkamai įkūnys; o bolševikai jiems tai siūlyte siūlo. Taigi, antibolševikiniai elementai, jei nori apsaugot tėvynę nuo gresiančio bolševikinio perversmo, turi būtinai paskelbt ir pravest kiek galima radikalesnę žemės reformą. Pone grafe, sakiau aš Tyškevičiui, tik pagalvokit: juk ta Krupavičiaus reforma išeis patiems dvarininkams į naudą: apsaugos Jus nuo bolševizmo; o juk Jūs patys gerai žinote, kad bolševikų reformos Jums ir dūšią iš kūno išvarytų, ne vien visą žemę be jokio atlyginimo atimtų!

Į tai ponas grafas atsakė, kad Krupavičius ir kiti tokie perdedą bolševikinį pavojų: pas mus bolševizmo nebūsią — žmonės ne tokie. Ir jis, kaip iliustraciją, priminė savo santykius su valstiečiais: jie, girdi, nežiūrėdami kairiųjų viliojimų, išsirinkę jį, „didponį", valsčiaus viršininku. Reikia, girdi, tik mokėt prieit prie žmonių. Taip turėtų, girdi, daryt ir Krupavičius, o ne žmones kurstyt radikaliais pažadais. Argi tai pritinką katalikų kunigui? Juk tai cicilikavimas, bolševikavimas! Grafas iš pasipiktinimo net įkaito. Aš (atsargiai) šyptelėjau: man atėjo į galvą viena mintis, tad sakiau: „Mat, kaip piktai Jūs, pone grafe, kalbat apie Krupavičių. O jis visai kitaip apie Jus kalba". „Negali būt! O kaip?" — labai susidomėjo grafas. Čia aš jam papasakojau, kaip Krupavičius teigiamai įvertino Tyškevičiaus kumečių padėtį. Grafui tai padarė nepaprastą įspūdį. Jis nudžiugo ir susigėdo. Jo šneka tuoj sušvelnėjo.

Žinoma, jo neigiamas nusistatymas žemės reformos atžvilgiu nepasikeitė. Kiek vėliau, kai aš kun. Krupavičiui papasakojau apie tą savo pasikalbėjimą su A. Tyškevičium, Krupavičius man irgi papasakojo, kaip tas grafas sumaniai bei atkakliai kovojąs su žemės ūkio ministerija, kurios ministeriu Krupavičius kaip tik tuomet buvo.

Tačiau būta ir tokių stambesnių žemvaldžių, kurie, ar mielai, ar rūgščiau, buvo susitaikę su neišvengiama operacija (kaip, saky-

sim, socialdemokratas Stasys Narutavičius ar šiauliškis grafas Zubovas, vedęs to Narutavičiaus žmonos seserį Bilevičiūtę). Šie principe sutiko su radikalesne ar mažiau radikalia žemės reforma ar iš idealistinių įsitikinimų, ar dėl praktinių sumetimų (kai eisi su operatoriais, gal ir operacija bus ne tokia skaudi). Bet tai buvo vien balti varnai, o apskritai stambesnioji dvarininkija buvo griežta projektuojamosios reformos priešė.

Jos pėdom sekė, su nedaugeliu išimčių, ir aplenkėjusioji smulkioji žemvaldija. Jie buvo pasiryžę, kiek ir kaip įmanydami, priešintis. Ir priešinos: propaganda, grasymais, dėjimusi su mūsų valstybės priešais, išvidiniais ar išoriniais.

Aplenkėjusioji miesčionija — tiek buržuazinė, tiek proletarinė — buvo nusistačius irgi nepalankiai, kadangi buvo priešinga iš viso tautinei Lietuvos valstybei; tad ėjo išvien su dvarininkija ir meiliai dalyvavo ruošiamame peoviakų sukilime ar aktyviai, ar vien simpatijomis.

Sulenkėjusioji dalis dvasininkijos, kadangi irgi nesimpatizavo tautinei lietuvių valstybei, buvo irgi priešinga jos projektuojamai žemės reformai, ypač kad ši skaudžiai lietė jų brangiuosius dvarininkus, o per tai silpnino ir jų širdies kūdikį - lenkystę Lietuvoj. Nors Kauno apskrity bei Suvalkijoj buvo jie bebaigią išmirt, bet buvo žalingi ypač dėl to, kad teikė vienminčiams aukštesnės eilės argumentų

prieš žemės reformą, būtent kad ji esanti priešinga krikščionybės dorovės mokslui, ir tą nepalankią mums nuomonę plukdė iki pat Apaštalų Sosto papėdžių, o iš čia grįžusi, ši nuomonė galėjo neigiamai paveikt ir lietuviškąją dvasininkiją. Kokios būtų galėję būt pasėkos — aišku savaime.

Tad kaip gi buvo nusistačius žemės reformos atžvilgiu lietuviškoji kunigija?

SVARSTYMAI BEI SVYRAVIMAI

Visi tuometiniai vyskupai ir mažne visi lietuviai kunigai buvo valstiečių vaikai, kurių širdis savaime linko prie toli einančios žemės reformos savo skurstančių brolių naudai. Tik, kadangi tas dalykas buvo naujenybė, jiems kilo rimtų abejonių, ar ta reforma nebus priešinga katalikų dorovės mokslui: juk, pagal tą mokslą, nuosavybę iš savininko prieš jo valią atimt, apskritai imant, yra neteisinga; vien atitinkama vyriausybė, išimtinais atvejais tikram reikalui esant, gali nusavint savo valdomųjų nuosavybę, eidama įstatymais; bet savininkams turi būti teisingai atlyginta. Principai aiškūs. Bet, pradedant juos taikyt konkrečiu mūsų gyvenimo atveju, kilo neaiškumų, sakysim: 1. ar iš viso išmintinga būtų duot po sklypelį žemės kiekvienam norinčiam ją dirbt? Juk tuo būdu jo šeimos ateities pastoviai vis tiek neaprūpinsim: priaugs

keletas sūnų, ir buities klausimas teks vis tiek kaip nors kitaip spręst, ne tuo trafaretiniu žemės skaldymu; 2. ar tas ūkių smulkinimas nepadarys didelės žalos apskritai krašto ūkiui? 3. ar nebus tai neleistina skriauda žemės savininkams, taip **labai** apkarpant jų nuosavybę? 4. ar ne per maža atlyginama savininkams už nusavinamąją žemę? 5. ar nebus ypač neteisinga skriauda, jei miškai bus nusavinti visai be atlyginimo? Juk tuo bus dorieji savininkai daug skaudžiau paliesti už tuos, kurie savo miškus linksmai prašvilpė Paryžiuose?

Tokie ir panašūs abejojimai kilo dvasininkijos sąžinėj. Svarbi moralinė pareiga liepia arba išsklaidyt abejojimus, jei jie nepagrįsti, arba rimtai pakelt balsą prieš tokią reformą, kokia projektuojama.

Tačiau susidaryti tvirtą ir aiškią ortodoksinę pažiūrą iškilusiais konkrečiais klausimais dvasininkijai nebuvo lengva. Tiesa, bendrieji principai kiekvienam teologui žinomi, bet ar rengiamoji žemės reforma tuos principus tinkamai taiko **mūsų** konkrečiose aplinkybėse, tai toli gražu ne kiekvienam teologui galėjo būt aišku. O ir literatūros tuo reikalu sunku buvo gaut, ypačiai kad ir iš viso tie klausimai, galima sakyt, nebuvo dar niekur paskutiniaisiais laikais praktiškai sprendžiami, bent tokiu mastu ir tokia forma.

Bet laikas nedelsė. Grūmojo grasmingi įvykiai. Ir jauniesiems katalikų vadams, tos

reformos šalininkams, teko ryžtis — prisiimt ant savo pečių milžinišką atsakomybę. Tai tegalėjo padaryt tiktai toks aiškiai bei šaltai galvojąs, drąsus bei valingas vyras, kaip kun. Mykolas Krupavičius, ir savo šalininkus įtikint bei uždegt.

Bet ir priešų ar bent abejojančių 1918-1919 m. kunigijos tarpe jam buvo dar daug, net pačioj jo vedamoj krikščionių demokratų partijoj, kaip va, Aleksandras Stulginskis (apie šį truputį vėliau), apie smulkesnius nekalbant. Todėl kun. Krupavičiaus padėtis kunigų tarpe buvo kartais opi: ne vienas jį laikė bolševikuojančiu. Ką jau bekalbėt apie dvasininkus, jeigu net toks socialdemokratas europietis, Lježo politechnikos auklėtinis, inžinierius Petras Narutavičius (ne giminė ano Stasio Narutavičiaus) man anuomet sakė: „Tas jūsų Krupavičius yra bolševikas, tik nuo dešiniojo galo". Tad tam „bolševikui" galėjo kilt nemalonumų anais metais iš dvasinės vyriausybės.

1918 metų gale susirinkom Kauno kunigija į eilinę kunigų konferenciją pas vysk. Karevičių aname kukliame baltame dviaukščiame vyskupų palociuj, senelės Katedros šešėly, toje salėj, kur taip gyvai, rodos, dar sklando Valančiaus-Paliulionio-Cirtauto dvasios. Krupavičius neatėjo (gal tuokart nebuvo Kaune). Ir gerai, kad neatėjo, nes dėl to vyskupui buvo jaukiau iškelt Krupavičiaus klausimą. Girdi, skundžiamasi jo idėjom bei užsimojimais ir patariama ar prašoma uždraust

jam Žemaičių vyskupijoj ta kryptim veikt. Žemaičių vyskupija buvo tuomet Kauno, Panevėžio ir Telšių vyskupijos, sudėtos į vieną. Vadinas, trys ketvirtys anuometinės nepriklausomos Lietuvos. Mes, dalyviai, ausis skliaudom ir tylim: kas mano taip, kas kitaip. Dalykas opus. Bet, mūsų laimei, vyskupas nesistengia mūsų prakalbint, pats vienas tuo reikalu kalba, kaip paprastai: kai pradės kalbėti, tai kalba veržias iš jo rutulais, nesuvaldomai (ne taip, kaip vysk. Cirtauto ar arkiv. Skvirecko, kuriuos būdavo nelengva išjudint, kad kalbėtų). Šiuo reikalu jis turėjęs nemaža galvosūkio. Apsispręst jam padėję du laiškai: vyskupo Jurgio Matulevičiaus ir vysk. Antano Karoso. Ir vyskupas ėmęs perskaitė mum atitinkamas vietas: Matulevičius labai gražiai berekomenduojąs kun. Krupavičių. Vysk. Karosas, kad ir šaltesniais žodžiais, besakąs maždaug tai pat: Krupavičius esąs geras kunigas, kuriuo esą galima pasitikėt ir jam leisti veikt. Na, sako vysk. Karevičius, jei tokie vertingi vyrai taip apie Krupavičių maną, tai ir jis, Karevičius, netrukdysiąs Krupavičiaus darbo.

Bet žemės reformos klausimą, net jo svarbiausiąsias išgales, ši konferencija paliko galutinai neišaiškintą, ir dalyviai išsiskirstėm su rūkų pilnom galvom. Netgi pats vyskupas neturėjo dar aiškios nuomonės, kaip greit pamatysim.

Su 1919 m. pradžia kauniškė Š. Kazimiero d-ja pradėjo leist kunigams mėnesinuką „Ga-

nytoją". Prel. Alek. Dambrauskas buvo atsakomuoju redaktorium, aš — faktiniu. Tokiu aktualiu žemės reformos klausimu „Ganytojas" turi būtinai atsiliept; šiaip koks jis būtų ganytojas. Bėda vien ta, kad nei vienas, nei antras redaktorius neturi aiškios bei tikros pažiūros į tą dalyką; atsakomasis redaktorius labiau linkęs pasmerkt Krupavičiaus teorijas, aš — pateisint. Į ką čia kreiptis, kas galėtų parašyt tinkamą straipsnį? Pasižvalgęs po mūsų mokslo vyrus, nerandu nė vieno, kur galėtų su pakankamu autoritetu tai atlikti: visiems tas dalykas naujas; niekas dar neturėjo progos reikiamai į jį įsigilint. Negi kreipsies į patį Krupavičių, kurio teorijas turėtum kaip tik įvertint iš katalikiškojo bažnytinio taško. Buvo du vyrai, kur būtų galėję autoritetingai atsiliept, kaip žinovai: vysk. Matulevičius ir prel. Mačiulis - Maironis; Matulevičius buvo buvęs Peterburgo dvasinėj akademijoj kaip tik sociologijos profesorium ir turėjo labai gerą vardą, kaip mokslo vyras. Maironis ten pat ilgus metus dėstė moralinę teologiją ir buvo laikomas, rasit, didžiausiu tos srities katalikų žinovu visoj buvusioj Rusų imperijoj. Bet Matulevičius buvo jau per aukštas asmuo, kad būčiau galėjęs drįst iš jo prašyt straipsnio, o ir šiapjau jis turėjo begales darbo naujose sau pareigose. Kad aš būčiau žinojęs, jog jis buvo jau nemaža mąstęs ir svarstęs mūsų žemės reformos klausimą ir beturįs aiškią savo nuomonę, ir netgi Krupavi-

čiaus teorijos esančios jo aprobuotos! Tačiau anuomet, 1919 m. pradžioj, aš to dar nežinojau, nes vysk. Matulevičius, matyt, nelaikė dar reikalinga savo nuomones viešai skelbti. Tad liko Maironis — eisiu iš jo prašyt straipsnio.

Maironis tuokart gyveno Žemaičių seminarijos sodely, vadinamuosiuose profesorių rūmuose, antrame aukšte, dešiniajam nuo įeigos gale, kur anksčiau, man esant seminarijoj, gyveno jaunas profesorius Skvireckas, iš kur šventoj seminarijos tyloj pasigirsdavo kartais švelniai fleitos pučiama žinomoji arija iš „Trubadūro" ir kur vėliau ilgus metus gyveno greitasis prof. kan. Meškauskas, amžinai kažkur beskubąs, o pas jį dažnai matydavom ateinant ir neveikiai beišeinant savo gaigalo eisena kresnąjį dr. Leoną Bistrą.

Bet tuokart gyveno ten Maironis, nes savieji jo rūmai nebuvo dar, po vokiečių okupacijos, paruošti jam tinkamai priimt. Ne be širdies mušimo sustojau ties durim. Paskutinį kartą liūto oloj vienas prieš vieną bebuvau buvęs 1908 m. Peterburge, kai nuėjau atsisveikint, palikdamas dvas. akademiją. Tuokart jis buvo tėviškai palankus. Bet tuokart jis buvo viršininkas ir norėjo būt mielas viršininkas. O dabar? Būčiau dar labiau nerimęs, jei būčiau tuomet žinojęs, kaip nelengva yra Maironiui užmegzt šneką su mažai pažįstamu ir kaip nelengvai jis duodas įkalbamas parašyt kokį straipsnį. Savo laimei, to dar nežinojau, tad pasibeldžiau ir susilaukiau prašomas.

Įėjau. Tas pat Maironis, su kuriuo 1914 m. rudenį viešėjom Paįstry pas poetą kun. Jurgį Tilvytį - Žalvarinį. Ten Maironis buvo toks draugiškai paprastas, mielai šnekus; ten pas p.p. Sabaliauskus jis taip linksmai su jaunimu pušinėjo, jog aš tuomet net stebėjaus, kaip toks rimtas vyras, ir dar senyvas (52 metų), gali taip išsijudint. Dabar jis pažvelgė į mane labiau tiriamai, negu maloniai, laukdamas, ką pasakysiu. Matyt, galvoja: apsilankė laikraštininkas — gero nebus!.. Ką gi? Tad ir pradėjau stačiai apie reikalą: girdi, šiandien yr iškilę nauji svarbūs klausimai, į kuriuos katalikiškoji visuomenė laukia iš savo ganytojų atsako; o šie patys atsakyt negali, nes ir patys yra reikalingi pamokymo; mūsų „Ganytojas" norėtų pateikt jiems atitinkamų straipsnių; ar nesutiktų tad gerbiamasis prelatas parašyt mums straipsnių vienu kitu klausimu, kur liečia prelato specialybę?.. Nustebęs išgirdau atsaką:

— O kad jokių tokių klausimų neiškilo! Apie ką čia rašysi?!

Laimingas poetas! Jo karalystėj jam tokių biaurių klausimų nekyla. O jeigu iškyla, tai aštrus profesoriaus protas tuoj juos išsprendžia, ir iš kevalų išskrenda į laisvę vien aiškios kaip spindulėliai tiesos paukštytės... Bet mes...

— Bet mes, visuomenės žmonės, — neberyžtingai bandau aš dar gint savo reikalą, — turime kai kuriais klausimais abejojimų.

Ir paminėjau jam, tur būt, šiuos anuo momentu kunigams ypač rūpėjusius klausimus: ar kunigijai užsiimti politika? ar katalikams dėtis tik į vieną partiją? Ar krikščionių demokratų siūlomoji žemės reforma sutinka su katalikiškąja etika?

Rankos mostelėjimu kratydamasis nuo tų įkyrių musių, prelatas vis dėlto nudaužė vieną:

— Žemės reforma? O kas čia neaišku? Ji nesutinka su mūsų teologijos mokslu!.. Ne jau, kaip sau norit! Neapsimoka nė rašyti!

Ką žemas žmogus į tai beatsakysi? Liko — nutraukt vizitą ir sakyt sudiev. Kaip matot, interview buvo trumpas — neteko net, rodos, nė atsisėst. Bet išėjau ne visai kaip musę kandęs: dabar žinojau bent, ką mano apie Krupavičiaus reformą moralinės teologijos specialistas.

Žymiai vėliau, kai būsimosios reformos bruožai dar labiau paryškėjo, progai pasitaikius, dar sykį klausiau Maironį, ką jis apie ją mano. Jis lakoniškai pareiškė: „Grabiož na bolšoj darogie" — apiplėšimas didžiajame viešKely. Taip stačiai maskoliškai.

Tačiau vis dėlto ir straipsnį Maironis parašė, nors ir neatsakydamas stačiai į klausimą, ar krik. demokratų siūlomoji žemės reforma sutinka su Bažnyčios dorovės mokslu. Pavadinimą netiksliai beatsimenu: „Savastis kat. Bažnyčios mokslo šviesoj". Kas iš Maironio tą straipsnį iškaulijo? Kad neapsiėjo be

Jakšto, tai aišku: jis irgi nerimo dėl kr. demokratų projektuojamosios reformos (man teko apie tai iš jo girdėt) ir norėjo, kad toks specialistas apie ją pasisakytų jo „Draugijoj". Bet vienas Jakštas Maironio nebūtų paveikęs: Maironis ir su juo didelių ceremonijų nedarydavo. Čia bus prisidėjęs ir vysk. Karevičius: iš jo esu girdėjęs, kad jis esąs labai susirūpinęs, begu kr. d. žemės reformos projektas katalikams priimtinas; tad jis ir bus paraginęs Maironį tuo reikalu pasisakyt. Straipsnis, rodos, pirma buvo įdėtas „Draugijoj", o paskui jos išleistas atskira brošiūrėle. Straipsny maironiškai aiškiai išdėstyta katalikiškojo nuosavybės mokslo principai, nesileidžiant į konkrečiuosius anuomet mus dominusius klausimus. Tad, kaip buvę, taip ir pasilikom neapšviesti.

Ach, bepigu tiems, kurie opiai nekvaršina sau galvų tais nelemtaisiais klausimais: teisinga ar neteisinga, dora ar nedora, — kurie taip žaidžiamai lengvai suprastina sudėtingus bei painius dalykus, sąmojingai nukala kokį žavingą šūkį ir paleidžia, kaip liepsnos paukštę! Taip nuskrido per plačiąją Rusiją Lenino „Grab nagrablennoje" (grobk prisigrobtą). Juk savaime aišku! Ar ne? O jei kieno sąžinė tokios formulės neįstengia sugromuloti, tiems atsiranda švelnesnių evangelistų, kurie pasakys tai pat, tik ne taip drastiškai. Sakysim, taip: „Dvarininkai įgijo žemes nepelnytai, tad nėra neteisinga, jas iš jų

atėmus, duoti tiem, kurie jų tikrai reikalingi".

Na, argi ne visai įtikinama? Tegu užsičiaupia srėbtuvus senmergė logika, kuri ten savo kampe dar bamba nuvalkiotas tiesas: „Teigiate tai, ką pirmiau reiktų įrodyt, ar **tikrai nepelnytai** įgijo, ar **visi** dvarininkai, ar **visas** žemes?"

Todėl ir nerimo logikas - matematikas Adomas Jakštas; todėl satyriškai ir šypsojo tuose pat š. Kazimiero rūmuos dar už jį logiškesnis istorikas Antanas Alekna; todėl ten pat geraširdiškai piktinos tetušis kun. Juozas Bikinas; todėl perkūnais - žaibais svaidės parūžęs iš Amerikos kun. daktaras Antanas Maliauskis, pilnas logikos dėsnių ir jais raitas joją; o poetas Margalis tylom vaikščioja su savo bizneliais ir mįslingai šypso, tartum sakyte sakydamas: „Aš žinau, ką žinau, bet jums nesakysiu: visi durni esate — ir gana!" O aš į juos žvalgiaus negandingai ir nežinojau, ką turiu rašyt į savo „Ganytoją". Širdis linko į Krupavičių, o sąžinė plonai pypė: „Na, kažin, ar nebus griekas?"

Pavaizdavau tą Kazimiero kampelį dėl to, kad jis buvo gana tipiškas.

Vieną dieną ateina į mano trečiojo aukšto užkampį retas svečias, nors širdingas draugas, Aleksandras Stulginskis. Ar buvo jis tuokart kuriuo ministeriu, dabar nebeatsimenu. Ir jį beslėgiąs tas pat žemės reformos teisingumo klausimas. Tad jis norįs pasitart su ma-

nim: juk aš šioks toks teologas, bent taip stovi popieriuose. Aš jam ir sakau (apgraibom šitaip):

— Karo metu, kaip žinai, ilgai gyvenau Smolenske. Turėdamas gana laisvo laiko, studijavau, tarp kitko, Aertnyso moralinę teologiją. Benagrinėjant skyrelį apie įsisenėjimą (praescriptio), blikstelėjo man galvoj: o juk ta įsisenėjimo teorija savo esme yra ne kas kita, vien nusavinimo teorija: dėl visuomenės labo (kad būtų mažiau nuosavybės bylų ir nuosavybė ramesnė) nuosavybės teisės nuo **tikrojo savininko** perkeliamos ant **tariamojo,** ir tai be jokio atlyginimo buvusiajam savininkui. Ir šitokios operacijos įvyksta dažnai ir daugely atvejų. Per kurį laiką, suėmus objektus į krūvą, susidaro labai didelės vertės masės. Dabar, bičiuli, pagalvok, ar ne tai pat daroma, pravedant žemės reformą; skirtumas vien tas, kad čia operacijos reikalingumas daug didesnis (vadinas, ir jos naudingumas visuomenei), ir ji daug rečiau tedaroma. Išvada savaime peršas: jeigu įsisenėjimo teorija bei praktika yra pripažįstama teisinga ir priimtina, tai kodėl dvarininkų žemės nusavinimas būtų neleistinas ir neteisingas? Vadinas, remiantis įsisenėjimo teisės pavyzdžiu, principe yra leistina nusavint dvarų žemes ir tai **visas ir be atlyginimo**, jei tik yra pakankamai didelis visuomeninis reikalas.

Čia ir pats išsigandau radikalaus savo išvedžiojimo ir pasiskubinau pridurt:

— Bet žinai, brolau, jei nuo manęs pareitų, vykdyt ar nevykdyt šitą teoriją tikrovėj, neišdrįsčiau spręsti teigiamai: sąžinė vis dėlto būgštauja.

Baigiau ir veizdžiu į pašnekesio draugą. Jis tyli, kietai sukandęs dantis ir glaudžiai sučiaupęs lūpas, sardoniškai šypsodamas po savo rudais ūsiukais - šepečiukais. Ar jis pritaria išdėstytajai teorijai? Aštriame žvilgy intensyvi mintis. Atsisveikino taip ir nepasakęs savo nuomonės. Gebėdavo ilgokai pamąstyt ir negreitai pasisakyt.

Paleidai paukštę Mintį... Bet kaip ją sugrąžinti, jeigu besanti Klaida? Susisuko lizdą svetimose galvose, padės kiaušinių, išperės nelemtą paukščiuką...

Einu tartis su kolegom. Jaunesnieji (rodos, A. Alekna, J. Bikinas ir kt.) linkę pripažinti mano teorijai šiokią tokią įrodomąją galią. Dabar išdrįsiu savo paukštį parodyt A. Jakštui. Manau sau: jis labai pažangus, drąsesnės mintys jam patrauklios, gal susidomės. Bet apsirikau: tylom išklausęs mano bylą, jis kategoriškai pareiškė: „Ne! Įsisenėjimas — kas kita, o čia — kas kita!“ Be įrodinėjimų, kiek užsikirsdamas, kiek karščiuodamasis. Jaučiu — neapsimoka pradėt ginčą: užsklęsta senąja, saugiąja sklende. Ką jau bekalbėt apie Maironį! Jis gėdinte sugėdins, pacitavęs, ką sako De Lugo, Soto, Busenbaum, Liguori ir kiti 16 - 18 amžiaus korifėjai. Ne, geriau nei jam nesakysiu, nei niekur tuo klausimu nerašysiu.

Bet ką manytų tuo reikalu ekscelencija vyskupas Karevičius? Juk jis pažangesnis ir už savo bičiulį Jakštą... Ne, verčiau nieko jam nesakysiu. Tas, viską skaitęs bei viską atsimenąs vyras, gal vien išniekintų tą mintį ir gana.

Tačiau žemės reformos klausimu teko su juo kalbėtis (tiksliau — jis kalbėjo, aš tylėjau). Mat, jis buvo, kaip sakoma, didelis demokratas: ras kokį reikaliuką ir be niekur nieko užeis net pas paprastą kunigioką, dieną tai dieną, vakarą tai vakarą, pats nesivaržydamas ir neturėdamas tikslo varžyt lankomąjį (kuris ir kitaip manydavo). Užeidavo ir pas mane, gal kiek dažniau, nes jį viliojo užsieniniai žurnalai bei naujos knygos (kurių gana daug galima rast redakcijose).

Atėjo kartą, bene vėlokai vakarą, savo paprastuoju „mikalojiškuoju" apsiaustu apsisiautęs, žemą, plačiakraštę skrybėlę apsimovęs. Vos atidavęs man skrybėlę ir apsiaustą, nesileidęs prisiprašomas sėstis (gal ir gera, nes mano senė sofikė buvo silpnutėm kojom), jis negaišdamas nusiskubino į „redakciją", kur buvo vienkart mano gyvenamasis bei miegamasis kambarys, ir stačiai prie mano dirbamojo stalo, apkrauto laikraščiais, rankraščiais, žurnalais, knygom, ir stovėdamas rausias, ieško, sklaido, skaito pasigardžiuodamas. Ir pasakoja, pasakoja apie autorius bei jų veikalus. Kiek čia įdomių dalykų būdavo galima išgirst! Ir ko jis neskaitęs! Ir

ko nežinąs! Net eruditą Jakštą būtų galėjęs įvaryt į ožio ragą (žinoma, religinių mokslų srity). Patenkinęs savo knyginį smalsumą, pasiprašęs leidimo pasiimt namie perskaityt naujuosius sau įdomesnius žurnalus bei knygas, jis eina. Aš lydžiu. Siauručių medinių laiptų platformoj jisai, dabar nebeatsimenu dėl ko, prisimena žemės reformos klausimą. Skundžias, kad esama įvairių nuomonių: vieni už, kiti prieš. Jis tiesiog nebežinąs, į katrą pusę krypt, ką manyt, ką daryt? ar smerkt, ar toleruot?

Aš, su atitinkama pagarba, trumpai reiškiu savo nuomonę (ir jis, nuostabus dalykas, šį kartą turi kantrybės nenutraukti mano šnekos siūlelio):

— Ekscelencija, man rodos, nedarykit nieko. Žemės reformą, šiokią ar tokią, reikia būtinai įvykdyt, ir tai negaištant, nesiginčijant: periculum in mora! Tegu ir ne be klaidų. Ką veiksi! Katalikų mokslininkai to reikalo visų smulkmenų dar nėra išnagrinėję, o čia ryžtis ar šiaip, ar taip — reikia. Ilgainiui pats gyvenimas nurodys trūkumus, mokslininkai suras, ką ir kaip pataisyt, įstatymai prisitaikys, ir bus gerai.

Vyskupas nesiginčijo. Ką čia su jaunuoliu užsidėsi. Beje, tam jaunuoliui 35 metai.

AUKŠČIAUSIOJE INSTANCIJOJ

Sykį 1919 m., bene gegužės pradžioj, vyskupas man sako: „Bus pirmoji vyskupų konferencija. Dalyvaus apaštališkasis vizitatorius arkivyskupas Antanas Zecchini. Susirinks ir šiaipjau įžymesnieji dvasiškijos atstovai. Turėsi ateiti sekretoriauti.

Žinoma, įžymesniems nepritiktų sekretorium pavergaut. Tad, mažiuke, tu gausi!

Baugu! Tokioj kompanijoj! Bet ką veiksi? Vyskupas liepia. Pagaliau, toks jau mano likimas — sekretoriaut (pirma ir vėliau).

Išaušo konferencijos rytas. Pasimeldę ir pasistiprinę, susirinko į „didžiąją" senųjų rūmų salę pirma mažesnieji iš įžymiųjų, paskui galiūnai tarp jų, o galų gale vyskupas įsiveda vizitatorių. Tai vidutinio ūgio, ryškių veido bruožų (visai kaip seno žemaičių žvejo) vyras. Stojos pirmininko vietoj, sukalbėjo Veni Creator, sėdos. Sėdomės. Aš prie didžiulio stalo, žalia staltiese, prie popieriaus ir rašomų įnagių. Vogčiomis apsižvalgiau: A. Zecchini, P. Karevičius, J. Skvireckas, K. Šaulys, J. Maironis, A. Jakštas, P. Būčys, Al. Grigaitis (prof. prel.), P. Januševičius, K. Olšauskis, A. Alekna; J. Tumas, rodos neatvyko. M. Krupavičiaus nebuvo. Kitų nebeatsimenu. K. Paltarokas ir Just. Staugaitis turėjo būt.

Arkiv. Zecchini pradėjo posėdį, žinoma,

lotyniškai. Lotyniškai kalbėjo ir visi kiti. Pirmą punktą pirmininkas pateikė šį: Lietuvos kunigams reikėtų tiksliau laikytis viešose apeigose bažnytinių rubrikų. Miniu čia šitą dalyką dėl to, kad jis dar labiau sumažino mūsų simpatijas apaštališkajam vizitatoriui, o per tai ir jo ginamosioms nuomonėms: jau ir šiaip jam nesimpatizavom už jo didelį palankumą lenkams. Daugumo nuomonę dėl to pirmojo punkto bei jausmus vyriškai išreiškė švelnusis prel. Grigaitis (ko aš iš jo tikrai nebūčiau nė tikėjęsis):

— Man rodos, to dalyko neverta čia nė svarstyt, ypač pirmoj vietoj: Lietuvos kunigai šv. apeigas atlieka pakankamai padoriai, ypač palyginus su kai kurių kitų tautų kunigais: prašom pažiūrėti, sakysim, italus!

Na, ir pateigei, baisusis vaike! Vyras esi! Bet vyskupu jau neliksi! Ne diplomatas. Ne kiekvienam pasiseka, kaip ekscelencijai Karevičiui.

Žvilgterėjau į ark. Zecchini: nebūtų vienuolis ir dar jėzuitas! Nuolankiai nurijo akibrokštą, kaip vaistų žirniuką, nors matyt, kad kartus, ir ramiai veda posėdį toliau pro uolas ir per verpetus į svarbesnius, bent įdomesnius dalykus, nutarus anuo klausimu diplomatiškai nereikšmingai: patarti kunigams nepamiršt rubrikų.

Pagaliau prieita ir prie visus jaudinusio anuo metu dalyko — prie žemės reformos. Arkivyskupas pareiškė:

— Dabar reikia pasvarstyt žemės reformos klausimą. Man rodos, kad krikščionių demokratų projektuojamoji reforma nesutinka su katalikiškosios dorovės dėsniais. Prašau tuo reiklu pasisakyt.

Visi į kits kitą žvilgt. Tyla. Tuokart stojas vyskupas Karevičius, prašo leidimo valandėlę pasišalint, tuoj sugrįšiąs, ir, energingai žengdamas, išeina į šalutinį kambarį. Manome, ką tai galėtų reikšti. Po valandėlės paaiškėjo: grįžta mūsų Ekscelencija, dideliu storu tomu nešinas, piktokai gudriai šypsodamas, ir sako pirmininkui:

— Štai atsinešiau A. Lehmkuhlio moralinę teologiją. Jis šiais laikais didžiausias jūsų ordino autoritetas šioj srity. Jį gerbia ir visa Katalikų bažnyčia. Tad pažiūrėkim, ką jis sako apie nusavinimus. Gal man leistumėt, Jūsų Ekscelencija, perskaityti?

— Žinoma, žinoma. Prašau.

Čia mūsasis vyskupas ėmė skubiai sklaidyt atsineštąjį tomą ir, suradęs reikiamąją vietą, patenkintai taria „štai" ir ima skaityt (neturiu Lehmkuhlio, tad atpasakoju, ką atsimindamas):

— Leidžiama nacionalizuot piliečių nuosavybę, jei visuomenės gerovė to reikalauja ir jei teisingai atlyginama už nusavintą nuosavybę.

— Taigi, taigi, — čia džiugiai įsiterpė arkivyskupas Zecchini, — jei teisingai atlyginama!

— Atsiprašau, dar ne galas, — sugriovė jam pergalės iliuziją vyskupas Karevičius, — čia dar yra pastaba: „kiek tai galima".

Ir mūsų ganytojas kukliai padėjo atskeistą Lehmkuhlį ant stalo, priešais pirmininko akis, ironiškai šypsodamasis, iškaitusiais veidais.

Mes žvilgt žvilgt į kits kitą, atsargiai šypt šypt. Tai mūsų vyskupėlis!.. Ką dabar arkivyskupas Zecchini?

O Zecchini regimai sumišęs. Užuot padaręs, sakysim, kad ir tokią pastabą: „Taigi, taigi: atlyginkit, kiek tai galima! O ar jūsų projektuojama atlygint, **tikrai kiek tai galima?**" — jis valandėlę rūgščiai tyli.

Čia kun. prof. Būčys prašo žodžio. Gauna. Praneša, kad krikš. demokratų centro komitetas jam pavedęs šioj garbingoj konferencijoj referuoti šios partijos žemės reformos projektą. Ar did. gerbiamas pirmininkas leisiąs? Gavęs leidimą, profesorius referuoja, įsakmiai pabraukęs, kad dėstąs ne savo pažiūrą. Reikia pripažinti, kad referuoja taip, jog geresnio advokato savo bylai krik. demokratai anuomet nebūtų galėję surast. Bet tas advokatas visai neadvokatiškas: kalba be jokių iškalbos priemonių — kukliai, atsargiai, svarstydamas žodžius, beveik negindamas nei įrodinėdamas dėstomųjų nuomonių tikrumo, vien aiškiai bei nuosaikiai vystydamas referuojamąją teoriją — leisdamas pačiam dalykui už save patį kalbėt. Tikras Akviniečio mo-

kinys! Klausau ir manau sau: na, įdomu, ar benorės Zecchini projektą kritikuot?

Šis gal ir būtų norėjęs, bet nebebandė. Nebesakė savo nuomonės niekas ir kitas. Pereita, kaip sakoma, prie dienotvarkės.

Išsėmus jos punktus, pavesta prof. Būčiui ir man suredaguot rezoliucijas, ir tuo baigta svarbiausioji diskusinė konferencijos dalis.

Nuėjau, kaip sutarėva, į profesoriaus butą Laisvės Alėjoj prie Šaričių bažnytėlės, pavestosios tėvams Marijonams. Žinoma, dar šie nebuvo pastatydinę puikiųjų rūmų nei šalia Alėjos, nei kieme, ir mano branginamasis profesorius begyvenąs senam namely palei bažnytėlę mažam tamsokam kambariuke, tarytum įgrimzdusiam į žemę. Ėmėvos darbo. Tiesą pasakius, tikrąjį darbą dirbo profesorius, aš buvau vien jo plunksna.

Sekančiame konferencijos posėdy gavau perskaityt prof. Būčio pavyzdingai suredaguotas rezoliucijas, kurios ir liko, kaip broliai amerikiečiai sako, konferencijos „užgirtos", rodos, be pataisų. Nebeatsimenu, ar buvo tarp tų rezoliucijų ir kokia liečianti žemės reformą. Jei ir buvo, tai nebent pačia bendriausiąja forma: padaryt visa, kas galima, kad žemės reforma visai sutiktų su Katalikų bažnyčios dorovės mokslu.

Konferencija baigės. O pačiu aktualiuoju klausimu mes, jos dalyviai, pasilikom tokie pat „mandrūs", kaip buvę.

KRUPAVIČIAUS PERGALĖ

Taigi, kun. Krupavičiui pasisekė persirist su savo projektu gal per pavojingiausiąjį kalnagubrį: vyskupų konferencija bent jo nepasmerkė. Dabar liko nepailstamajam veikėjui stot į rinkimų kampaniją su tuo savo projekto švietalu (koziriu) rankoj — gana rausva vėliava, žadančia pergalę; ne vien žadančia — ir užtikrinančia: į Steigiamąjį Seimą Krupavičius įsivedė tiek savo šalininkų, jog jie sudarė absoliučią daugumą.

Bet, iki tai įvyko, jaunajam vadui teko daug privargt bei prisikentėt. Ką reiškia aktyviai dalyvauti demokratinėj rinkimų kampanijoj, tas tik visai supras ir atjaus, kas pats joj yra dalyvavęs. Tai tikras kryžiaus kelias, ypač anais laikais, kai propagandos bei agitacijos technika buvo pas mus dar labai primityvi (dažni koliojimai, šmeižtai, išjuokimai, grasymai), o ir patys būsimieji rinkikai ne mažiau primityvūs: nuo grasymų lengvai prieidavo prie veiksmų. Reikia pridurt, kad susisiekimas anais laikais, po caro bei karo, buvo nepatogus, europietiškai tariant, labai nemalonus, o jo nė kiek negalėjo pasaldint lietuviškasis ruduo, žiema ir jaunasis pavasarėlis (mat, Seimas turėjo susirinkt gegužės mėnesy).

Tiesa, ne vienas Krupavičius nešė tą sun-

kiąją rinkiminę naštą; bet jam, kaip vadui, teko pasiimt ant savo pečių liūto dalį, kautis pačiame prieky, pult, gelbėt padėties ten, kur labiausiai striuka ar trūksta. Anais laikais iš šalies stebėdamas to nepaprasto vyro veikimą, labai stebėdavaus, kaip jis, silpnos sveikatos žmogus, įstengia tą naštą panešt. Tik pagalvot, kad 1919 metų rudenį jis aplankė su mitingais bei prakalbom didelę Žemaičių dalį. O sielos būsena? Nesunku įsivaizduot, ką garbingas vyras turi jaust, kai reikia jam stot kalbėt į minią, kurioj gal daugiau žioplių bei valkatų nei nuoširdžių klausytojų, kurioj gal daugiau priešų, negu palankių ar nei šiokių, nei tokių; į minią, iš kurios į tave svaidoma pašaipos, įžeidimai, šmeižtai, grasymai, o kartais rankom apčiuopiami kietesni ar minkštesni daiktai, ne visuomet švarūs ir kvapsningi... O ką rimtas vyras turi jaust, jei prieš jį stoja ir išjuokia, išniekina. įžeidžia kitas šiaipjau rimtas vyras, su kuriuo turėdavo ir dar turės susitikt dažnai, kurį buvo įpratęs gerbt, bet kuris štai dabar pasidavė mitinginei - bačkinei nuotaikai ir verste verčia tave atsilygint akim už akį?

Negaliu užmiršt vieno mitingo Kaune, Rotušės aikštėj, kitoj rinkimų kampanijoj — jau į eilinį seimą. Smalsuolių minia laukia, linksmai nusiteikus, savo tarpe paakibrokštaudama, belaukdama sensacijų: katrie katruos vykusiau iškoneveiks...

Ir štai iš rotušės salės į bokšto balkoną iš-

eina po kitas kito kalbėtojai, įvairių partijų atstovai; jų tarpe dr. K. Grinius ir kun. M. Krupavičius. Kaip niekur nieko, savo tarpe net padoriai kalbas — geri pažįstami, kits kitą gal labai vertina bei gerbia. Bet štai prasideda mitingas. Kalba K. Grinius. Ir ką girdžiu?

— Neklausykit kunigų! Po kiekvieno kunigo skvernu devyni velniai lindi!

Ar ne sąmojinga? O čia, šalia, kunigas stovi, ir ne bet koks — daugelio kunigų atstovas! Pirštu stačiai į akį!.. Ir tai įžeidžia visą kunigiją, o vienkart ir Krupavičių, tas išmintingas, korektiškas, simpatingas aušrininkas. Jis, tur būt, taip blogai ir nemano apie kunigus; jis, tur būt, atskirų asmenų ir nenori užgaut. Bet, mat, reikia žmones atitraukt nuo krik. demokratų, o patraukt prie savo partijos.

Tuo tarpu Krupavičius stovi ramiai šalia, įsikišęs kairę į kelnių kišenę, dešine tvarkydamas vėjo taršomus plaukus, stipriai sukandęs dantis, nuodingai šypsodamas. Kas jį pažįsta, spėja, kad jis kriuš dantį už dantį, o netyčiom gal ir antrą kliudys. Taip ir įvyko.

— Šitas ponas meluoja, — rodydamas dešine į Grinių, šaltu metalinu balsu garsiai taria Krupavičius, su gera doze paniekos, puse lūpų, pro pusiau sukąstus dantis, ir drožia, ir drožia...

Kaip jis ten kovė gerb. daktarą, smulkmenų nebeatmenu. Spėju, kad nepraleido neprikišęs: „Nei jis žiūrinėjo kiekvienam kunigui

po skvernais, nei jis velniu tiki!“ Ar kunigas iškrušė bent vieną dantį daktarui, arba daktaras kunigui, dabar tiksliai negalėčiau pasakyt: mat, abiejų dantys stiprūs. O minia, kaip minia, plojo abiem. Bet kaip tuodu vertingi ir mieli vyrai galėjo paskiau susitikinėt ir padoriai žmonėtis, tai man taip ir liko iki šiol paslaptis.

Žodžiu sakant, kun. Krupavičiui teko atlikti tikrą kryžiaus kelią, kol nunešė savo mylimą kūdikį į Steigiamąjį Seimą.

Bet čia gavo ne lengvesnį kelią atlikti. Tiesa, rinkimuos kr. demokratai, jo vedami, laimėjo absoliučią daugumą kėdžių. Tik sėdintieji iš pradžių buvo labai jau nedrąsūs ir nebylūs. Ir nenuostabu: juk daugumas buvo jauni, neprisirengę, nepatyrę. Būta jų tarpe ir geros medžiagos, kaip va: Juozas Vailokaitis, Aleksandras Stulginskis, Vladas Jurgutis, Juozas Purickis, Antanas Šmulkštys, Vytautas Bičiūnas. Miniu tik kai kuriuos. Bet Vailokaitis per gudrus, kad dažnai kyščiotų; Stulginskis pirmininkavimu surištas; Jurgutis per atsargus; Purickis apsnūdęs, o kiti dar neįsidrąsinę ar nepajėgūs. Tad, Krupavičiau, vėl imk ant savo nugaros visų kovų naštą, kol už tavo pečių atsikutės ir paaugs viščiukai ir, virtę gaidžiais, pasijus galį jau ir patys pragyst ir pasipešt.

O opozicijoj — visa eilė slibinų. Valstiečiai liaudininkai (anuomet dar besivadiną socialistais liaudininkais) kiek pilkesni, nors ir

turį tokių čempijonų, kaip Kazys Grinius ir Mykolas Sleževičius. Užtat 16 socialdemokratų — vyras į vyrą, išskyrus vieną kitą jauniklį, visi subrendę, prityrę — profesoriai, advokatai, dantingi, liežuvingi, pvz., Vinc. Čepinskis, Step. Kairys, Vladas Požėla, Kaz. Venclauskas, Bron. Cirtautas ir kt.

Gana dažnai, bent iš pradžių, lankydavau seimo posėdžius: naujiena, spektaklis, mokykla. Su pasigailėjimu veizdėdavau į vargšą krik. demokratų lyderį, kaip jis rezignuotai eina į pakopą gint kurio savo partijos projekto ar atsakyt į kritikas bei paklausimus, o priešai lydi pašiepiamais žvilgsniais bei kandžiais žodžiais, o saviškiai glūdi kėdėse ir skliaudo ausis. „Vargše, vargše“, manydavau, „kaip tu turi jaustis pasilipęs ten aukštai ir atsisukęs į tuos akylus, buklius, iltingus pašaipas, kurie vien stebi, kur prikibt, vien laukia, kur pašiept!“ Jei jau nejauku yra kalbėt priešais palankią aukštą auditoriją, tai ką jau priešais šią!..

Bet kalbėtojas tvirtai valdos. Pradeda savo bylą šaltai, vyriškai, kiek iš aukšto traktuodamas auditoriją. Opozicijoj kuždesys, sutūrimas juokas, piktos pastabos. Budrusis kalbėtojas viską girdi, vykusiai aštriai atsikerta; už kiekvieną antausį plaukus antausis. Ir taip diena po dienos.

Priešai pastebėjo, jog su šituo priešu menki juokai, ir pamažu ima su juo skaitytis. O saviškiai pradeda jaustis jaukiau, lyg tas

Senkevičiaus Zagloba užu Volodijovskio nugaros, ir išdrįsta debiutuot su savo dvylekiu vis dažniau, vis drąsiau. Atsimenu, vienas iš pirmųjų buvo Vytautas Bičiūnas, ramus, tetušiškas, bet akylas, apsukrus ir nuodingai šmaikštus. Anksti ėmė jiedviem padėt Antanas Šmulkštys, drąsus, sveikaprotis, aštrialiežuvis. Ėmė rodytis ir mįslingasis Purickis: tai jam ploja saviškiai, tai priešai, o galų gale nebežino nei vieni, nei antri, ar gėdytis, ar džiaugtis plojus. O ir pats Purickis, manding, nebūtų tuokart įstengęs jiems padėt tai išspręst. Teko matyt ant to parlamentarinio lakto netgi Juozą Vailokaitį: geraširdiškai šypsodamas visom savo apvalaus veido duobikėm, gudriom akutėm gyvai blizgėdamas, jis kalba švelniai, suvalkietiškai, geležine logika lenkdamas pasipriešinimą. Prabilo po kits kito ir kiti buvusieji nebyliai.

Taip Krupavičius išjudino iš molyno savo sunkųjį krikščioniškai demokratiškąjį vežimą ir nutiesė kelią savajai žemės reformai. Nenoriu mažint ir kitų vyrų bei partijų nuopelnų šios reformos atžvilgiu; bet, tikiuos, ir jie mielai pripažino, kad čia labai didelė dalis darbo teko Krupavičiui; vadinas, jam tenka ir labai didelė dalis nuopelno.

Vieną dieną būrelis „kazimierinių" buvom susirinkę pas kan. profesorių Antaną Alekną. Buvo tai, regis, prel. Aleksandras Dambrauskas, prof. dr. Antanas Maliauskis, redaktorius kun. Juozas Bikinas. Liesta opiau-

sieji dienos reikalai; žinoma, kritikuota krikščionys demokratai, ypač kun. Krupavičius. Man pasidarė liūdna, tesiog skaudu. Tad ir sakau:

— Lengva mums čia, ramiai ir patogiai sėdint šiltam kambary, ieškot klaidų ir kritikuot tą žmogų, kuris, nesigailėdamas silpnos sveikatos, iš nieko kūrė tą vienintelę katalikų partiją, nepaisydamas vargo, per purvą bei darganą važinėjo po platųjį kraštą, mitingų mitinguos plėšydamas gerklę bei krūtinę, ragindamas žmones jungtis gint krikščioniškiem gyvenimo principams. Ir savo kruvinom pastangom jis pasiekė tai, kad Steigiamam Seime daugumą sudaro ne Bažnyčios priešai, o jos ištikimi vaikai. Ir tame pat Seime ne mes, o jis nuolat ir nuolat stoja gint mūsų bendrųjų reikalų prieš stiprų, sumanų, pavojingą priešą, prisiimdamas į savo krūtinę jo paniekos, pašaipos, neapykantos smūgius. Juk tai sunkiai kovai kovot reikia būt karžygiu, taip drąsiai katalikiškiems principams gint reikia būt išpažinėju, taip kantriai visam tam vargui bei kankynei pakelt reikia būt kankiniu!

Ir aš draugams papasakojau, ką matęs bei girdėjęs Seime. Jie tylėjo susimąstę.

Kitą kartą vėl užėjo pas mane vyskupas Karevičius. Dar beturįs kai kurių abejojimų dėl Krupavičiaus bei jo partijos. Tuokart ir jam iš širdies pareiškiau tai pat, ką ir anam būreliui. Jis dėmesingai nepertraukdamas iš-

klausė mano oraciją. Atrodė truputį susigraudinęs. Kiek patylėjęs, susimąstęs, sako:

— Kažin, o gal tas Krupavičius ir yra išpažinėjas. Gal ateitis jį tuo ir laikys.

Aš paklausiau Ekscelenciją, ar jis man leistų tuos žodžius pranešt Krupavičiui: tai būtų šiam nemaža paguoda. Vyskupas leido.

Susitikau kažkur Mykolą Juodąjį (kaip aš jį vadindavau, skirdamas nuo kito didžio Mykolo Raudonojo, Sleževičiaus) ir pranešiau anuos vyskupo žodžius. Mykolas regimai buvo patenkintas. Bene ta pat proga paliečiau žemės reformos klausimą, būtent, kad miškai norima nusavint be atlyginimo. Sakau jam pusiau juokais:

— Įdomu, kaip jausies mirties valandoj? Ar nebijai, kad ten, Anapus, anot to Pliuškino, paspirgins?

Ir žiūriu į tą juodabarzdį kovotojo bei vado veidą. Švystelėjo jame toks širdingas, vienkart vyriškas platus šypsnis, jog paširdžiuose šilta pasidarė.

— O ką gi? — sako. — Rizikuoju!

Ir tuoj perbėgo per tą veidą susimąstymo šešėlis:

— Taip, tenka rizikuot. Žūt būt reikia reformos. Gyvenimas neleidžia delsti. Svarstymams bei svyravimams per maža duota laiko. Žinau, kad mūsų reforma bus ne be klaidų. Klysti — bendras žmonių likimas. Bet pats gyvenimas atitaisys klaidas.

Ir gyvenimas taisė. Ir dar taiso. Savotiš-

kai. Taip savotiškai, jog anuomet, rodos, vien vyskupas Būčys tetikėjo.

Ką gi! Nesitikėta šito, netikėtai gali ateiti ir visai kas kita.

Dievo rankoj visi galai.

PO 1926.XII.17 PERVERSMO

Kai po 1926 metų gruodžio 17 d. perversmo kun. Krupavičius pasišalino iš oficialiojo valstybinio - politinio veikimo, kaip buvęs plikas lyg tilvikas, ėmiau jį dar labiau gerbt: juk daugelis kitų veikėjų per tą laikotarpį susikrovė didesnius ar mažesnius turtelius, o kituos kraštuos ne vienas panašioj kaip Krupavičius padėty net labai pralobsta; o mūsų kun. Krupavičius (nūn prelatas), atsipalaidavęs nuo valstybinių rūpesčių, išvyko į Paryžių dar mokytis, kaip tikras Bettelstudentas, nes neturėjo savo pinigų, ir draugams teko jį aukom šelpti.

Grįžęs iš Prancūzijos, kun. Krupavičius liko paskirtas Garliavos vikaru, tur būt, kad turėtų progos susipažint su kunigo darbu parapijoj ir tuo pasiruoštų prie klebonavimo. Paskui liko klebonu Veiveriuose, paskui Kalvarijoj, o galop Vilkaviškio kunigų seminarijos profesorium.

Šito jo gyvenimo tarpo man neteko iš arčiau stebėti. Tad tik paminėsiu, ką esu girdėjęs iš jį gerai pažinusių. Kaip ir per visą savo

gyvenimą, jis ir čia buvo geras kunigas, darbštus, energingas, sumanus, tvarkingas, tvirtas. Vienas iš jo buvusiųjų vikarų, jaunas, judrus, linksmas žemės kūdikis, nors visas tas ypatybes jam pripažino, ne visom tebuvo patenkintas, sakysim, klebono kunigišku tvarkingumu bei griežtu reikalavimu pareigas eit. Klausydamasis maniau: bravo, Krupavičiau!

Teko girdėt, jog jis sakydavęs labai įdomius, gyvenimiškus, išmintingus pamokslus. Nesistebėjau: buvau girdėjęs jo kalbas seime. Apie jo profesoriavimą seminarijoj girdėjau gražių dalykų. Jo paskaitos buvę ir turiningai rimtos, ir įdomios, ir formingos. Ir visur bei visada jis imponavęs savo sąmoju, ironija, sarkazmu. Ir viršum visko sklandęs tas jo vadoviškas vyriškumas. Suprantu, labai suprantu, kad jis kaip profesorius patikęs net monsinjorui Vladui Tulabai, kuriam ne bet kas imponuoja, kuris baltuosius savo dantukus geba parodyt ne vien draugiškame šypsny.

Užplūdę Lietuvą bolševikai, žinoma, būtų išdanginę mūsų Mykolą Juodąjį, kur atsidūrė jo politikos draugas A. Stulginskis, tik nebesuskubo, įkibus jiems į gerklę bičiuliams naciams. Betgi šie padarė, ko nesuskubo anie: kai Krupavičius su keliais kitais senaisiais Lietuvos veikėjais įteikė okupantams protestą prieš jų užuomačias, jie nukraustė jį į ramią vietelę šventam užkampy pas Karmelitus — į Regensburgą, kur jam teko išbūt ligi karo galo.

Apie Prelato visuomeninį bei politinį veikimą tremty po karo nekalbėsiu, kadangi ir be to visiems tai žinoma. Dalis visuomenės jį aštriai puolė, kaltindami už nesukalbamumą, šališkumą, valdžios troškimą ir t.t.

Man, apie tai girdint, liūdna daros: tad tiek tiktai užsipelnė dėkingumo tas vyras, kuris savo gyvenime nieko kito netroško, vien Dievui garbės ir Tėvynei gero, sau nieko negeisdamas, vien darbo, sunkaus, atsakingo darbo, pasiaukojimo idealams, ir to pat iš kitų reikalaudamas, nepaisydamas nedėkingumo, puolimų, kančios. O jei kartais ir pageisdavo truputį valdžios bei garbės — kuris žmogus to nepanorsta? Būtų ne žmogus, tik kažkas daugiau.

Tiesa, gal kam kartais, turint reikalų su tuo kietu vyru, nėra tai švelnu bei saldu (kaip anam kunigaikščiui Radvilai taujieniškiui). Bet, kas pažįsta jo gerą valią, jo idealistiškumą, jo gerą širdį, tai jį supras ir atleis. Beje, kai kas norėtų, kad tas vyras dažniau rodytų gerąją širdį, nei tvirtumą. Bet ir jie nūn, manau, neberanda priekabių.

Grįžtant prie noro vadovaut. Betgi juk svarbu, kad vyras turėtų tam reikiamų gabumų. Nevalia talento užkast (kaip ir Smetonai savo laiku esu sakęs). Gal kam atrodė, jog Prelatui jau kiek anksčiau būtų buvęs metas pasilsėt ir užleist vietą jaunesniems darbuotojams? Betgi ar taip jau tikri esam, jog šie būtų atlikę Krupavičiaus funkcijas bent ly-

giai gerai, kaip jis? O jis visa ilga savo veikla yra pakankamai parodęs, ką galįs.

Pavadinau jį Virga Ferrea. Taip, jis kietai laikos viso to, kas jam šventa, tikra, idealu: jis visuomet buvo ištikimas Bažnyčios tarnas, toks pat Tėvynės darbininkas, Valstybės pilietis, Partijos narys, tikras demokratas, laisvę mylįs, bet paklusnus drausmei ir iš kitų to reikalaująs. Yra man tekę stebėt jį vedant partijos viršūnių posėdį: pirmininkas, tikras pirmininkas; ir visi tai jaučia ir laisvai priima, paklusdami drausmei, kurią jis iškalbingai skelbia.

Krupavičius demokratiškas ir savo kasdieniam elgesy. Jam visi lygūs — dideli ponai ir paprasti žmonės. Jam esant žemės ūkio ministeriu, atvyko pas jį į ministeriją žemės reformos reikalais taujieniškis kunigaikštis Radvila. Aš ir gal daugelis kitų tokioj padėty būtume mandagiai pasisodinę šviesųjį į minkštą kėdę ir maloniai šnekinę. O Krupavičius, nė atsisėst nepasiūlęs, nė galvos nuo popierių nepakėlęs, trumpai drūtai pareiškė didžiūnui: Jūsų prašymas atmestas!.. Apie tai kunigaikštis paskui pats plačiai pasakojos. Ne be skriaudos Lietuvai.

Virga Ferrea... Tačiau, kaip pradžioj sakiau, ji moka ne vien skaudžiai kirst, o ir švelniai kutent ir maloniai glamonėt. Tas geležinis vadas turi aukso širdį. Kiek jis kam savo gyvenime yra iš savo lėšų padėjęs! Žinau kai ką iš tikrų šaltinių. Ir man pačiam siūlė pasi-

dalyt tuo, ką gaunąs iš Amerikos, kai po karo vargau Vokietijoj. Tuo metu ir suartėjova, nes jis pasirodė nesąs toks baubas, kaip pirmiau manydavau. Priešingai, besąs labai draugiškas, net bičiuliškas ir tai rimtai bei pastoviai. Kokių nuoširdžiai malonių, sąmojingų, išmintingų laiškų bemokąs rašyt, ir tai tokių originalių, blaivių, spartanišku stilium. Nors daug širdies įdeda, niekuomet laiškas nesti nereikalingai sentimentalus, o vis vyriškas. Jei kartais puse lūpų pasiskundžia savo bėdom, tai vis tuoj pat persigali, savo sopulius paverčia juokais ir vėl stengias žiūrėt į ateitį, kaip tikras niekad nepasiduodąs kovotojas. Viename tik dalyke, rods, neįstengia jis įsikvėpt optimizmo — tai dėl lietuvystės Amerikoj ateities.

Ne vien su bičiuliais bei draugais Krupavičius esti nuoširdus, malonus, paprastas, o ir šiaipjau pobūviuos su bet kuo. Yra man tekę jį stebėt ir rimtuos svečiuos ir labai linksmoj draugėj: abejur jis besąs savo vietoj — su rimtais neperdėtai, neveidmainiškai rimtas, su linksmais saikingai linksmas, taip jog visur visi jaučias su juo visai kaip pas save.

Su moteriškąja gimine paprastieji pasaulio vyrai tuoj įsitraukia į charakteringą flirtuojamą vaidmenį. Krupavičius su moterimis pasilieka krupavičiškas ir gana: ne davatkiškai murksąs, ne per laisvai juokaująs, bet natūralus, kaip draugas žmogus su žmogum, tačiau rimtumą sušvelninąs savotišku jumoru, netgi tikslų komplimentą nevengiąs pasakyt.

Čikagoj vieną kartą nuvykau pas vyskupą V. Brizgį apsilankyt, draug su p. Ona Aleliūniene ir rašytoja Sone Pipiraite. Beateinąs netikėtai ir prel. Krupavičius. Teko ponias pristatyt. Su p. Pipiraite sveikindamasis, Prelatas, kaip senis jaunai, tuoj surado vykusį juokutį: „Pi pirėlis? saldus ar kartus?" Tas juokelis paliko p. Sonei visam amžiui.

Paskutinį kartą iš arti stebėjau prel. Mykolą Worcestery pas didelį lietuvį patriotą a.a. kun. Augustiną Petraitį (kokių nedaug beliko vyresniųjų emigrantų tarpe). Buvo tai to mielojo klebono sidabrinis jubiliejus. Susirinko daug svečių su pačiu vietos vyskupu simpatingu Wright. Atvyko pagerbt didelio patrioto didelis patriotas prel. Krupavičius. Prasidėjo bankietinės kalbos. Prabilo ir Krupavičius ir vien tik lietuviškai. Aš ir daugumas kitų būtume pabandę keletą žodžių sulipdyt ir angliškai — garbingajam svečiui vyskupui pagerbt. Krupavičius, kalboms gabus žmogus, būtų galėjęs irgi lengvai tai padaryt. Bet nepanoro. Dėl ko? Aš sau bandau aiškint šitaip: šeimininko pareiga taikytis prie garbingo svečio vyskupo ir jo gimtąja kalba į jį prabilt; o kitas lygiai garbingas svečias tos pareigos neturi; abudu šiuo atžvilgiu lygūs: kaip Wright neprabils į Krupavičių lietuviškai, taip Krupavičius neprabils į Wrightą angliškai. Virga Ferrea!

POETAS PRINCE CHARMING

Taip norėčiau pavadint mūsų Putiną, Vincą Mykolaitį. O dėl ko taip, man rodos, paaiškės savaime šiuos mano atsiminimuos apie jį.

Nebuvau manęs minėt jį savo atsiminimuose dėl dviejų priežasčių: nedaug tėra tekę su juo bendraut nei glaudžiau suartėt. O kodėl ryžaus? Vėl dėl dviejų priežasčių: kai kas yra raginę mane parašyt apie Putiną; o antra — jo poetinė asmenybė man patraukli ypatingu būdu: esu įsivaizdavęs, jog poetas yra ne šio pasaulio kūdikis, jog jame glūdi kažkas ypatinga, paslaptinga, komplikuota; jog jame veikia nepaprasta jėga, kurią vadiname kūrybine, jog užtat jį galim su romėnais vadint divus, vadinas, „dieviškas".

Ypačiai aš tai jausdavau, bendraudamas su Putinu. Tartum kokia egzotinė žavinti jėga dvelkdavo iš jo, kilni, bet švelni, rimta, bet jauki, patraukli, bet įkvėpianti pagarbą. Neįsivaizduodavau, kad galima būtų su juo pasidaryt, taip sakant, ami cochon, arba bičiuliškai ar proteguojamai tapšnoti jam per petį.

O jo išvaizda! Vyras puikiai nuaugęs, aukštesnis už vidutinį. Formingą galvą nešas tiesiai. Vešlus tamsių plaukų kūgis. Akys veizdi rimtai, net rūsčiai. Veidas liesas, pailgas. Lūpos rimtai sučiauptos. Šypsnis nedažnai jo-

se pražysta; užtat kai pražysta, tai žavi žiūrovą, ypač žiūrovę. Visas stotas bei išvaizda — gimusio princo, oriai didingo ir maloniai estetiško. Ar gražus? Visos moterys, senos ir jaunos (pridėkim dar ir Adomą Jakštą) juo žavis, kaip gražuoliu. Man jis gana arti prie vyriško grožio, bet ne visai gražuolis, tik vyriškai įspūdingas — tuo ir ypačiai žavi moteriškąją lytį. Vadinas, jis turi amerikonišką sex appeal? Nežinau. Gal greičiau turi įgimtą ypatybę lengvai sužadint moterų sex appetite.

Šiaipjau moteris jį žavi ir traukia, bet labiausiai svajose. Tos svajos bei įsivaizduoto moters Idealo ilgesys — vienas iš slaptų jo poezijos šaltinių bei motyvų. O šiaip, gyvenimiškai, jis nemokąs mylėt, kaip man yra sakius Salomėja Nėris. O aš manau, jog Putinas yra artistas vienoj, būtent, meilės šakoj — leistis būt mylimas.

Kaip matote, pat pradžioj savo prisiminimų apie Putiną aš jau leidaus į intymumus. O kaip bus toliau? Tenesibijo gerbiamasis ir mylimasis Poetas ir jo mylėtojai: toliau nebus blogiau: aš per daug branginu mūsų kilnųjį, švarųjį dainių, kad liesčiau jį nepagarbinga ranka. Jis jau yra mūsų klasikinė brangenybė ir viešo intereso asmuo, labai populiarus ir plačiai bei gilokai pažįstamas. Tad yra leistina paliest šį tą ir iš privatinio jo gyvenimo, kas jau yra mažne vieša paslaptis. O jis pats — tartum mūsų kultūros paminklas, kurio

galva jau švyti lyg amžinybėj, kaip graži kalno viršūnė saulės spinduliuos.

Dabar ką atsimenu apie Vincą Mykolaitį-Putiną.

Prieš pirmąjį Didįjį karą, kai Putinas dar mokės kunigų seminarijoj Seinuos ar Peterburgo dvas. akademijoj, man neteko su juo susitikt, nei net jo foto pamatyt. Bet jo, kaip gabaus pradedančio poeto, vardą jau buvau gavęs išgirst ir jo lyrinių kūrinių Jakšto „Draugijoj" ar ir kitur rast ir pasigėrėt. Jakštas tuoj pajuto jame tikrą poetą ir visiems, kas tuo domėjos, tai teigė; manding, ir man.

Did. karo metu jaunas poetas su keliais kitais studentais išvyko į Šveicarijos Fribourgą toliau studijuot, bet jau nebe teologijos, o filosofijos, literatūros ir kitų susijusių dalykų. Apie Putiną poetą keleriem metam mano žinios nutrūko. Bet, ką buvau prieš tai sužinojęs, man vaizdavo Putiną ne vien gabų ir tai naują kūrėją, o ir kitais gabumais apdovanotą jaunuolį: jis turįs gražų balsą ir esąs muzikalus; netgi neblogai skambinąs fortepijoną.

Kad jį jaunieji įvertino ir pasisavino, buvo svarbu jo poetinei karjerai: jis jau nebus senųjų pastumdėlis, o eis su naująja, revoliucine banga, kūrybos avangarde, simbolistų bangoj, ir tverte atsitvers nuo senųjų, nuo romantikų (nors praktikoj vis tiek ne visai teišvengs ir romantizmo atospalvių). Taigi, gana anksti savo poezijoj Putinas priartėjo prie

Fausto Kiršos, Petro Vaičiūno, Balio Sruogos ir jaunojo Kazio Binkio, kuris vėliau nukrypo į vėjavaikius. Todėl suprantama, kad mano pirminė kūryba buvo Putinui svetima; bet svetima ypač dėl to, kad dar nebuvo užtenkamai išsitobulinusi.

Baigęs studijas Fribourge ir laimėjęs filosofijos daktaro laipsnį už disertaciją apie rusų filosofo Vladimiro Solovjovo estetiką, kuri, žinančiųjų nuomone, nebuvusi stipri (kaip ir jo mokslo draugų, rašiusių tuo pat laiku apie tą filosofiją), poetas dar metus ruošės profesūrai, studijuodamas Muenchene meno bei literatūros klausimus.

Grįžęs į Lietuvą, pirmiausia jis bandė gauti tarnybą š. Kazimiero draugijoj. Bet tai buvo nebeįmanoma: aš ir grįžęs iš Amerikos kun. Maliauskis buvom jau užbėgę jam už akių — nebebuvo vietos. Kada Putinas darė tuos žygius dėl tarnybos, neteko jo matyt; vien iš valdybos narių apie tai girdėjau.

Bet gan greit teko susitikt akis į akį. Jis jau buvo išspausdinęs labai nepalankią kritiką mano poemos „Brėkšta" kuriame ten laikrašty, bene „Židiny": tos poemos stilius esąs blogiausias visoj mūsų literatūroj. Beje, kaip tik tuo laiku man atsitiktinai teko susitikt poetą ir literatūros bei kalbos mokytoją filos. dr-ą, kun. Motiejų Gustaitį. Tai įvyko š. Kazimiero draugijos knygyne, Rotušės aikštėj. Gustaitis buvo tuomet Lazdijų gimnazijos direktorius ir mokytojas. Besąs labai malonus

asmuo. Jis man kaip komplimentą papasakojo, kad klasėj skaitęs mokiniams aną mano „Brėkšta“. Tai buvo mudviejų pirmas ir paskutinis gyvenime susitikimas. Mirė jis palyginti jaunas (1870 - 1927). O gaila: buvo jis didžiai vertingas tėvynės darbininkas, plačiai išsilavinęs, rimtai studijavęs ne vien literatūrą bei filosofiją, o ir muziką Regensburge ir teisę Romoj. Senimas ir jaunimas jį gerbė ir brangino už eilėraščio formos dailinimą ir stiliaus tobulinimą, nors dėl to kartais nukentėdavo pačios poezijos poezija.

Nemėgstu savo rašinius išspausdinęs daugiau beskaityt. Tačiau tą savo „Brėkšta“ po keturių dešimtų su viršum metų tremty Amerikoj perskaičiau, gavęs iš vieno geradario netikėtai vieną seną „Brėkšta“ egzempliorių ir, prisiminęs Putino recenziją, susidomėjau: na gi, perskaitysiu dabar kaip visai svetimą dalykėlį. Perskaičiau. Paprastutė poemėlė, paprastutis stilius, kuris negalėjo patikti anuometiniam Putinui, susižavėjusiam rusų simbolistų gėlėtu stilium. O nūnai, kai aš kuriu savo lyriką (ne visad) gėlėtu stilium, tai skaitytojai sakos ne labai jį temėgstą. Kokios tatai skonio metamorfozės!

Atgal prie Putino, kaip mudu susitikom pirmąkart.

Man rodos, tai įvyko kažkuria proga teologijos - filosofijos fakulteto rūmuos apie 1923 metus, kada Mykolaitis pradėjo skaityt paskaitas apie literatūrą bei estetiką (1923.IX.

1). Aš bene einu lauk, o jis kaip tik įeina priešais. Stipraus kūno, liekno stoto, rimto, formingo veido, tvirto žvilgio. Kažkas mudu viens antram pristatė. Mudu žvilgt žvilgt į vienas antrą. Tuoj prisiminėm, ką jis apie mano „Brėkšta" parašė. Jis regimai pasijuto nejaukiai. Ir aš. Ir abu bandom susitvardyt. Bet įtampa nepasiduoda išlyginama. Sumišimas liekas. Ryšku vaidinimas. Pirmas prabilsta Putinas: „Aš Jus visai kitaip buvau įsivaizdavęs". Ką aš jam į tai — nebeatsimenu. Visai atsimenu tik, kad mudviejų pirmasis pašnekesys buvo trumpučiukas. Ir jokio ryšio, ypač simpatingo, neužmezgė.

Pirmoji vieša Putino paskaita, kurią girdėjau, buvo jo įžanginė paskaita, kaip profesoriaus. Atsimenu, jog ji kalbėjo apie grožio, meno ir dailės santykį. Ji buvo dailiai parašyta bei paskaityta, o ir neilga. Nors nebuvo ypač mokslinga, bet gavom gerą įspūdį. Vėlesnis Mykolaičio profesorinis darbas pateisino tą įspūdį: Putinas pasirodė besąs gabus mokslo darbui, darbštus bei sąžiningas mokslo vyras. Ir rezultatai buvo geri: studentai mėgo jo paskaitas, gražiai jom naudojos ir patį profesorių pamilo. Gal čia prisidėjo ir tai, kad jis buvo talentingas poetas, o studentėms dar ir labai patrauklus, kaip vyriškis.

Dar sykį girdėjau profesoriaus Mykolaičio viešą paskaitą Valstybės teatre kažkurio rašytojo sukakties proga. Ir vėl paskaita pasirodė besanti turininga, dailiai suorganizuota, gra-

ži stilistiškai ir kukliai, natūraliai ir aiškiai perskaityta. Ir vėl gero profesoriaus garsas liko patikrintas. Tiesą pasakius, jau buvome girdėję jį uoliai besidarbuojant mūsų literatūros istorijos dirvonuos, o ir literatūros kritiką esant rimtą. Ką bekalbėt apie jo skaisčią lyriką! Kad ir į dramos lakštus jis jau buvo įrašęs savo įžymią duoklę, buvom jau patys patyrę. O netrukus jis pasirodys besąs ir talentingas beletristas.

Nors Putinas man vizito pirmas nepadarė, aš, nežinau kodėl, įsigeidžiau jį vizituot. Tuomet jis dar tebegyveno Žaliajam kalne vienoj mažoj gatvėj, į dešinę nuo Ukmergės plento, nedideliam dailiam vienaukščiam namely. Man buvo pranešta, jog su juo gyvenanti sesutė Magdutė - Marytė ir... įžymi įnamė poetė Salomėja Nėris. Nelaimei ar laimei, neužtikau nė vieno namie. Ir noras praėjo. Ir nesilankiau pas poetą, iki jis persikėlė gyvent į kitą kalną — į Vytauto kalną, žinoma, su sesute. Bet persikraustė pas jį ir Salomėja, o vėliau (ar anksčiau?) ir studentė ateitininkė Emilija Kvedaraitė. Apie šią teks dar kalbėt.

Su Putinu pradėjom po truputį suartėt, kai susiorganizavo pas S. Čiurlionienę mūsų literatų bei kalbininkų būrelis, vadinamosios šeštadienio popietės. Apie šį sambūrį plačiau bus savo vietoj. Ten bus ir šis tas apie mūsų poetą. Ten, vadinas, gal šiek tiek pasikartosiu. Tačiau, tikiuos, skaitytojai man atleis: apie Putiną verta ir pasikartotinai pakalbėt.

Putinas įsijungė į tuos mūsų „subatvakarius“, berods, 1928 metais. Nuo to laiko iki pat bolševikams Lietuvą užimant, jis labai ištikimai tuos pobūvius lankė. Kiek atsimenu, nieko savo juose jisai neskaitė. Ir šiaipjau diskusijose retai ir maža tedalyvavo. Iš viso jis nebuvo šnekus. Bet, kai jau ką nors pateigė, tai buvo kaip geras pinigas. Kad jis taip atsargiai bei tyliai laikės, tai nebuvo joks išdidumas ar kitiems panieka. Ne. Jis buvo labai jau kuklus, net nedrąsus. Tačiau, jei kitas kas pabandys prie jo prieit, poetas priimdavo tai mielai ir draugiškai, nors lengvai ir neatsiverdamas, betgi nuoširdžiai bei šiltai pabendraudamas. Tais atvejais jis gebėdavo pasišnekėt ne vien apie bėgamuosius viešojo gyvenimo reikalus, o ir apie gilesnes žmogaus bei žmonijos problemas. Buvo daug skaitęs ir daug permąstęs, nes nemaža patyręs bei iškentęs. Apie save plačiau ir giliau pasisakyt nebuvo lengvai sugundomas. Tas jo mažkalbumas ir mįslingumas daugeliui imponavo. Ypač moteriškajai lyčiai. Jos buvo girdėję, jog tai filosofo, mistiko, pranašo, dainiaus ypatybė. Čia jos gal netoli tebuvo nuklydę nuo tiesos. Poetas poetui nelygu: esama tokių, bet esama ir kitokių.

Artesni mano santykiai su Putinu užsimezgė vienu laiku su „Altorių šešėlyje“ pasirodymu ir mano pažiniom su Nėrim, kuri juk turėjo kambarį poeto bute. Apie tas pažinias su Nėrim bus toliau ilgokas skyrius. O čia dau-

giau apie Putiną ir jo Šešėlius. Kaip ir kur jie atsirado?

Profesorius Vincas Mykolaitis 1915 metais įsišventino į kunigus. Įsišventino ne tik be entuziazmo, bet ir priešingai savo skoniams bei palinkimams, abejodamas, begu iš viso turi pašaukimą. Tad kodėl gi ryžos tapti kunigu? Svetima sąžinė — gili paslaptis kitiems, o dažnai ir sau pačiam. Vien Dievas ją visiškai pažįsta. Tad palikim tą reikalą pačiam Mykolaičiui Vincui su jo Kūrėju - Teisėju ir Tėvu.

Vincas, jaunas kunigas, kaip jautrus poetas, jautės esąs pasauliui svetimas. Ir labai vienišas, vienišas... Ir trokšte troško išsiveržt iš tos vienatvės, susirast kitą sielą bei širdį, panašią, artimą, jį suprantančią ir užjaučiančią, ir jam atsidavusią. Svajojo apie kilnią, skaisčią Moterį, giliai mylinčią ir mylimą, mylimą... Kuri būtų jam ir Heloiza, ir Laura, ir Beatričė, ir... Izoldė... Ieškojo jos, ilgėjos, kankinos — ir vis negalėjo rast... Buvo aplink tiek jaunų, gražių moterų, kurios būtų svajote svajoję jam anas roles atlikt, jį paguost, stimuliuot kūrybai, drauge kilt į aukštybes, apsupt jį grožiu, gražia, karšta meile, padaryt laimingą. Bet poetas ėjo savo keliu, mažai į jas dėmesio kreipdamas, nebent kartais, probėgom. Tad savo vienatvėj, grožio ir Moters ilgesy, kūrėjas ėmė jaustis nelaimingas vis labiau, vis labiau. Ir vis dažniau kilo neužgesinamas geismas nusileist iš idealių aukštybių į žemės tikrovę, nuo Grožio bei Įkvėpimo Mo-

ters prie konkrečios, gyvos, kūno ir kraujo moteriškės ir įkūnyt idealią meilę į pilnutinę dangiškai žemišką meilę. Ar tai įmanoma? Nebent padarant meilę sakramentu — moterystėj. Putinas bandė tai įvykdyt savotiškai. Tiesą pasakius, jau prieš jį nemažas skaičius tai pat bandė įvairiuos kraštuos įvairiais klystkeliais.

Kol prof. Mykolaitis - Putinas buvo dar teologijos - filosofijos fakulteto narys, kol ilgus metus redagavo — ir gerai redagavo — katalikų intelektualų mėnesinį žurnalą „Židinį"; kol, kaip ateitininkas, turėjo glaudžių santykių su ateitininkija, ypač savo studentais-ėm ir dalyvavo jų sambūriuos, iškilmėse ir bendrose pamaldose, tol jam buvo daug lengviau atsispirt pagundai nueit grynai žmogiškais vingiuotais žemės vieškeliais.

Tačiau padėtis stipriai pakitėjo, kada jaunasis profesorius iš ano fakulteto perėjo į humanitarinį (manau, ypačiai prof. Vinco Krėvės - Mickevičiaus raginamas bei remiamas). Ten iš karto gavo pasinert indiferentų, laisvamanių ar net bedievių atmosferoj. Skanių nuodų mikstūra! Susimezgė pažintys su įvairaus plauko kolegom. Ėmė jam patarimų davinėt, kurstyt, drąsint įvairūs gero linkėtojai.

Iš kitos pusės, kai ta simpatingoji auka pradėjo vis labiau pasinešt į radikalinę gyvenimo permainą ir linkt į senųjų idealų kritišką peržiūrėjimą bei kai kurių visišką atmeti-

mą, ėmė vis labiau domint jį šviežių kunigbuvių pavyzdžiai, kurių tarpe buvo ir įžymesnių asmenų. Čia juos, kiek atsimindamas, suminėsiu: prof. Pranas Augustaitis, Adomauskis Liudas, Adomauskis Pranas (?), Jurgutis Vladas, Kubilius (Liet. banko valdininkas), Trukanas Kazys, Vilimavičius - Vilimas Adomas, Žilinskas Jonas.

Bet neužmirškim svarbiausiosios įtakos. Prancūzai sako: cherchez la femme. Taip, ir Putino atvejy neapsiėjo be moters: moteris buvo tas paskutinis lašas, kurs persvėrė svarstykles į savo pusę.

Ar Putino meilės taurėj tas paskutinysis lašas buvo ir pirmasis? Sunku patikėt. Ar tų lašų būta net keletas? Gal būt. Juk net ir keletas lašų poeto taurės nepripildo. Negi ir Dantė tą vieną Beatričę savo didingoj širdy tesinešiojo. O štai mūsų laikam artesnysis rusų poetas Puškinas Aleksandras Sergiejevičius turėjęs ar ne 17 meilių savo trumpam amžely. Ar draug ir meilužių — to nežinau. Ir didysis Johann Wolfgang Goethė, labai kukliai skaitant, turėjęs karštų savo dūsavimo objektų daugiau, nei vienos rankos pirštų.

Mūsų nūn kalbamasis poetas buvo labai kuklus asmuo ir skaisti siela. Kaip aš jį jaučiu, jam meilėm mainikaut nebuvo tai lyg pirštinaites mainyt. Jei tarp pirmosios ir anos paskutiniosios meilės būta dar kitų, tai, manding, buvo vien laikiniai susižavėjimai, pasigrožėjimai ir draugiškos geros pažinios ir tiek.

Tačiau buvo juk ir tikrai pirmoji, ta žavingoji aušrinė meilė, kurios gaisai dar atsispindi net gyvenimo saulėlydy. Kas ji buvo, ta Aušrinė? Aš tikrai nežinau. Vien aplinkiniu keliu girdėjau. Paskiau ištekėjusi už kito. Netyrinėjau nei pirma, nei dabar. Tepasilieka tai skaisti paslaptis (bent man). Žinantieji žino. Ir to gana.

O poeto oficialiąja dūšia, anuo paskutiniuoju lašu krikštolo taurėj, pasidarė panelė Emilija Kvedaraitė.

Juodu susipažino, kada Emilija dar buvo jo studentė ir, kaip daugumas, buvo girtai įsispitrėjus į mieląjį poetą profesorių. Kitos tame punkte ir apsistodavo. O Mylė ne. Perspektyva pasidaryt puikiojo poeto Aspazija ar Mūza — juk tai verta kad ir didžiausių pastangų. O dar jinai įsimylėjo Putiną, kaip sakoma, visa siela — visa jaunąja aistra, visu entuziazmu, visa moteriškąja viltim, kad meilė pagimdys aidą, visu lietuvišku užsispyrimu paimt viršų, instinktyviu nujautimu, kad šito vyriškio tvirtovė nėra tokia jau tvirta meilės atveju. O jei jis iki šiol ir buvo atsparus, tai juo verta jį nugalėt, nes jis tvirčiau laikysis savo nugalėtojos, nei tie lengvai prisimasinamieji, o ir lygiai lengvai tave metantieji peteliškių vyrai.

Tad mergaitė pasiryžo: būtinai turiu jį paimt! Argi pramotė Ieva nenugalėjo protėvio Adomo?! Tad ir ėmės amžinos moteriškosios taktikos: norint paimt vyrišką tvirtovę, rei-

kia pirmiausia prie jos kiek galima priartėt; o antra — sutelkt prieš ją visas savo turimas jėgas bei priemones — fizinį grožį bei jo smulkmenas, tualeto prašmatnybes bei kvapsnių stebuklus, ypač koketerijos sofistikaciją ir t.t.

Priartėjo prie gyvosios mielosios tvirtovės per pažinią bei draugystę su poeto sesute ir laimėjo kambarį paties profesoriaus bute, tad puikias progas dažnai su juo susitikt, pareikšt savo neveidmainišką, karštą, gilią meilę, pavartojant anas viršuj paminėtąsias apgulimo bei šturmo priemones, paremiant jas žavingais meilės žodžiais, neatsispiriamom vyrams ašarom ir meldimais.

Atrodė draugams, jog tvirtovė ima jau silpt, nors vyras gynėjas dar nepasiduoda. Jau ėmė sklist vis plačiau ir plačiau gandai, kad, girdi, mūsų įžymusis poetas kunigas (šitas žodis pabraukiamas) susivėlęs su mergaite ir gyvenąs vienam bute ir juodu besiruošią netgi vestis civiliškai ar pas kokius protestantus. Putino draugai ėmė jį perspėjinėt, kad baigtų tą skandalingą istoriją; kiti, ypač naujieji iš humanitarinio fakulteto, o ir senesnieji draugai liberalai, ėmė dar labiau jį kurstyt, kad būtų drąsus ir ryžtųs: būsiąs geras pavyzdys kitiems svyruojantiems. Ir pats Putinas įsisvyravo tarp savo religijos, Bažnyčios įstatymų bei sąžinės ir Mylės meilės, o gal kiek ir savo.

Prisidėjo dar ir vienas graudus faktas: poetas susirgo sunkia šiltine; netgi daugumas

artimų draugų bei pažįstamų apleido ligonį, kad neapsikrėstų pavojinga liga. Tik viena Mylė, tur būt, ir ligonio sesė, ištikimai slaugė savo mylimąjį. Tokia pasiaukojama meilė turėjo giliai sukrėst jautrią poeto širdį ir palenkt į pasidavimą.

Tas visuomenei skanus skandalas negalėjo palikt nenugirstas ir bažnytinės vyresnybės. Kun. Mykolaičio vyskupas buvo Vilkaviškio diecezijos ordinaras Antanas Karosas, mano buvęs rektorius, kai buvau klieriku Kauno seminarijoj, o šitų apyriebių įvykių metu jau senų senas baltgalvis.

Kelintų ten metų vasarą buvau Palangoj šalia mylimosios jūros. Tuo pat laiku atostogavo tame svajų lizde ir tas didis viešpats. Nebuvau jo besusitikęs ar ne 25 metus, o gal ir daugiau. Ir štai gaunu iš jo pakvietimą užeit pas jį į Palangos kleboniją, kur jis vasarą ilsėjos. Ką veiksi? Nors nejutau ypatingo džiaugsmo, atsiradus progai pagerbt savo seną profesorių bei rektorių, nes trupučiuką jo būgštavau, o vis tiek turiu paklust. Ir nuėjau, nė nenujausdamas, kuriuo reikalu Vilkaviškio vyskupas gali mane kviestis.

Radau senelį vyskupą sėdintį senosios klebonijos prieangy. Pagarbinau Kristų, kaip senais laikais, ir pabučiavau žiedą. Jis paprašė sėstis priešais save bene į pintinę atostoginę krasę. Besąs visai pasenęs, kaip sudžiūvęs obuolys surūkęs. Akis nuleidęs. Kaip paprastai, kalba sunkokai, ieškodamas žodžių. Eina

prie reikalo iš karto: Ar aš pasižįstąs arčiau su profesorium kunigu Vincentu Mykolaičiu? — Atsakiau teigiamai. Tuomet jis toliau: Ar aš žinąs apie to kunigo santykį su panele Emilija Kvedaraite? — Atsakiau vėlgi teigiamai. Jis toliau: Ar man neatrodo, jog tas santykis labai pavojingas? — Čia aš prabilau plačiau: Nemanau, kad tas santykis, kaip jis dabar stovi, yra toks jau pavojingas. Visų pirma, dar neaišku, ar kun. Mykolaitis tą mergaitę tikrai myli, kaip jinai jį. Ar jis sau leidžia jos atžvilgiu kokių laisvių? Kiek aš jį pažįstu, manau, kad ne: mat, jis yra labai padorus vyras, dar nekaltos širdies (lyginant su daugeliu kitų žmonių) ir rimtų tradicinių papročių, kuriam neišmintingai žaisti jaunos mergaitės meile yra nekorektiška, o ir net žema. — Tad gal manote, jog dvasinei vyresnybei dar neverta imtis kokių oficialių žygių? — Aš karštai pareiškiau, jog nereikėtų to daryt, nes skandalas pasidarytų dar viešesnis ir stipresnis, kadangi oficialus. O kol kas mes, kunigo Mykolaičio draugai, bandysim daryt jam įtakos, kad jis nutrauktų santykius su p-le Kvedaraite, bent kad jos nevestų, kas būtų daug didesnis skandalas bei papiktinimas visuomenei.

Ką apie mano nuomonę manė išmintingasis Karosas, mūsų senasis Saliamonas, to nežinau. Tik disciplinarinių priemonių kol kas Putinui netaikė. Tuo mudviejų pasikalbėjimas ir baigės. Pagarbingai atsisveikinęs, išėjau.

Kol nauja, įdomu. Būta mėnesių, kada Vinco - saulės ir Mylės - mėnulio santykiai labai domino žmones. Kas tokia ta Kvedaraitė, dažnai klausinėjo žmonės kits kitą, ar graži, ar poetiška?

Ir manojo ratelio asmenys klausinėdavo mane: Tamsta juodu pažįsti; ar negalėtumei ir mus supažindint? Pakviesk juodu pas save vakarienės ir mus su jais, tai ir bus geriausia proga juodu iš arti pažint ir patiems įsitikint, kiek jinai pritinka poetui Putinui į žmonas.

Ta draugų idėja ir mane sudomino: nagi, kodėl jų nesukviest draugėn? Jie pamatys pagarsėjusiąją mergaitę ir patys galės išspręst jiems rūpimąjį klausimą. O ir man pačiam bus įdomu palygint jų įspūdį bei nuomonę su manąja. — Tad ir ryžaus. Pakviečiau Putiną draug su Emilija. Juodu sutiko ir susitartąjį vakarą atvyko. Atvyko ir kiti kviestieji. Tikrai atsimenu, kad buvo Viktoras Kamantauskas su žmona Irena (Kamantauskas — įžymus kalbininkas bei vertėjas, „Eltos“ svarbus bendradarbis, vėliau Lietuvos konsulas Liepojoj), pedagogas, kalbininkas ir vertėjas Jurgis Talmantas. Ordinarinis mano svečias Maironis buvo jau miręs. Kitų to vakaro svečių visai tikrai nebeprisimenu. Greičiausia, tai buvo mano dažni sveteliai Graičiūnai (Unė Babickaitė su vyru), artistai Petras su Antanina Vainiūnaite Kubertavičiai, na, ir Kamantauskų glaudus bičiulis prof. Viktoras Biržiška. Savo artimiausiojo kaimyno prel.

Dambrausko - Jakšto, greičiausia, nekviečiau, kadangi Putinas jo prisibijojo ir būtų nesutikęs ateit.

Didžiuliam salone visų žvilgiai smigte susmigo į lauktąją porą. Putinu mažiau tuo momentu domėtasi. Užtat visi, taip sakant, beveik plėšriai sužiuro į ryškiąją auką. Ir buvo ko. Augalota, lygi ūgiu Putinui. Tiesi, liekna, bet pakankamai kūninga, kaip ir šis. Išvaizda įspūdinga, kaip ir šio. Akys gyvos ir blizgančios, bet žvilgis nepastovus, kai poeto išlaikytas - tvirtas. Šypsnis vaidybinis, dirbtinai meilus, bandąs paslėpt nedrąsą. Ar ji graži? Taip, savotiškai; bet nepatraukli. Veido bruožai stambūs, bet taisyklingi. Visa ji kiek kampuota. Ir keista — ji turi savy kažką egzotiška. Apsitaisius gana stilingai, atitinkamai savo pobūdį — margom, ryškiom spalvom. Apskritai imant, tą vakarą ji darė man barbariškų Rytų princesės įspūdį. Ir ryžtingos, ką liudija ir jos stambokas, tvirtas smakras.

Ta neįprastoji mūsų būriui porelė nesudrumstė mums nuotaikos: greit prisitaikėm, gyvai pasikalbėjom, sočiai užkandom, ir nejučiom atėjo laikas išsiskirstyt. Pirmieji atsisveikino Putinas su ponia (atsiprašau, su pana) Emilija, kadangi jiem toloka ligi Vytauto viršūnės. Kiti tyčia dar pasilikom — pasidalyt įspūdžiais. Beveik vienu balsu pareiškėm: šauni tai šauni pora, tik ta moteriškoji puselė neatrodo harmonizuojanti su Putinu, su poetu; keista, labai keista, kad jis būtent

ją pasirinko savo meilės ar bent susidomėjimo objektu; kaip ten yra, taip, o jinai nepanaši į mūzą; tačiau kas ten žino, ko kito žmogaus širdžiai reikia?..

Kaip jau minėjau, žmonės jau plačiau ir aiškiau svarstė Mykolaičio - Putino romantinį kazusą, juoba kunigai, o gal ne mažiau ir vyskupai. Jau rašiau, jog net vyskupas Karosas, toks vienišas ir mažakalbis ir neturįs apetito patarėjų kviestis, Putino reikalu kvietės net mane. Jam pažadėjau, jog mes, Mykolaičio draugai bei artesni pažįstami, darysim, kas įmanoma.

Tad ir man pagaliau atėjo eilė. Ir sykį užkopiau į tą tikrą Kalvarijos kalną. Mane vis lydėdavo laimė rast Putiną namie, kai man jo reikėjo. Taip ir tą kartą. Nei jo seselės Magdutės, nei Salomėjos Nėries nebuvo. Kaip tik gerai — buvo su mudviem panelė Kvedaraitė.

Ilgai nevyniodamas į pašukas, kibau jaučiui už ragų, nors ir toli gražu ne Heraklas. Jaučiau, jog su Putinu geriausia šneka — nuoširdi, be vinguriavimų. Kalbėjau ilgokai. Putinas kantriai klausės, nepertraukinėdamas, vien kartais pritariamai galvą nulenkdamas, kartais skaudžiai suunksdamas. Nesiginčijo. Galutinės išvados aiškiai nepadarė — nei taip, nei ne.

O argumentavau maždaug taip (apsimesdamas nežinąs, kad čia kaip tik užangažuota p-lė Kvedaraitė):

— Visuomenėje plačiai kalbama, kad Jūs,

mielasis Poete, ruošiatės vesti. Vedybos — visai natūralus dalykas. Bet juk Jūs esate katalikų kunigas. Jums vedybos būtų sulaužymas svarbaus bažnytinio įstatymo, kurį, besišvęsdamas į kunigus, įsakmiai prisiėmėte gyvenime vykdyti. Labai prašau, brangusis Dainiau, kad be Jūsų sutikimo užvedžiau tą opią šneką. Bet visiems mums, Jus mylintiems, jinai yra širdies reikalas, kaip ir Jums patiems. Jūs gal ir nustebsit: ne vien mums, mažiesiems, o ir Lietuvos hierarkams. Jūs pats esate teologas, tad gerai žinote, kokios būtų Jūsų tokio žygio pasėkos: svarbios ir skaudžios bažnytinės bausmės.

Tačiau svarbu ne vien Jūsų asmuo, o ir Jūsų eventualaus žygio įtaka visuomenei. Jūsų vedybos būtų revoliucinis žygis, smarkiai griaunąs Bažnyčios autoritetą. Kiekvienas rašytojas, ypač toks talentingas ir populiarus, kaip Jūs, Putine (o dar įžymus ir mylimas universiteto profesorius), yra gilia prasme visuomenės auklėtojas: ne vien jo žodžiai, o ir gyvenimo pavyzdys stipriai veikia žmones. Tad, griaunant š. Bažnyčios autoritetą, paniekiant jos įstatymus, trempiant po kojom pasiimtas laisvai bei sąmoningai pareigas, giliai silpninama žmonių dorovė. Tai labai didelė atsakomybė, per sunki net stipriausiems pečiams!

Veizdėdamas į Putino veidą, aiškiai regėjau, jog jis viduje kankinas. Skaudu man buvo ir pačiam. Bet ką žmogus veiksi? Šita operaci-

ja daroma klausytojo sąmonėj bei valioj, tad anestezijos nepavartosi. Tačiau mėginau, kiek įmanydamas, skausmą švelninti. Matyti, Putinas tai gerai suprato ir stengės klausytis kantriai.

Priėjus prie tos vietos, kur savo išvedžiojimus pertraukiau, jo veide švystelėjo lyg sopulingas pritarimas. Vargše, tu, vargše!..

Reikia daryt išvadą. Gal kiek sušvelninsiu anuos kietus savo įrodinėjimus.

— Gerai suprantu, mielasis poete, jog daugumui grožio kūrėjų, ypač poetų, reikėte reikia sutikti gyvenime moterį, kuri savo kūno bei dvasios ypatybėm sugebėtų užimt, paties kūrėjo vaizduotei bei jausmui padedant, jo Mūzos sostą, kuri būtų jo kūrybai akstinas, grožio apreiškėja, kūrybinėj eigoj stiprintoja, kūrybinės įtampos palaikytoja, žodžiu sakant, įkvėpėja. Kūrėjas ja susižavi, ja grožisi, ja užsidega, jos ilgis, į jos grožio atskleistas aukštybes veržias ir kuria, kuria. Paprastai ją įsimyli ir myli svajingai, idealiai, nors karštai, bet skaisčiai, taip, kaip myli patį grožį (nekalbu apie išimtis).

Mano brangusis Dainiau, ir Jūs priklausote tai kūrėjų grupei. Kiek žinau, ir Jūs esat įsimylėjęs vieną moterį ar mergaitę. Jeigu jinai yra Jums įkvėpimo šaltinis, gilus ir vaisingas, mylėkit ją, kaip idealią Moteriškę. Tačiau ar tai Jums būtina nutraukti ją iš šviesių aukštybių į purviną žemės kasdieną? Nejaugi Jums, kūrėjui poetui, būtinai reikia ją turėti

nuolatos po ranka, dieną ir naktį, ir gerti jos kūno grožį?

Čia Putinas pasipiktinęs, energingai ir mina, ir mostais, ir žodžiu aiškiai išreiškė „ne!".

Dar pasikalbėję apie šį, apie tą, korektiškai, net draugiškai atsisveikinom. Lipau nuo kalno žemyn beveik pasitenkinęs. Kiek giliai bei stipriai įtikinau mieląjį poetą? Mano nuomonė krypo daug labiau į teigiamąją, nei į neigiamąją pusę. Sėkla pasėta. Nūn reikės vien kartais palaistyt. Čia prisidės ir kiti Putino draugai katalikai. Reikia kantrybės. Sėkla ne beregint išdygsta, išauga ir atneša vaisių. Bėda tik, kad tuo pat tarpu veiks ir priešingos jėgos. Katros laimės? Labai galingas priešingųjų jėgų sąjungininkas yra subrendusio vyriškio geismas išgyvent ir sekso sritis.

Tačiau ne ta matrimonialinė Putino problema mus su poetu kiek suartino, o mano pažinios su Nėrim ir tas faktas, kad ji turėjo kambarį Putino bute. Bet stipriai suartino mudu su poetu jo „Altorių šešėly".

Kaip jau žinome, prof. Mykolaitis 1929 m. rudenį persikėlė iš teologijos - filosofijos fakulteto į humanitarinį. Kaip maloniai jį ten priėmė ir kaip brangino, parodo ir tas faktas, kad 1931 metais jis gavo keliems mėnesiams apmokamų atostogų savo rašto darbams ra-

šyt. Ir profesorius - poetas išvyko į svajotąjį palaimintos žemės kampelį — Pietų Prancūziją, į pasakiškąją Nicą. Retai kuriam mūsų kūrėjų yra tekęs toks laimingas likimas. Ten tatai, tame pūvančiame rojuj, ramiam nuošaly, poetas sukūrė daugelio pamiltąjį, pagarsėjusįjį autobiografinį romaną „Altorių šešėly", kurį nūnai bolševikai puikiai naudoja kunigiiniam auklėjimui ir iš viso kunigijai diskredituot.

Kai tik pirmasis romano tomelis pasirodė rinkoj, visi suskato jį nusipirkt ir kuo greičiausiai perskaityt. Ir aš taip padariau. Ėmiau skaityt ir — visiškai susižavėjau. Toks šviežias, toks dar rasotas, toks švelniai jausmingas. Besivystanti tokia nekalta, tokia pagaunanti meilė. O stilius toks paprastutis, bet grožiu dvelkiąs. Toks lengvas, toks laisvai čiurlenąs, kaip krikštolo upelis. Toks be puošmenų, o vis tiek estetiškas. Rodos, kuo jis skiriasi nuo paprasto gero publicisto stiliaus, o vis tiek teikia grožinio pasigėrėjimo. Tai tikro talento pasireiškimas. Man graudu pasidarė. Mano Dieve, maniau sau, kaip dosniai, kaip įvairiai esti Tavo apdovanojami išrinktieji žmonės. Rodos, tokie paprasti iš viršaus, na, visai kaip ir kiti eiliniai žmonės. O pabandyk tu taip ką nors parašyt, tuoj įsitikinsi, jog jie yra keletu galvų už tave aukštesni, jog juose glūdi išimtinė Dvasios liepsnelė, kuri juos padaro, lotyniškai sakant, divi (dieviškus). Ne visai be pagrindo senovės žmonės ne vien ma-

nė, o ir jautė, kad kai kuriuose žmonėse ypatingu būdu gyvena Dievybė.

Beregint ir Jakštas perskaitė „Altorių šešėlius“ ir taip pat susižavėjo. O ir kiti kunigai ir šiaipjau asmens, ypač jaunimas.

Bet pro apskritą susižavėjimą greit prasiveržė ir Jakšte ir daugely kitų rimtų skaitytojų susirūpinimas; juk tame veikale glūdi ir pavojingi nuodai, ypač perskaičius ištisą romaną: kunigų seminarija pavaizduota neteisingai, toli gražu per juodai; romano herojus visai neherojiškas, silpnavalis, svyrūnas, besivaduojąs lėkštais jausmais bei valandos įspūdžiais; todėl ir jo tolydinis nukunigėjimas, nepastovių vėjų nešiojamas, neturi gilesnio bei tvirtesnio pagrindo. Todėl visi tie elementai gali ne vieną, net idealistą, jaunuolį atbaidyt nuo stojimo į seminariją arba išbaidyt iš ten, o ne vieną idealistišką, o ypač ne tiek idealistišką kunigą pakreipt eiti Vasario keliu — šalin iš kunigų.

Dėl to ir aš, nors iš vienos pusės žavėjaus Putino veikalu, bet iš antros susidariau įspūdį, kad tas romanas mums, katalikams, nėra nekvalifikuotai priimtinas, tad nei propaguotinas. Kadangi ir š. Kazimiero draugijos pirmininkas prel. Dambrauskas ir valdyba su tuo sutiko, pasiryžau „Altorių šešėlių“ neplatint per š. Kazimiero knygynus.

Kol buvau perskaitęs tik pirmąją dalį, dar neturėjau tokio griežto priešingo nusistatymo. Bet, kai perskaičiau visą, tas nusistatymas

susikristalizavo. Kaip su jaunimu? Juk ne visi yra jau išmintingi, visai subrendę asmens. Žinoma, mūsų nepaisydami, visi skaitys. Tačiau juk mes privalom daryt, kas darytina.

Vieną priešpietę visai netikėtai beateinąs pas mane Putinas, trupučiuką lyg susigėdęs, vienu „Altoriaus šešėly" tomu nešinas, kiškio pyrago, dedikuotos dovanos. Tikrai nudžiugau ir labai labai ačiavau. Pasisodinau jį savo per aukštoj kietokoj sofoj, pats atsisėdau priešais, ir užsimezgė šilta, draugiška šneka apie literatūros klausimus, ypač apie naują jo bandymą parašyt ilgoką romaną. Beje, atsargus profesorius, rods, pirmiausia patikrino militarinę savo padėtį: mat, jis su A. Jakštu buvo literatūrinio karo padėty. Tad poetas ir klausia mane: Ar dažnai ateina pas Jus Jakštas? Jei ateis, aš šoksiu pro langą! — O tas mano butas buvo antram aukšte, o aukštas buvo nežemas! o langai žiūrėjo tiesiai į Rotušę. Aš juokdamasis Putiną raminau: girdi, nereiksią šokt pro langą: Jakštas ne toks jau baisus tikrovėj. Tik su plunksna rankoj jis kovingas.

Na, ir aprimo Putinėlis. O aš dar padėjau jam truputį apsisvaigint savo nuoširdžiais komplimentais:

Mielasis poete, kaip Jūs nustebinot mus! Aš, o, tur būt, ir daugumas kitų, manėm Jus esant savo esme lyriką. O Jūs štai visai netikėtai sukūrėt puikų epinį kūrinį, tiesa, skaisčiai nudažytą lyrine nuotaika! Giliai susikaupęs,

perskaičiau tą žavų Jūsų kūrinį ir stebėjaus, ir grožėjaus, ir graudžiai mąsčiau: kokia tai Dievo dovana! koks sugebėjimas taip plastiškai, taip vaizdžiai pasakot, o vienkart taip paprastai, be jokių prašmatnių meno priemonių, tiesiog plikai publicistiškai, o apkerėt, o pagaut skaitytoją taip, kad jis visą savo aplinką užmirštų ir gyvai gyventų bei jaustų draug su romano veikėjais! Kokie nuostabūs rezultatai! Na, argi ne aukštybių įkvėpimas? Kaip Jūs sugebėjote vienu ir pirmu mostu, rodos, be prisiruošimo, sukurt tokį gražų dalyką?!

Mano talentingasis klausytojas išklausė mano ciceroninę peroraciją rimtu veidu, betgi truputį iškaitęs ir net susigėdęs, ir kukliai aiškinas:

— Aš ir pats nežinojau mokąs pasakoti. Ot, taip sau ėmiau ir pradėjau rašyt, ką regėjęs bei girdėjęs, ką mąstęs ir jautęs. O dabar žmonės sako, kad įdomu ir gražu. Ačiū už gerus žodžius. Dabar drąsiau rašysiu.

Bet ir jis, ir aš — darbo žmonės, tad mielas pasikalbėjimas turėjo baigtis, net be Jakšto baubo. Prieš atsisveikinant, aš nutariau ryžtis ir pasakyt maloniajam svečiui nemalonų gal dalyką:

— Norėčiau, poete, išpažint Jums vieną savo nuomonę. Bet pirma turiu pasiaiškint.

Ir čia aš savo svečiui išdėsčiau, ką turįs prieš jo gražų kūrinį. Kadangi ką tik aukščiau esu apie tai plačiau rašęs, čia nebekartosiu. Pabraukiu tik, kad Putinui tai dėsčiau kiek

galėdamas švelniau. Jis atsidėjęs išklausė, regimai gana ramiai, nepykdamas ir nesiginčydamas, kaip būtų pasielgę daugumas kitų autorių ir išėję, trenkdami duris ir nešdamies giliai širdy pagiežos švirkštą bei amžiną neprietelystę. O profesorius Mykolaitis, man baigus bylą, rimtai, ramiai man sako:

— Taip, aš Jus suprantu. Iš Jūsų kampo žiūrint, Jūsų tiesa. Darykit, kaip Jūsų pareiga liepia.

Jis mandagiai, net maloniai atsisveikino.

Tas incidentas nepakeitė mudviejų gerų santykių. Susitikdavom įvairiose vietose ir dailiai draugiškai pasišnekučiuodavom taip Čiurlionienės šeštadieniuos, taip koncertuos ar teatro vaidinimuos.

TRUPINĖLIS APIE VYSK. JUSTINĄ STAUGAITĮ

Viena reakcija prieš Putino „Altorių šešėly" pasireiškė visiškai savotiškai ir buvo didelė staigmena man.

Kurį ten laimingą rytą visai visai nesapnuotai gaunu laišką, na, ir norėdami neįspėsit, iš Telšių vyskupo Justino Staugaičio, su kuriuo tepasižinom vien iš matymo bei raštų, o jokių reikalų nebuvom turėję. O laiško turinys besąs maždaug šitoks:

Tur būt, esate jau susipažinę su Mykolaičio Putino „Altorių šešėly“ romanu. Be abejo, sutiksit su mumis, jog tas veikalas suklaidins ne vieną kandidatą į kunigus nestot į seminariją ar ją mest, o ne vieną apysilpnį kunigėlį pastūmės nueiti Vasario keliais. Manau, kad reikia reaguoti žodžiu ir veiksmu. Vienas tokių veiksmų būtų sukurti panašų į Putino romaną, kuris, vietoj Putino klaidingo kelio, parodytų kunigui ir kunigystės kandidatui teisingą kelią. Tad aš ryžaus, nors nesu beletristas, parašyti apysaką „Tiesiu keliu“. Gal sutiktumėte perskaityti rankraštį ir savo pastabas man atsiųsti. Jei sutiksit, rankraštį atsiųsiu. Pasirašyta: vysk. Justinas, Telšių vyskupas.

Kaip čia nesutiksi žmogus? Vyskupas prašo. Ir dar koks! Tad negaišdamas atsakiau: sutinku. Ir netrukus atskrido pas mane rankraštis, kaip svarus gulbinas.

Atsidėjęs perskaičiau. Vyskupas bemokąs kalbą ir berašąs taisyklingai. Ne be reikalo ilgą laiką bendradarbiavo ar redagavo įvairius laikraščius. Na, o dar suvalkietis! Veikalo kompozicija darni. Gyvenimas vaizduojamas tiksliai. Charakteriai įtikimi. Tik trys bėdos: balta prieš juoda; tendencingas moralizavimas; visai nepaliesta santykiai vyriškio su moteriške, tartum tie santykiai pasauly visai neegzistuotų.

Taip ir parašiau vyskupui: balti ne visuomet balti ir juodi ne visuomet juodi; būtina

vengti moralizavimo tendencijos, bent ją meniškai paslėpti; įvest į apysaką moteriško elemento: juk moterų yra visa pusė žmonijos, ir santykiavimas su jom užima gal daug daugiau, nei pusę žmogaus gyvenimo, tad nevengti skrupuliškai meilės temos.

Kaip maniau, taip ir įvyko. Neilgai trukus gavau vyskupo atsaką. Jis buvo mišrus: su daugumu mano pastabų vyskupas sutiko; tik moteriško, ypač meilės elemento privaląs vengti: girdi, ką žmonės pasakys!

Ir užsimezgė neilgas apsikeitimas laiškais, iki įtikinau Telšių vyskupą, kad kaip tik reikia pamokyt žmones, kaip jie privalo santykiaut su moters lytim. Tai taip svarbu, o apie tai kalba ar rašo dažniausiai netikę mokytojai. Tad mūsų griežta pareiga yra parodyt žmonėms tiesųjį kelią.

Tokiu būdu J. Gintautas (Justinas Staugaitis) šiaip taip įterpė į pirmąjį savo blyną moters meilės mielių. Ir išėjo gana skanus, bent suvirškinamas kąsnis. Bet dar turėjau su tuo kepsniu reikalo. Mat, vyskupas man atsiuntė dar kartą peržiūrėti jau ištaisytą rankraštį. Man pasirodė, jog ištaisytas gana gerai, ir taip jam parašiau.

Maniau, jog reikalas baigtas. Bet klydau. Atostogose Palangoj vysk. Staugaitis pasikvietė mane ateiti pas jį į kleboniją. Nuėjau be entuziazmo, nes jis savo būdu buvo man svetimas; bent man atrodė kietas, šaltas, valdoviškas. Ir jį, kaip antai vysk. Karosą, radau be-

sėdintį senosios klebonijos prieangy. Palankiai šyptelėjo. Leido pabučiuot piršto žiedą. Paprašė sėstis atliekamoj krasėj ir tuoj, be aplinkinių įvadų, priėjo prie jau žinomojo reikalo — prie moteriškojo gaivalo ir meilės intrigos jo apysakoj. Pasisekė jį galutinai įtikint. O ir dėl kai kurių smulkmenų gana lengvai susikalbėjom: jis pasirodė besąs neužsispyrėlis ir blaiviai galvojąs. Tiksliai nebeatsimenu, berods, palietėm ir kun. Mykolaičio - Putino klausimą. Ir šiuo atveju Putiną apibūdinau labai teigiamai ir prašiau turėt kantrybės, nes dar esama vilties, kad poetas nedarys kraštutinių žygių.

Atsisveikinom šiltai. Ir savo gyvenime daugiau jo nebesusitikau.

„Tiesiu keliu" buvo išleistas, ir katalikiškoj spaudoj, suprantama, susilaukė palankios kritikos. Ką gi? apysaka turi savo teigiamybių net ir kaip beletristikos kūrinys: pasakojimas lengvas, turinys gana įdomus ir simpatingas, asmens gana gyvi bei charakteringi, kalba suvalkietiškai gryna bei įvairi, stilius išlaikytas gražiai staugaitiškai. Na, ir dar: sukurtas vyskupo, ir dar kokio! O nereikia pamiršt, kad veikalas, kaip apysaka, — pirmgimis; o kadangi matyti neabejotino talento, vertas palaikyti, o ne žudyti: gal autorius išdrįs rašyti ir daugiau, o parašys net vertingesnių. Kritika neklydo: po vyskupo mirties rasta dar vienas romano ar apysakos rankraštis: vadinas, autorius dar rašė, tik nebesuskubo iš-

leisdinti. Kažin, gal ta nauja apysaka tikrai dar talentingesnė (pavadinta „Tarp jausmų ir pareigos").

A.a. vyskupas Justinas Staugaitis... 1966 m. lapkričio 14 d. jam sukako lygiai šimtas metų. Kaip tatai greitai į tolimą praeitį traukias mūsų Tėvynės ir Bažnyčios galiūnai... Nejaugi ir vyskupas Staugaitis iš galiūnų?.. Seniau apie tai nė nepamanydavau. O štai šį vakarą, baigdamas rašyt apie jį šį skirsnelį, aiškiai išvydau dvasioj: taip, jis yra vienas iš mūsų galiūnų, garbingųjų vyrų!

Kiek daug ir pozityviai jis yra nuveikęs mūsų Tėvynės ir Bažnyčios naudai, čia nėr vietos smulkiai suminėt. Pasakysiu vien kelis žodžius: jis buvo ilgametis talentingas publicistas, mokyklų religinis mokytojas, religinių knygelių apstus rašytojas, uolus kunigas - ganytojas, sėkmingas organizatorius bei administratorius socialinėj bei šiaipjau kultūrinėj srity, gabus bei įtakingas politikas krikščionis demokratas, išmintingas bei tvirtas seimų atstovas, vicepirmininkas, reikiant atstojąs pirmininką bei valstybės prezidentą, nepriklausomybės paskelbimo vasario 16 d. signataras, Telšių vyskupijos kūrėjas bei organizatorius ir t.t. ir t.t. Iš tikrųjų reikia stebėtis, kiek vienas žmogus gali nuveikti savo gyvenime. Tad pakartotinai sakau: vyskupas Justinas Staugaitis yra vienas iš didžiųjų mūsų vyrų. Amžinas atilsis jam tenai, o amžina mūsų atmintis jam

čionai! Regiu jį savo vaizduotėj tokį, koks jisai rodydavos Kaune, prieš 1926 metus.

Vyras apsčiai kūningas, vidutinio ūgio, grimstančios eisenos, įspūdingos išvaizdos, didgalvis, apskritaveidis, akiniuotas, primerktom žvitriom akutėm, mąstančiu veidu. Susitikęs pažįstamą ar reikalo asmenį, tas valdoviškas vyras teikias jam dovanot sveiką santūrų šypsnį, kaip vertingą pinigą, kuriuo ir pats dovanotojas patenkintas, ir gaunančiam liks mielų likučių.

Apskritai tas kunigas, ar prelatas, ar vyskupas neatrodė patrauklus, juoba žavingas (o rimtai ir nesistengė toks atrodyt). Kas jo arčiau nepažino, manė jį esant ar išdidų, ar kietą bei šaltą. O iš tikrųjų, kas jį geriau pažino, suprato, jog po ta išvaizda slypėjo gera širdis ir žmonėms palankumas. Į diplomatus - laputes jis nebūtų tikęs. Bet rimtam reikale bei rimtiems asmenims buvo vertas pagarbos, nes turėjo sveiką protą, buvo gyvenimo patyręs vyras, plačiai išsilavinęs, o reikaluose bei tarybose buvo aiškiaregis bei valingas asmuo.

Tačiau regiu: užkabinau tą Staugaitį ir prikibau, kaip vien reikiant. Bet reikia ir atkibti, ir nenutraukti dar mielo siūlo, siejančio mus su poetu Putinu.

DAR APIE PUTINĄ

Kai nūn mudu skiria žemynai bei vandenynai, kartais klausiu save: kas pasiliko įdomesnio atminty iš pasikalbėjimų su Putinu? Prisipažinsiu: nedaug. Jukgi neilgai su juo glaudžiau bendravom, o ir tai gana nedažnai atsitikdavo. O iš to „nedaug" ypač įstrigo man trys dalykai: vienas iš vadinamųjų amžinųjų, aukščiausiųjų klausimų; antras iš irgi aukščiausiųjų teoretinių meno problemų; trečias iš konkrečių literatūrinių faktų.

Pirmas yra pirmas. Būtent, anuo metu mane dažnai ir sunkiai kamavo valios laisvės problema. Kaip čia dabar tatai? Juk mane sutvėrė visa žinąs, visagalįs, visai sąmoningai ir visai laisvai prieš amžius pasirinkęs kaip tik tokį tipą — mane: koks būsiu, ką ir kaip darysiu, kuriuo keliu per visą gyvenimą eisiu ir kur galutinai nueisiu. Ir aš toks būtinai būsiu, tą ir taip būtinai darysiu, tuo keliu per visą gyvenimą būtinai ir eisiu ir kur būtinai galutinai nueisiu. Tad kur čia tikra žmogaus valios laisvė?

Anuomet buvo toks užėjęs tarpas — iš pagrindų ištirt tą problemą ir solidžiai bei galutinai savo protu, o ne vien tikėjimu, įsitikint, jog tikrai esu laisvas. Kai dabar atsižiūriu su tam tikra graudžia simpatija į tą mąstomąjį laikotarpį, šviesiai nusišypsau: dabar esu jau

seniai suradęs pilną ramybę tuo atžvilgiu. Bet per visą žmonijos istoriją kiek giliai mąsčiusių galvotojų yra laužę sau galvas tuo amžinuoju klausimu...

O anąkart Putinas, kiek sarkastiškai, net susierzinęs, kategoriškai pareiškė:

— Man tas klausimas neegzistuoja. Aš tikrai žinau, nes aiškiai jaučiu, kad esu visai laisvas!

Kaip gražiai išspręsta: Jaučiu, aiškiai jaučiu!.. Ar tai ne įrodymas, paremtas patirtiniu faktu? O juk empiriniai mokslai kaip tik ir remias patyrimu bei bandymu.

Antras klausimas, iš teoretinių meno problemų, kurs mane itin domino ir kuriuo Putinas pareiškė man savo nuomonę, buvo šis: kaip turi laikytis literatūros (o ir kitų menų) kritikas: ar stengtis rasti kiekviename grožiniame kūriny grožio „deimančiukų", nepaisant savo asmeninių nusistatymų ar madoj esančių srovių, o vien laikantis žmonėms bendrų nuojautų bei pomėgių? Į tai Putinas taip atsakė:

Aš manau, kad kritikas privalo griežtai taikyti grožio matą, laikydamasis savo asmeninių ar savo srovės teorijų, o ne kokių ten bendrinių žmogaus prigimties nuojautų ar pomėgių.

O kodėl taip? — Čia Putinas pasiaiškino šiaip:

— Mene būtinai reikalinga pažanga ir tai greita ir griežta. O norint pažangos, reikia

būtinai ieškoti naujo. O naujo nerasi, besiknisinėdamas tame, kas visų jau priimta, įprasta, jaučiama ir vertinama. Ne! reikia tai atidėt į šalį, o ieškot naujų kelių, naujų pažiūrų bei teorijų, jų laikytis griežtai ir iki galo, kol jas suvartosi bei iščiulpsi iki pat dugno, ir be ceremonijų kritikuot kitų teorijų besilaikančius, o ne liaupsint kokius ten „deimančiukus"! O išnaudojęs visas savo teorijos galimybes, priėjęs tarsi prie kelio galo, imk ieškok vėl naujų kelių. Tuo būdu susidarys pažanga, bus nuolat randama kas nauja ir kuriama nuolat naujai.

Aš abejodamas, net visiškai neįtikintas, klausiu:

— O ar tokia kritika nebus grynai asmeninė, šališka, neobjektyvi? Ar neturėtų kritika stengtis pasidaryt tikru mokslu? Ar ji neturėtų bandyt būti kiek galima objektyvesnė? Ar mūsų brangusis Tumas - Vaižgantas nepriartėjo kaip tik prie tikrai objektyvios kritikos, ieškodamas ir rasdamas daugiur tikrų deimančiukų? — Putinas į tai:

— Aš gerbiu ir vertinu Vaižgantą, kaip kritiką. Jo surasti deimančiukai yra ir man paprastai tikri deimančiukai. Gerbiu ir jo metodą. Jo metodas, tarp kitų metodų, turi teisę egzistuoti. Mes turime kitų metodų ir jų laikysimės, iki atsidursim aklam gale, išnaudoję visas mūsų metodo galimybes. Tuokart bandysim rasti kitų. Vis priekin, vis priekin! Vis naujo, vis naujo!

Padėk, Dieve! Tik kad jūsų „vis nauja"

nebūtų vis klaidinga bei žalinga! Nes kiekvienoj klaidoj glūdi labiau ar mažiau žalinga sėkla!

Trečias dalykas iš kūrybos srities, apie kurį mudu kalbėjom ir kurs itin paliko mano atminty, tai poeto Kazio Binkio kūrybinis likimas bei eventualus palikimas. Šiuo klausimu mudu abu visai sutikome. Binkis yra tikras ir talentingas poetas. Taip. Jo „Eilėraščiuose" yra gražaus meno kūrinėlių. Taip. Jo futūristinė - ekspresionistinė lyrika yra įdomi ir vertinga, kaip bandymas pasukti mūsų lyrinę kūrybą naujais keliais; bet aukštos iš esmės vertės kūrinėlių ten ir nėra. Taip. Jo eiliuotieji populiarūs feljetonai yra grakštūs, sąmojingi juokiukai be didesnės meninės vertės. Taip. Jo draminiai kūriniai „Atžalynas" ir „Generalinė repeticija" dar nebuvo pasirodę viešumoj. Tad anuokart mudu su Putinu padarėme šitą išvadą: Kazys Binkis, kaip grožybinis kūrėjas, iki tol nedavė to, ko iš jo buvo galima laukti.

O ir dabar, čia aš vienas pats, objektyviai svarstydamas, liūdnai sakau sau: Kazys Binkis — toli gražu nesuvartoto talento kūrėjas.

Žinia, jaunesniosios kartos su tuo nesutiks, ypač jo vienaamžiai, kuriuos jis burte būrė (jis tikrai turėjo savo išvaizdoj, ypač savo viduj, magnetinės prigimto vado jėgos). Priimu. Tokia jau mano žemaitiška prigimtis: pūsti prieš vėją! Nors žinau: prieš vėją nepapūsi!

Taip atsitiko ir kunigui profesoriui Mykolaičiui - Putinui: nors vargšas ir ilgai bandė pūsti prieš vėją — prieš savo prigimtį ir moteriškės kerus, betgi galų gale toms jėgoms nusileido: ėmė ir nuvažiavo su Myle į Rygą ir protestantų bažnyčioj ją vedė (taip man buvo pranešta). Kad vedė — tai tikras faktas. O kaip ir kur — ar protest. bažnyčioj, ar valstybinėj įstaigoj, to, pats nematęs ar iš artimų liudytojų negirdėjęs, negaliu absoliučiai teigti. Ar šiaip, ar taip, o kunigo vedybos, ar šiokios, ar tokios, yra svarbūs Kat. Bažnyčios įstatų laužymai. O kadangi laužymai svarbūs, o dar vieši ir oficialūs, tai atitinkamas vyskupas turėjo, pagal kanonų teisę, viešai ir reaguoti. Vilkaviškio vyskupas Antanas Karosas savo valdinį kunigą Vincą Mykolaitį degradavo ir ekskomunikavo. Vyskupijos 1936.II.7 tribunolo sprendimas paskelbtas „Tiesos Kelyje" (3.1936,48).

Ar poetas jautės laimingas, praėjus ir nuskendus medaus mėnesiui praeities rūkuos? ar ta moterystė buvo kūrėjui veiklus akstinas kūryboj? To nežinau, kadangi nebėra tekę su juo išsišnekėti: nebegalėjau bičiuliškai lankytis jo gūžtoj. O kitur — nebuvo patogių progų.

Praėjus kokiems metams po Putino rygiškio žygio, vieną dieną nuėjau aplankyt savo bičiulių p.p. Graičiūnų Vytauto kalne, Puricko trijų aukštų liūdnoj dėžėj. Jų butas buvo trečiajame, viršum Putino gūžtos.

Paties inž. Graičiūno nesą namie. Vienos

ponios, ir tai gražios. Šalia pačios Graičiūnienės — Unės Babickaitės, besėdinčios ar ne šios ponios: Julienė Kaupienė, Juozienė Purickienė ir dar viena, kurios pavardės nebeprisimenu; tik tiek paliko senoj atminty, jog p. Unė, per telefoną mane kviesdama ateiti, pasakė, jog ta ponia, kurios nepažįstu, esanti jos artima kaimynė, kilme žemaitukė, vyrą turinti vieną iš Lietuvos banko direktorių ar vyriausiąjį buhalterį, o veidelį turinti klasiškai gražų, būsianti tiesiog staigmena.

Staigmena tai staigmena, bet ne didžiausioji: mat, besąs tarp tų ponių ir poetas Liudas Gira! Jo pas Graičiūnus niekuomet nesutikdavau. Matyt, neklaidingas jo instinktas jį ten atžavėjo: ateik — rasi visą haremą! Taigi, ir besidžiaugiąs, plačia burna riebiai šypsodamas. Bet greit išėjo.

O moteriškos kaip nepalies dar vis karšto Putino moterystės stebukliuko? Ypač kaip gi nepasišaipys, jei tik suras kokį kabliuką. Instinktyvus pavydėlis? O čia atsirado ir šioks toks pagrindas. Mat, tuoj po vedybų Putinui užtrūko įkvėpimo srovė: nebekuria poezijos ir tiek. Tad mūsų susirinkusiosios poniutės gana sąmojingai, bet ir truputį ciniškai nutaria: mūsų poetui vedybose nesiseka nei dvasinė, nei fizinė kūryba...

Mat, dainius nei anuomet nebuvo dar susilaukęs vedybinės palaimos — kūdikio, nei vėliau neturėjo to džiaugsmo.

Ir anuomet save klausdavau, ir dabar

kartais save klausiu, kokią skaudžią tragediją poetas turėjo pergyventi, kol pasiryžo viešai atsisukti nugara į savo Bažnyčios autoritetą ir paniekti jos įstatymą! Ir kaip išaiškinti kelią, kuriuo priėjo prie galutinio žygio? Tai tiksliai tik jis pats tegalėtų papasakot. Aš čia vien pabandysiu įspėti, kaip kunigas Mykolaitis save pateisino moraliai. Juk jo žygis tikinčiam katalikui, savaime suprantama, yra nuodėmingas darbas, ir tai sunkiai nuodėmingas. Ir kunigas tai žinojo: juk buvo gerokai apsipažinęs su moraline teologija ir kanonų teise. Bet, tur būt, Mykolaitis prisiminė šį kanonų dėsnį: jei kuris įstatymas yra atgyvenęs savo amžių, nebeturi prasmės, pasidarė žalingas ir neišmintingas, jis nebegalioja ir žmogaus nesaisto sąžinėj. Kun. Vincas, matyt, savotiškai įsitikino, kad celibato įstatymas kaip tik ir yra toks, ir padarė sau reikiamas išvadas. Bet poetas vedybininkas ar pamiršo, ar tik akutes užmerkė, ar poeto neklaužados ranka pamojo į tai, kad teologija ir tokiu „laimingu" atveju turi aną laisvę varžančių dėsnių. Tų tatai dėsnių mūsų Putinas ir nebepaisė. Ir pateko į skaudžią ir pavojingą tragediją.

Tegu Dievas, kuris poetą sukūrė ir brangina, atėjus laikui, gailestingai su vargšu atsiskaito. O tas rimtas ir padorus vyras, atrodo, to gailestingumo vertas.

ANTRAS TRAGIŠKAS POETAS

Vieneriais metais už mane jaunesnis, pusdevintais už Putiną, vadinas, beveik vienos kartos su mudviem su Putinu. O kiek skirtingi visų mūsų trijų ir gyvenimas ir kūryba! Tas antrasis gyvenimo tragikas tai — Liudas Gira. Kontroversinė tai asmenybė, bet įdomi, net vertinga, bent savo gabumais. Kelis kartus savo kailį vertęs — pasaulėžiūrinį, politinį, kūrybinį. Kokio darbo jis nedirbęs! Kunigų seminarijoj Dievulį garbinęs, o senatvei atėjus, bedieviškojo bolševizmo šaukliu tapęs. Tai kraštutinės jo pasaulėžiūrinės gairės. O jų tarpe katalikų ateitininkų gretose žygiavęs ir, draug su kun. Juozu Vailokaičiu, bolševikų kalėjime tupėjęs, kada Lietuva pirmuosius žingsnius žengė, savo nepriklausomybę kurdama. Po 1926 m. pavasario rinkimų, kada valst. liaudininkai su soc. demokratais paėmė valdžią po krikdemokratų, Gira nesuspėjo persikrikštyt, kadangi naujieji valdovai teviešpatavo keletą mėnesių, iki gruodžio 17 d. perversmo. Valdžią paėmė A. Smetona su Aug. Voldemaru bei tautininkais ir užtruko aukštose kėdėse ilgam. Girai iškilo šalta dilema: ar pasilikt krikdemu ir prarast šiltą valstybinę vietą, ar įsitaisyt gal dar šilčiau, perėjus į tautininkų eiles. Vieną kartą, norėdamas man pasiteisinti, kodėl pereinąs į tautininkus, man

sako: ką gi? atrodo, kad reiks pakeisti buvusiąsias savo gaires politiniame bei visuomeniniame gyvenime; man atrodo taip būsią geriau, einant su gyvenimu... Ir buvo jam nebloga: gavo gerą tarnybą knygų leidimo komisijoj. Žinoma, šalia dirbo daug ir savo privačių darbų — poezijos, literatūrinės kritikos (pasirašydamas paprastai Radzikausku), redagavo laikraščių bei plačiai rašė juose ir eilėj kitų; rašė įvairių knygučių įvairiais visuomeniniais patriotiniais, apskritai kultūriniais klausimais, ruošė ir redagavo ne vieną almanachą bei eilių rinkinį — savo paties ir kitų poetų, vertė iš svetimų kalbų ir t.t. ir t.t. Beje, šalia gana svarbaus kultūrinio baro, kuriame gražiai pasidarbavo, jis atliko svarbų kultūrinį darbą, būdamas nuo 1921 m. Meno Kūrėjų draugijos, o nuo 1922 m. valstybinio teatro Kaune direktorium iki 1926 metų pavasario, kada kairieji nugalėjo rinkimuos, perėmė valdžią ir, tarp kitų, pašalino iš teatro direktoriaus kėdės ir mūsų Girą, o į jo vietą pasodino rimtąjį Antaną Sutkų.

Dar verta paminėt vieną kitą Giros egzotinę tarnybą: pirmojo Did. karo metu, vokiečių laikais, mūsų Liudas rado kelią į policiją ir net buvo policijos inspektorium. Karui pasibaigus ir lietuviams laikinai įsitvirtinus Vilniuj, mūsų lyrikas patapo Vilniaus karo komendantu. Lenkams mūsų sostinę užėmus, tas mūsų barzdyla komendantas buvo priverstas su daugeliu kitų patriotų (o Gira anuomet buvo

ne bet koks patriotas) palikti Vilnių ir persidangint į senelį apdriskusį Kauną. Čia poetas pasišovė būt žvalgybos skyriaus viršininku ir dalyvaut peoviakų sekiojime bei gaudyme. Nervams nebeištūrėjus, atsistatydino iš tos pavojingos medžioklės ir perėjo į ramesnį apskrities viršininko veikimą Marijampolėj.

Taigi tat, tas brangus pareigų mišinio savininkas buvo vertas Konan Doyle romanų herojus. Įdomu dar ties juo sustot ir į jį pasižiūrėt.

Mano pavargusioj atminty Liudas Gira pasilieka toks pat, koks jis pirmą kartą pas mane atėjo Kaune prieš pirmąjį Didįjį (atsiprašau, kvailąjį) karą. Betgi jis beveik nepersimainė ir iki antrojo, dar durnesnio, karo. Manau, jis ir mirdamas toks pat buvo, bent iš viršaus; ar ir iš vidaus — kas jį ten žino! gal jis lyg žaibu įsisąmonino? O gal vien Dievas teregėjo. Dabar ir Liudas tikrai jau žino...

Liaudis sako: žilė galvon, velnias uodegon. Kiek atsimenu, mūsų Liudui žilė neskubėjo įsimest. O kaip velnias? Liudo žmonelė man sakė, kad tam tikros rūšies velniūkštis įsimetė, kur reikiant, nė žilės nelaukdamas, ir ištikimai ten laikės.

Bet juokai šalin. Pažiūrėkim į Liudą Girą tiesiai ir blaiviai.

Buvo tai nedidukas vyružis, palygint plačiais pečiais, mažne kvadratinio liemens, didele galva, dar padidinta platokos barzdužės, gana skystais plaukais, persklastytais per pat

vidurį ir truputį nubrauktais į šalis. Veidas baltarusiško tipo, kampuotas, ne gražus, o įspūdingas ir, kas itin įdomu, labai panašus į garsiojo Dostojevskio veidą. Na, bet juk tas genialusis rusų rašytojas, kaip teigė jo duktė, esąs kilęs iš lietuvių. Bet atgal prie mūsų Giros. Giliai po plačia kakta karštiškai blizga didokos akys, pilnos gyvybės, smailiai susmigę į tave. Plati burna pratus šypsoti, jei ne meiliai, tai bent palankiai — šypsena asmens, kur pažįsta savo vertę: žinaus, bet nesiskelbsiu! Tad man ir nėra tekę sugaut Girą besigiriant, nors turėjo kuo: jau esam matę, kiek darbo jis yra atidirbęs. Pasišaipydami kai kas mėgdavo jį vadint „Liūdnas Gira". Tai tik žaidimas žodžiais be tikrovės pagrindo. Man niekuomet nėra tekę užklupti Girą nuliūdusį. Nuliūdimas normaliai reiškia žmogaus apsilpimą. O Gira net ir tikrai tragiškoj padėty (kas man pačiam teko regėt), užuot liūdesy paskendęs, pakaruokliškų ryžtu rusėjo. Apie tai dar papasakosiu. Neaptikau jo kuomet nors pesimizmui pasidavus. Ir optimizmas jo neišdavė iki gyvenimo galo: Liudas vis surasdavo išeitį, net sunkiausiose gyvenimo padėtyse. O tokių padėčių jis išgyveno ypač piniginėj srity. Plikas kaip tilvikas išėjo jis iš dvas. seminarijos į šaltą pasaulį. Kitas, tik galvą rankom susiėmęs, būtų kiaurai nugrimzdęs į pat nevilties dugną. O Gira tuoj susirado sau net kelis, nors siaurus ir duobėtus, kelelius - takelius, raitas ant savo plunksnos, pasižabojęs patį Pegasą ir

porą Mūzų. Žinoma, kaip anais laikais, vargšas maža teuždirbdavo. Bet ar tai svarbu jaunam užsimojėliui, svajingam poetui romantikui? Tokie ir be pinigo yra meilės kupini. Ir seka ne vien mūzas padangėse, o ir gražias mergeles žemės akiračiuose ir beregint įsimyli pašėliškai, svajingai, geidulingai, nors gal ir nedrąsiai.

Ir mūsų Liudas susirado tokią mergytę, Bronę vardu, o pavarde? bet argi tai svarbu? svarbu, kad labai graži ir ne mūsų tolybėse egzistuoja. Iš bėdos duodas ir apkabinama ir pabučiuojama.

Tačiau net ir poetui to neužtenka (bent daugumui). Liepsnojąs Liudas žūt būt ryžos ją vest. Mikčiodamas pasisakė jai. Ji, truputį pasimaivius, dovanojo jam neapsakomą dovaną — sutiko tapti jo žmona. Manau, kad ir mūsų barzdyla plunksnagriauža kiūstelėjo iš to džiaugsmo.

Juodu tvarkingai susituokė ir (ar lygiai tvarkingai?) pradėjo gyvent marijošių. Tik, populiari poetams bėda, trūksta ir trūksta pinigų! Tačiau galų gale Liudui pasisekė: jis, gražuole žmonele vedinas, šiaip taip įvairavo savo lėktuvą į aukštesnes sferas: į žvalgybos skyriaus viršininkus, į apskrities viršininkus, o kas svarbiausia — į valstybinio teatro direktorius (čia ne vien padori alga, o ir visas gražių artisčių haremas, bent vaizduotėj, o toji perspektyva buvo Liudo dūšioj intymiai susibičiuliavus su giliausiom jo svajom bei geis-

mais). Vėliau, kai liaudininkai paėmė valdžią, o mūsų Gira nebuvo dar spėjęs pereit į jų gretas, jam teko nusmukt žemyn, nors ir ne tiek žemai: juk nuslydo tik į švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos sekretorius. Tai ne taip jau blogai: juk sekretoriai, ne vien sekretorės, paprastai visa nulemia.

Tačiau visos tos tarnybos, net ir teatro direktoriaus, atlyginimo atžvilgiu buvo Lietuvoj gana „mizernos" — nuo 80 iki 60 ar 30 dolerių mėnesiui. O Gira buvo visuomet pinigų atžvilgiu alkanas.

Tiesa, kada jis buvo teatro direktorium, jam algos būtų galėję užtekti: juk juodu su Brone, kad ir pastambėjusia, būtų įstengę už algą dailiai pragyvent, nes juk ir prieauglio teturėjo vienui vieną stambų sūnų, būsimąjį Vytautą Sirijos Girą, o tėvelis juk dar uždirbdavo savo pašaliniais rašto darbais. Tačiau Liudo gyvenime buvo viena plati skylė, pro kurią srauniai plaukė bedugnėsna jo algos bei kiti galai. Tai direktorinė fanaberija, reprezentacijos mėgimas: kai tik kokia įžymybė atvykdavo pakoncertuoti ar ką, Gira laikydavo šventa savo pareiga (o ypač malonia garbe) jį pasikviest ir pavaišint. O tokios vaišės atseidavo labai brangiai, kadangi gėrimai būdavo pasiutiškai brangūs: išmintinga valstybė galvodavo šitaip: tu, žmogau, nori pasivaišint ar pavaišint, kad ir užsieninę garsenybę, ne lietuviškais skanskoniais, o įvežtiniais, tai gerai prilopyk muito (porą trejetą šimtų procentų,

o ir daugiau)! Šelme Tėvyne - Motule, net savo įžymiam poetui garbės įsigyt, o ir save pačią pagarbint svetimtaučių akyse neleidi!

Ar svetmylys Liudas mėgo ir saviškius pavaišint, to tikrai nežinau. Mane jis yra dukart kvietęs pas save arbatutės. Kodėl? Gal iš geros širdies (širdį jis turėjo gerą). Gal norėdamas mano širdį paguost (mat, buvo stipriai įskaudinęs manąją labai pikta „Liepsnelių" recenzija). O gal vienkart ir antrą paukštį pagaut ir padaryt sau palankų: juk jis yra šv. Kazimiero draugijos valdyboj, ir kas žino, gal kuomet bus naudingas?

Kai aš dukart pas Giras viešėjau, tai buvo labai seniai, gal pačioj Giros direktoriavimo teatre pradžioj. Jis gyveno tuomet ne per toli nuo teatro, kairėj nuo Laisvės alėjos, kurioj ten gatvelėj, bene mūriniam name, pirmam aukšte. Įvedė mane į didoką saloną, nešauniai apstatytą, kurs, matyt, buvo vienkart ir valgomasis kambarys. Vaišių dūšia buvo, žinoma, arbatėlė. Ar buvo koks aukštesnis punktas? Jei ir buvo, nūn yra jau visai iš galvos išgaravęs. Kaip didžiausią kuriozą, Gira man pristatė savo vienturtį sūnų Vytuką, tuomet kokių 11 - 12 metų, ištįsusį, blyškų vaikėzą, nebaugų, kalbų ir, atrodė, gabų. Šis be ceremonijų atsinešė savo parašytą istorinę apysaką „Dangerutį" ir šį tą iš jos paskaitė. Nebuvo vėliau girdėti, kad tas vaiko veikalas būtų buvęs kuomet išleistas.

Antrą kartą ponas direktorius mane pa-

kvietė į kurio ten svetimtaučio šeimyninį priėmimą (į žymesnius priėmimus ponas direktorius manęs nekviesdavo, gal dėl to, kad ir aš jo pas save nekviesdavau). Vaišiukės buvo tikrai paprastutės. Berods, ta įžymenybė buvo rusų kilties, o kuo buvo pasižymėjus, dabar nebežinau. Kalbėjom, tur būt, rusiškai, nes Gira, juoba jo žmonelė, svetimų kalbų temokėjo rusiškai ir lenkiškai. Tuo mano lankymaisi pas Giras ir baigės, kadangi aš iš savo pusės nedariau pastangų. Kodėl? Gal kad anuomet neturėjau nei kiek įmanomo buto, nei pinigo svečiams priiminėt.

Tačiau Gira vis dėlto pas mane apsilankė. Neprašytas. Tai labai įdomi istorija.

Tai buvo tarp 27 metų vasaros ir 30 vasaros. Dar tebeglūdėjau Kazimiero palėpėj. Ir štai vieną priešpietę mano duryse sušvyti, tiksliau — sušmėkšo nepaprastas svečias, švieč. ministerijos knygų leidimo komisijos sekretorius Liudas Gira. Rimta išvaizda, be šypsnio iš viso. Kas per paibelis? — tvinktelėjo man smegenyse.

Po keleto įžanginių sakinių lankytojas man pareiškia:

— Turiu be galo svarbų reikalą. Esu didžioj bėdoj. Prisipažinsiu Jum kaip išpažinty: patekęs į neišbrendamą piniginę balą, išeikvojau savo tarnyboj 18 tūkstančių litų valstybinių pinigų (čia mano pastaba skaitytojams: tos sumos matematiškai nebeprisimenu, bet tiksliai ta suma buvo visai arti tos. M. V.). Ne-

ilgai trukus kontrolė tą faktą suseks, ir Jūs pats suprantate, kas bus man. Laiku sugrąžint tokios sumos aš niekaip neįstengsiu. Liks ar atsidurt kalėjime, ar nusižudyt. Tad Jus meldžiu, padėkit man! Nes šiaip — nusižudysiu!

Tiesą pasakius, labai nustebau. Niekuomet nebūčiau to iš Giros tikėjęsis. Aiškiai supratau, kokia biauri padėtis susidarė tai vargšei muselei, kuri įtūpė į saldų musėm popierių. Tiesiog nežinojau, kas čia daryt. Pats buvau plikis ir negalėjau vargšui tiesiogiai padėti. Labai man buvo gaila to Liudo, dabar tikrai Liūdno (bet jo veide nebuvo liūdesio, vien kažkoks desperatiškas pasiryžimas). Ką dabar jam atsakyt? Kad sąmoningai padarei tą... na, klaidingą darbą, dabar imk ir nešk jo pasėkas? O aš Jum niekuo negaliu padėt?.. Tą pastarąją tiesą ir tenka poetui pasakyt:

— Gerasis pone Liudai, labai man Jūsų gaila. Bet niekuo negaliu padėti. Pats žinote, jog esu pinigo atžvilgiu vargo pelė. O kitų šaltinių nenumatau.

— Bet gal sugalvosit kokią išeitį. Aš būčiau amžinai dėkingas...

— Kokią išeitį? Juk Jūs pats jau labai įtemptai galvojot apie galimas išeitis ir nieko nesugalvojot. Ką gi tad aš galėčiau Jum patart?

— Deja, aš ir pats nieko tinkamo nesugalvojau, vien savižudybę!

Na, manau sau: Giružis vien tik taip kalba, kad mane, kunigą, įbaugintų, ir aš, trūk

plyšk, jam būtinai padėčiau! Ne, bičiuli, nieko nepeši! Nei tu esi toks drąsuolis pasiryžėlis, kad padarytum sau galą, nei nieko! Tad jam sakau:

— Nebūk kvailas, mielasis! Esi vyras! pakelsi nors ir didžiausią nemalonumą ir gyvensi, kaip niekur nieko! Beveik nėra padėties, iš kurios negalima būtų išsiraityt! Aprimk. Šiandien gal rodos reikią vien pasikart, o rytoj, žiūrėk, jau ir pagalba bus atsiradus!

— Ne! stebuklo nelaukiu. Išeitis — vien mirtis... Vadinas, tenka nusižudyt...

Aš bandau dar juokaut:

— Nusižudyt? Gal pasikart? Taip, pasikarsit, tik ne virvės kilpoj, o ant kurios gražuolės kaklo!

Vargšui ne juokais ramintis, ir jis, pakaruokliška rezignacija, bet vis dėlto tvirtai sako:

— Vadinas, reik nusižudyt! Tad sudiev!

Ir jis nesvyruodamas marš pro duris ir žemyn laiptais. Mane baimė pagriebė už plaukų (o jie silpni). O gal tas kipšas ir pasikars ir tikrųjų!.. Ir skubu paskui ant laiptų. O jis atsigręžė į mane piktdžiugiškai, tarytum sako: A-a! matai! pabūgai! O aš tikrų tikriausiai nusižudysiu! Pamatyst!..

Čia man visai netikėtai knioštelėjo idėja: jis galima išgelbėt! ir sakau jam:

— Eikš atgal! Pasikalbėsim!

Jis, jau atgaudamas vilties spindulį, gu-

viai užkopė pas mane atgal. Pasisodinęs jį, ėmiau kalbėt su juo, kaip su geru vaikėzu:

— Kad paėmei valstybinių pinigų, tikiuos, padarei tat ne manydamas negrąžint, o kuo skubiau atsilygint. Tai buvo ne pasisavinimas, o savotiškas pasiskolinimas, žinoma, labai rizikingas, nes joks teismas su tuo nesutiktų. Tad būtinai reikia tą „skolą" kuo greičiausiai grąžint. Ne būtinai gyvais pinigais. Užtektų įvairių atsakingų įstaigų ar asmenų pasižadėjimų, laidavimų, sutarčių, kas visa įsakmiai parodytų, jog Jūs neilgai trukus galėsit atsilygint už jūsų... laikinę valstybinės įstaigos ekspropriaciją.

Čia ponas Liudas ėmė pamažu atsikvošėt. Atrodė, jis puikiai suprato, ką reiškia mano planas. O aš porinau toliau:

Dabar imkim popieriaus ir pieštuką ir skaičiuokim, kiek tūkstančių tuo būdu galima mobilizuot. Iš pono Smetonos esu girdėjęs, kad Jūs galit padirbėti labai uoliai, greitai ir sėkmingai. Tad susitarkit su knygų leidėjais, su humanitariniu fakultetu (ypač su Krėve Mickevičium), su kariuomenės kultūriniu skyrium, su švietimo ministerija (kad ir su Jūsų knygų leidimo komisija) ir t.t. ir t.t. — kokių rašto darbų jie galėtų Jums pažadėti ne per ilgu terminu atlikti ir už kokią sumą. Gaukit iš jų kokį dokumentą užsakymo ar pasižadėjimo forma. Gal kokių ir savo knygų esat sumanę. Viską pasižymėkit sąrašėly, apskaičiuokit, kokią sumą tai sudarytų. Jei kiek dar trūktų,

iš savo bičiulių pasiskolinkit, apskaičiuokit, po kiek iš mėnesinės savo algos galėtumėt atidėti tam reikalui. Padarykit visa tai kiek galima greičiau ir su visais dokumentais bei kitais realiais įrodymais greičiau nuvykit pas švietimo ministerį Jokantą: jis yra geros širdies žmogus, nebiurokratas ir nefanatikas — jam viską išpažinkit ir prašykit, kad suteiktų Jums reikiamo neilgo laiko, kad galėtumėt gražiai atitaisyt savo klaidą. Esu tikras, kad ministeris sutiks. Ir taip būsi padoriai rehabilituotas. Ar ne?

Ir stebuklas! Ponas Liudas įtikėjo, atsigeivelėjo, nušvito. O aš dar jam pridėjau vilties, net tam tikro tikrumo: štai ir aš, kaip š. Kazimiero draugijos reikalų vedėjas, galėčiau per valdybą pravesti užsakymą už atitinkamą sumą sudaryt mums keletą knygelių, gal antologijų apie Mariją, ar šventą Lietuvą, ar kokių kitų knygų savo ar verstinių. Ot, ir turėtumėt, tarp kitko, parodyt ministeriui, kad Jūsų atsiteisimas yra visai realus dalykas.

Vargšas Gira visai atgirėjo — energija ir ryžtas vėl sušvitėjo akyse, pražydo lūpose gyvenimo džiaugsmas. Jis stipriai suspaudė man ranką ir eikliai iššygiavo nustatytojo plano vykdyti.

Ir jam pasisekė: neilgai trukus jis man pasakė jau turįs užsakymų bei pasižadėjimų iš rimtų įstaigų (žinoma, tame skaičiuj buvo ir mūsų š. Kazimieras), asmeninių vekselių ir kitų ministerijai priimtinų finansinių resur-

sų visai jo skolai išlyginti. Buvęs jis ir pas poną ministerį, ir šis, nors pasispyriojęs bei papurkštavęs, tačiau sutikęs poną Girą iš kilpos išgelbėt.

Bet man ta mielojo Liudo į neleistinas sritis ekskursija apsėjo ne be nemalonumo. Vieną dieną skambina man kažkoks skystas tenoriukas ir sakos esąs švietimo ministeris. Labai nustebau: juk nebuvau su juo savo gyvenime jokio reikalo turėjęs nei kuomet kalbėjęsis. Labai malonu, pone ministeri, sakau tam balsui. Kodėl man tokia garbė tenka? — Garbė negarbė, atkerta piktai susijaudinęs ministerio tenoriukas. — Greičiau negarbė! Iš tikrųjų argi ne gėda Tamstai, kunigui, užstoti tokį... na, švelniai sakant, nešvaraus vėjo botagą, išeikvojusį didelę sumą valstybės pinigų, ir dar atsiuntėte pas mane, kad ir aš jam padėčiau!

Čia aš, nors Jokantą supratau, o vis dėlto nemaloniai nustebau. Jis, kaip man atrodydavo, buvo švelnus ir mandagus asmuo, o čia mane taip šiurkščiai pasveikino! Įsižeidžiau. Bet ką gi? Didis ponas, nors mažam kūne. Tad reikia ir atitinkamai traktuot, ypač kad juk, kaip ir ministeris pastebėjo, esu dargi kunigas. Ir, stengdamasis susivaldyt, tvirtai, bet mandagiai atsakiau:

— Tiesą pasakėt, gerbiamasis pone ministeri: esu kunigas, netgi krikščionis. Todėl manau, jog tokio padaro griežta pareiga yra

gelbėt žmogų, kai jis bėdon patenka. Prašau atleist, jei Jums nemalonumo patiekiau.

To abiem buvo gana pasakyta, užtat mielai nutraukėm pokalbį.

Bet kaip nudžiugau sužinojęs, kad ministeris vis tiek priėmęs mūsų Giros planą ir taip jį išgelbėjęs. Vis dėlto tas ponas Jokantas turi tikrai krikščionišką širdį. Kitas viešpats vargiai ar būtų taip pasielgęs: iš perdėto puritoniško teisingumo būtų palaikęs gal šventa savo pareiga pabaust nusikaltėlį ir tuo pateikti kitiems išganomą pavyzdį.

Ir dar kartą maloniai mane nudžiugino tas vaiko veideliu ministeris. Na, tas vyras besąs ne vien rimtas, o ir labai mielas asmuo: vieną priešpietę jis vėl skambina man ir kiek negriežtu balseliu sako: Aną dieną aš šiurkščiai su Tamsta pasišnekėjau. Prašau atleisti...

Aš tai mielai padariau. Ir nuo to laiko jį dar labiau pamėgau, kaip tikrai vertingą ir malonų žmogų.

O su Liudu, prieš jam atvirai pasiskelbiant bolševiku, dar turėjau vieną reikaliuką: Kauno kunigų seminarija ilgesnį laiką lietuvių kalbos, literatūros ir visuotinės literatūros mokytoju turėjo prof. kun. Morkų Morkelį ir prelatą Stasį Jokūbauskį (kuris po kurio — tikrai neprisimenu). O švietimo ministerija dėl to murmėjo, kad anuos dalykus dėstą žmonės, kur nėr glaudžiai susiję su literatūra, tad nebenorėjo oficialiai patvirtint anų asmenų, kaip minėtųjų dalykų dėstytojų. Ir štai

vieną 1936 metų dieną skambina man kažkoks balsas iš švieт. ministerijos. Kas? — Gi Liudas Gira. Sveikas - sveikas. Kas per vėjas atneša man Jūsų gerbiamą balsą?

Čia Gira ir išdėstė man padėtį: girdi, ministerija paprašiusi jo patarimo, kas, jo nuomone, tiktų būti Kauno kunigų seminarijoj visuotinės ir lietuvių literatūros profesorium. Jis, Gira, pataręs skirti Mykolą Vaitkų. Tuokart ministeris pavedęs jam, Girai, paklaust mane, ar aš sutiksiąs. Jei sutiksiąs, jie praneštų seminarijos vadovybei, o ši gautų iš metropolito kūrijos man reikiamą paskyrimą.

Aš valandą patylėjau. Reikėjo apsisvarstyt. Juk buvau apkrautas darbais: š. Kazimiero draugijos sekretorius ir reikalų vedėjas, atsiunčiamų rankraščių skaitytojas, valdybos priimtųjų ruošėjas spaudai, korektūrų atlikėjas, draugijos korespondencijos priėmėjas bei atsakinėtojas ir t.t. O, be to, dar ir Meno mokykloj tikybos dalykų dėstytojas. O kur savo paties kūryba... O ar neima laiko teatras, kinas ir panaši velniava. Antra vertus, juk myliu seminarijos, o ir iš viso jaunimą? Juk turėčiau daug ko tam dvasiniam jaunimui pasakyt. Pagaliau juk ne amžiam įsikinkyčiau į seminarijos darbą. Juk seminarija esanti susitarus su kun. Jonu Kuzmickiu, universitete teologiją jau baigusiu, kad jis išeitų dar literatūros bei pedagogikos kursą atitinkamame skyriuje, o tuokart (1940 metais) galėtų stoti dėstyt reikiamų dalykų seminarijoj.

Tad, valandėlę pasvyravęs, pareiškiau Girai sutinkąs. O po kiek laiko ir Metropolitas mane paskyrė į seminarijos dėstytojus. Tai buvo 1936 metais.

Su Gira po to, kiek atsimenu, daugiau reikalų nebeturėjau. Reikalų su tuo poetu turėt ne visuomet būdavo laimingas biznis. Taip štai bene 1925 metais, kol dar Gira buvo valst. teatro direktorium prieš valstiečiams liaudininkams paimant iš kr. demokratų valdžią, teatras pavedė man išverst į lietuvių kalbą iš prancūzų operą „Mignon" (Thomas). Anuomet už operos išvertimą švieč. ministerija mokėdavo vertėjui po 3000 litų. Atsižiūrint į reikiamą įdėti darbą, tai buvo nedidelė suma, bet anuomet atrodė stambi, nes, pavyzdžiui, aš Kazimiero draugijoj už ištisus metus tiek tegaudavau (tiesa, dar butą).

Operą išverčiau laiku. Ji liko pastatyta. O Gira vis ir vis neužmoka sutartos sumos. O man gėda lįst ir prašinėt. Taip atėjo 1926 m. pavasario rinkimai, ir, draug su kr. demokratų vyriausybe, turėjo iš direktorių išeit ir Gira. Jo vietą užėmė Antanas Sutkus, mano geras pažįstamas ir rimtas vyras. Jis man davė išverst iš italų kalbos vieną modernesnę, bet pasauly ne labai populiarią operą „Il amore dei tre re" (kompozitoriaus pavardės nebeprisimenu). Operą išverčiau greit, ir direktorius atsiskaitymo formalumus atliko greit. Nuėjęs pas jį paimti pinigų ir pakvitavęs, paklausiau: o kuomet užmokėsit man už „Mignon"?

Sutkus nustebo. Nejaugi dar neužmokėta? — Pažadėjo ištirti reikalą.

Ištyrus pasirodė, kad buvęs direktorius Gira įsidėjo mokėjimų lapą į savo tarnybinį portfelį ir — pamiršo. Taip ir pasiliko lapas kieno reikiant ministerijoj nepatvirtintas. Dabar Sutkus reikiamą parašą gavo, tik jau ne trim tūkstančiams, kaip buvo pirmiau susitarta, o dviem. Taip tat naujasis direktorius užmokėjo man už didelį darbą vienu tūkstančiu mažiau, labai dailiai atsiprašydamas, kad taip negerai išėjo. Nauja vyriausybė taip nustatė, ką dabar padarysi... O kaltas, girdi, buvęs direktorius, kur savo laiku neatlikęs savo administracinės pareigos. Ir kitų kitokių netvarkos faktų Sutkus pasisakė aptikęs, reikalus perimdamas, ypač atsiskaitymuos. Būtų galima prikibti. Bet tegu!

Taip tatai per mieląjį Liudą netekau tūkstančio litukų. Telieka jo amžinai sveikatai.

MIKALOJUS IR MARYTĖ

Nuo teatro bei jo direktorių ženkim ne per platų žingsnį prie dviejų asmenų, susijusių savo tarpe ir su teatru labai glaudžiai. Tai ponai Lipčiai, Mikalojus ir Marytė. Nuo Mikalojaus pareidavo teatro finansinė būtis, o nuo operos pareidavo Marytės Lipčienės būtis, kaip solistės.

Jau su jais turėjom šiuos atsiminimuos pobūvių bei pokalbių. Bet keleriems metams su jais išsiskyrėm, kada juodu išvyko iš Kauno į Paryžių toliau mokytis savo specialybės.

1927 metais ta simpatinga pora grįžo į Kauną, prisirinkus žinių ir apsikaišius sugebėjimais: Mikas baigęs Laisvąją politinių mokslų mokyklą, o Marytė — Normaliąją muzikos mokyklą ir lavinus balsą pas žinomąją dainavimo mokytoją Feliją Litvin.

Pirmenybė gražiajai lyčiai (nors Mikalojus buvo ekstra vyriškis, kaip koks rusų didysis kunigaikštis). Tad pirma baikim reikalą su ponia.

Grįžo ne be tikslo ir tai aukšto — stot į operą soliste. Turėjo pereit per „čyščių" — per operos specų egzaminą. Perėjusi sklandžiai. Taip man sakės. Ir aš priėmiau tą pasisakymą beveik kaip šventą tiesą, nes buvau matęs anos Felijos Litvin gražų atsiliepimą raštu. Bet kažkoks velniūkštis mane gundė patikrint pas aukščiausiąjį mūsų specą Kiprą Petrauską. Tad, sykį sutikęs jį teatro sodely, prikibau prie to gražaus džentelmeno: Jūs dalyvavote ponios Lipčienės egzamine. Pasakykit man nuoširdžiai, ar ji gali būti gera mūsų operos solistė? — Kipras nesvyruodamas nuoširdžiai atsakė: Atrodo, gali. Ji mums padainavo populiariąją ariją iš operos „Samsonas ir Dalila" ir padainavo taip, kad geriau neįmanoma.

Taip Petrauskas. Aš dar bandžiau savo

ausim patikrinti ir savo akim pažiūrėti — dažnai ėjau į tas operas, kur ji dainavo: dainavo visuomet glostomai, kartais pavergiamai. Tačiau čia ne mano dalykas Lipčienės dainą analizuot. Pridursiu dar tik vieną dalyką: Marytė - vaidila ne visuomet buvo lygi Marytei dainininkei. Jūs juoksitės, kai prisipažinsiu: ponia Lipčienė ir savo vaidyba ir dainavimu labai labai patiko man „Pikų Damoj", kaip senutė grafienė. O ten ta Gratry dainelė mane žavėte sužavėjo ir lig šiol dar ji mane persekiote persekioja, jog ir nusikratyt negalėčiau, jei ir norėčiau. Ne, ne! nenoriu nusikratyt! Grįžk, dainele, į auselę! grįžk!.. O vis dėlto tavo žodžių taip ir neįsidėjau, gal dėl to, kad negalėdavau aiškiai nugirst.

Dabar prie mūsų džentelmeno (kurį bolševikai, nieko nežiūrėdami, nužudys savo vietoj ir tiek). Elegancijos pavyzdys. Mandagumo idealas. Visuomet korektiškas. Visuomet išmintingai santūrus. Kaip jis mokėjo estetiškai mylėt savo Marytę! Kaip dailiai bučiuodavo jai rankutę!

Grįžęs iš Paryžiaus, greit gavo jis gražią valstybinę tarnybą — finansų departamento direktoriaus. Jo žinyboj buvo ir valstybės teatro išlaidos. Sakysim, teatras norėtų pasikviest iš užsienio kurią garsenybę pas mus pasireikšt — finansų departamento direktorius turi sutikt ir skirt lėšas. Tuo aš pasinaudodavau pakišt teatro direktoriui per savo Lipčių kokią gražią idėją — patraukt į mieląjį Kau-

ną vieną kitą stambią spalvingą žuvį. Sakysim, randu „Berliner Tageblatt'e" žinomą muzikos kritiką Stuckenschmidtą labai aukštai statant dirigentą Hermanną Scherchen'ą, tuomet dar ne taip plačiai žinomą, beveik mūsų kaimyną — Koenigsbergo radiofono dirigentą. Prašau Lipčių — pasitarkit su teatro direktorium ir parsigabenkit tą Schercheną mums savo meno parodyt. Parsigabenta ir susižavėta. Jis Kaune dirigavo bene dukart. Mūsų muzikai net ryžos jį pasikviest Kaunan ilgesniam laikui, kad galėtų su mūsų orkestru rimtai pasidarbuot. Jis principe sutiko, tik pasisakė veikiai negalįs atvykti: turįs sutarčių įvairiuos kraštuos ilgam. Ot, jei pakviestumėt kokiais metais iš anksto, tai jis mielai, esą, atvyktų.

O ką mūsų teatras būtų veikęs su savo dirigentu Bukša? Taip tas planas ir pasiliko vien planu.

Buvo ir dabar yra gyvas, laimingaisiais laikais Kaune, o nūn Vilniuj gabus muzikas kompozitorius ir vargonininkas Kaveckas Konradas. Baigęs muzikos mokslus Paryžiuj ir gavęs vargonininko vietą Kauno katedros bazilikoj, ėmė dalyvauti p. Lipčiaus muzikos mylėtojų rately. Bene ten susirinkusiems muzikams papasakojau radęs vokiečių laikraščiuose labai gerus kritikos atsiliepimus apie muenchenietį dirigentą Hans Hoesslinį. Tuoj atsiliepė ir Kaveckas: tas Hoesslinas esąs ir paryžiečių tikrai mylimas bei aukštai vertina-

mas. Na, ir ėmiau savo Mikalojų kurstyt, kad ir tą Hoessliną pakviestų į Kauną pasivaidint. Pakviesta. Pasirodė. Ir puikiai. Keletą kartų. Turėjau vieną malonų su juo susidūrimą. Komiškai maldingą ar maldingai komišką. O buvo šitaip.

Buvau susitaręs su bazilikos administratorium kanauninku Paulium Dogeliu, kad kasdien laikysiu š. mišias švenč. Sakramento koplyčioj 9 val. ryto. Niekas kitas nenorėjo su tokia nepatogia valanda susirišt. O man ji buvo gana patogi, kadangi vėlai grįždavau iš operos ar dramos spektaklių, o tuos spektaklius lankiau dažnai ir gult eidavau vėlai, tad ir vėlai keltis man buvo patogu.

Vieną tokį rytą įeinu koplyčion mišių laikyt ir ką regiu: keleto davatkėlių tarpe beklupąs kas? na gi, mūsų svečias garsusis Hoesslin. Pirmą akimirką savo akim netikėjau. Bet patikrint nebuvo galima: juk mišios — tai ne publikos žvalgyba. Tad laikau švenč. Auką.

Štai ateina Komunijos dalijimas. Pamaldžios moterėlės eina prie krotelių, klaupias. Aš, atkalbėjęs reikiamas maldeles, daliju jom š. Sakramentą. O tuo tarpu Hoesslin, kerėpliškai klūpodamas ant vieno kelio, įtemptai žiūri į mane, lyg sakydamas: ir aš noriu Komunijos, bet neidamas prie krotelių. Baigęs moterims dalyt Komuniją, jau ruošiuos grįžt prie altoriaus, bet dar stabteliu svyruodamas: o gal Hoesslin tikrai nori Komunijos... Bet kodėl neina prie krotelių?.. Taigi, tikrai

neišsprendęs to klausimo, grįžtu prie altoriaus.

Tą vakarą, po operos vaidinimo, kurį dirigavo Hoesslin, Lipčius kviečia mane vakarienės: būsiąs ir svečias dirigentas. Nuėjau. Tas svečias besąs nedidelis vyrukas, didele galva, stambiais, maloniais veido bruožais, kurie, iš tolėliau veizdint, sudaro harmoningą darną, taip jog vyras atrodo net gražus, ilgais, vešliais plaukais, beveik baltais, kas sudaro savotišką pikantišką kontrastą su tuo jaunyvu veidu.

Vakarienės metu, pakalbėjus apie patį maestrą, jo repertuarą bei ateities planus, svečias tyčia užkalbino mane: Aš Jus jau pažįstu: mačiau Jus bazilikoj laikant mišias. Norėjau priimti švenč. Komuniją. Bet Jūs nesiteikėt ją man duot!

Aš susigėdęs ėmiau aiškintis, kad nežinojau, ar tikrai maestro nori priimti Komuniją. O maestro nėjai prie krotelių. Tai tokia retenybė, kad garsus svečias artistas eitų paprastą rytą prie Dievo stalo. Todėl aš ir grįžau prie altoriaus.

Ir svečias ėmė aiškintis: Mat, kodėl aš norėjau priimt Komuniją: man menas yra Dievo tarnyba: kai vakare turiu diriguot operą ar koncertą, manau sau: tą labai svarbų darbą, kadangi jis turi būt atliktas Dievo Kūrėjo garbei, privalau atlikti, kiek galima labiau apsivalęs dvasią ir priartėjęs prie Kūrėjo; tad prieš kiekvieną vakarinį pasirodymą scenoj

ryto metą einu į bažnyčią priimt Dievo Sūnaus į savo širdį.

Mus visus klausytojus tai trenkte pritrenkė. Kokia tai kilni pažiūra į meną, ir koks kilnus jo traktavimas!.. O mes kaip elgiamės? Ir kiek mūsiškiuose tokių menininkų rastume?!

Svečias pastebėjo, kad padaręs įspūdį. Gal norėdamas mane paguost, jis man sako: Aš labai vertinu Richardą Wagnerį; ypač mėgstu jo „Parcifalį". Kuomet nors atvyksiu pas Jus į Kauną ir su Jūsų artistais parodysiu Jums tą kilnią operą. O kad ne per daug persiimtumėt dangiškais skanskoniais, grąžinsiu Jus vėl linksmojon žemužėn, ir pastatysim Jūsų operoj Richardo Strausso „Rosenkavalier'ą", šelmišką dalyką, kuris gal Jus, kunige, truputį papiktins.

Hoesslin, mat, buvo pasauly garsus, kaip ypač tų operų diriguotojas.

Tačiau jam nebeteko tų skanskonių mums parodyt. Hitlerio Vokietijoj jis gyvent negalėjo, kadangi buvo vedęs žydaitę. Tad gyveno Prancūzijoj. Tiesa, ir Hitlerio laikais į garsiuosius Wagnerio festivalius Bayreuthe tų festivalių vedėjai „Parcifaliui" diriguoti kviesdavosi iš Paryžiaus kaip tik Hoesslіną, nors naciams ir trefną. Bet verčiau užmerkdavo į tai akis, kad gautų pasigrožėt „Parcifaliu", tokio dirigento jiems pateikiamu. Kada Hitlerio armijos užėmė Prancūziją, nežinau, kur Hoesslinas su savo žydaite - žmonele

prisiglaudė. Tik, karui pasibaigus, 1945 metų, manding rudenį, vokiečių laikraščiuos radau žinelę, kad Hans Hoesslin; beskrisdamas iš Prancūzijos į Graikijos Atėnus diriguot operų, žuvęs lėktuvo katastrofoj... Nuoširdžiai meldžiaus už tą didį menininką ir kilnią sielą.

Tačiau ne kiekvieną garsų menininką, kurį būčiau norėjęs pamatyt ir išgirst, mum pasisekė prisimasint.

Gaudavau iš Rygos vieną rusų laikraštį. Vardas nesvarbu (mat, užmiršau). Laikraštis sykį pranešė, kad atvykstanti ten iš Danijos koncertuot įžymioji smuikininkė Cecilija Hansen, garsiojo smuikininko Petrogrado konservatorijos profesoriaus Leopoldo Auerio mokinė, kurią mums kauniškiams tuoj po pirmojo karo teko dukart girdėt Kauno teatre. Anuokart jinai mus žavėte sužavėjo. Dabar aš tuoj paskambinau Lipčiui, ar negalėtų jis per teatro direktorių pakviest ją ir į Kauną. Direktorius tuoj su ja susisiekė, Deja, ji negalinti atvykt pas mus, nes turinti ilgoką eilę sutarčių kitur. Pasirodo, jog įžymybes reikia užsisakinėt iš anksto.

Antrasis, daug svarbesnis atvejis buvo pasaulinio garso berlyniškis dirigentas, Berlyno Filharmonijos orkestro vadas, Wilhelm Furtwaengler. Tiksliau, čia buvo dvi garsenybės — pats dirigentas ir nuostabusis simfonijos orkestras. Aš ilgai dejavau Lipčiui ir kitiems meno galiūnams, ar nebūtų galima kaip

nors atgabent į Kauną ir duot mums pasigėrėt ta aukštąja muzika. Ir be manęs mūsiškiai muzikos mėgėjai būtų bandę tai padaryt. Ir tikrai bandė. Furtwaengleris mielai sutiko. Tik Hitlerio politika tą planą suardė: leistų orkestrui aplankyti Kauną, tik su opia politine sąlyga: kad Lietuvos vyriausybė leistų orkestrui pakoncertuot ir Klaipėdoj. Jei neklystu, gundė mus ir pinigais: jei sutiktume, orkestras atvyktų dovanai. Mūsų vyriausybė, bijodama tos kultūrinės - politinės vokiečių demonstracijos, atsisakė priimt aną Klaipėdos sąlygą, ir mums liko vien padejuot. Užtat mūsiškių susitarta su ta Berlyno filharmonija, kad ji atsiųstų pas mus pakoncertuot bent to orkestro styginį bei medinį ansamblį, berods, 18 instrumentų. Atvyko, tik be Furtwaenglerio (ko mūsų ypač norėta), o su jaunesniu dirigentu, pavarde bene Kraus. Taigi, išgirdau tokios tobulos muzikos, kokios savo ilgame gyvenime nebuvau ir nebesu girdėjęs, o, tur būt, ir nebegirdėsiu. Kalbėjau su visa eile mūsų muzikų — visi sutiko, jog tai buvo tobula muzika. Nuostabus ansamblis.

Kitas įžymus dirigentas Emil Cooper, buvęs St. Peterburgo garsiosios Marijos operos orkestro vadas, nuo bolševikų pasišalinęs į Paryžių (žydų tautybės, bet priėmęs pravoslaviją), mankštinęs jauną Kiprą Petrauską Marijos operoj, Kaune dirigavo ne kartą. Būtų mielai pasilikęs ir visam, nes plačiuos Vakaruos senosios tautos turėjo apsčiai ir savų mu-

zikų. Kiek žinau, derybos buvo vedamos. Iš to nieko neišėjo. O kur būtume savąjį mieląjį Bukšą, gerą muziką, dėję? Ar į Paryžių siuntę?

Vieną kartą tas įžymusis Europos dirigentas beateinąs pas mane Kaune su p. Mikalojum Lipčium. Labai nustebau. Ką tai reiškia? Kodėl tas garbingas muzikas pas mane lankos?

Vaišinau kažkokiu ar vynu, ar kitu neaukštos kilmės, bet stipresniu gėrimu ir, žinoma, jaukia tarptautine arbatute. Bet ilgokai ir skaniau šnekėjomės apie muziką, koncertus, teatrus. Man buvo be vieno galo įdomu sužinoti tokio didelio autoriteto nuomonę apie mūsų valstybinę operą ir atskirus dainininkus. Prašiau kalbėti atvirai. Ir jis kalbėjo mielai, o gal ir nuoširdžiai, nors gal ir vengė griežtesnių pastabų, kadangi žinojau, jog norėtų pas mus ilgiau pasidarbuot.

Apie mūsų operą Kuperis atsiliepė, kad ji stovinti gražioj aukštumoj. Orkestras reikalingas dar intensyvaus darbo. Juliaus Štarkos vedamas choras esąs labai gražiai išmiklintas ir labai gerai vaidinąs. O solistų mes turį kiekvienam balsui mažiausia po du, kartais po tris ir aukštos vertės, kas net ir gana aukšto kalibro operose kitur esanti retenybė. Man aišku, kad jis turėjo omeny šiuos, būtent, artistus: tenorus Petrauską ir Kutkų; baritonus Sodeiką, Bieliūną, Mažeiką; bosus Kučingį ir Nauragį; sopranus Kardelienę ir Staškevičiū-

tę; mezzosopranus Grigaitienę, Lipčienę ir Kutkienę-Vencevičiūtę.

— Turėdami tokius dainininkus bei dainininkes, galime didžiuotis. Jei Lietuvos vyriausybė sutiktų, aš mielai sudaryčiau ansamblį ir nuveščiau į Milano Scalą: ten mes parodytume, ką Lietuvos opera gali pasiekt!

Šalia Kuperio, ir kiti du įžymieji pasaulio dirigentai gražiai vertino mūsų lepūnėlę operą: ir Hosslin, ir Scherchen, tik pridurdami, jog mūsų artistai labai mielai bei uoliai mokosi iš apsilankančių muzikų; jei jie gautų progos ilgėliau pasidarbuot po rinktine vadovybe, opera įstengtų dar daug ko pasiekti.

Dabar į pono Lipčiaus muzikinius vakarus. Jie tikrai verti paminėt.

Ponas Mikalojus buvo nuoširdus muzikos mylėtojas. Uoliai lankydavos koncertuos. Bet jų anuomet Kaune būdavo tiek maža. Tad jis, kaip daugelis kitų muzikos mėgėjų, ryžos susidaryt namie koncertų. Tik jis norėjo rimtų. Susirado didelį muzikos adeptą, baleto dirigentą, jau ir Europoj pasižymėjusį, poną Hofmeklerį, žydų kilmės, subtiliai muzikalų ir kaip žmogų labai simpatingą. Tas asmuo padėjo ponui Mikalojui įsitaisyt pirmos rūšies moderniausią radio aparatą ir įsigyt vertingiausių plokštelių visą krūvą. Ko betrūko? Vien būrelio gerų klausytojų, kuriems muzika, kad ir plokštelinė, yra labai brangus dalykas. Lipčius su Hofmekleriu susidarė tokių mėgėjų visą litaniją. Ir aš patekau tenai. Kas be

manęs! Susirinkdavom pas svetingąjį Mikalojų bene kas savaitę po vieną vakarą. Pabandysiu prisimint, kurie tatai buvome tie išrinktieji: Banaitis, Gruodis, Kaveckas, keletas jauniausiųjų gražiai besireiškiančių muzikų ir, žinoma, Hofmekleris su pačiu šeimininku. Moterų nebuvo kviesta, kad neatitrauktų vyriškių dėmesio nuo mūsų didžiosios mylimosios Muzikos. Netgi savo mylimosios žmonelės Mikalojus neįsileisdavo, kad savo šnekumu, nors ir melodingu, neįmaišytų svetimo elemento į kilnios muzikos srovę. Geroji Marytė, kad ir truputį jausdavos įsižeidus, rimtai nepykdavo.

Išimtis buvo suteikta tik dviem muzikos dukrom: pianistei Juodakytei ir pianistei Aranauskaitei, abiem ką tik baigusiom konservatorijos piano klasę ir jau gražiai pasireiškusiom viešai. Koncerte, kur girdėjau Juodakytę (žinomojo profesoriaus ir ministerio dukrą), man įspūdžio padarė jos ryžtas, jėga ir ugnis. Aranauskaitė, kilme žydaitė, buvo visai skirtingas tipas: eterinės technikos, spalvingos vaizduotės, subtilaus jausmo, tartum ne šios žemės dukra. Smulki, lengva, kaip plunksnelė, tyru, stilingu semitišku veideliu, didelėm liūdnom akim, subtiliais gražaus veido bruožais, ji ryškiai skyrės iš viso mūsų apystambaus kalibro arijiečių būrelio. Kiek artimesnis jai savo rasinėm ypatybėm buvo Hofmekleris. Bet, kadangi šis turėjo nuolat sukinėtis aplink aparatą bei plokštelių dėžes,

tai šeimininkas paskyrė mane sėdėt šalia jos. Kodėl? Gal manė, kad aš tai nepaprastai viešniai lengviau už kitus padarysiu mūsų margą draugijėlę jaukią.

Nuostabu: Aranauskaitė lankė mūsų „koncertus" ilgiau už ne vieną kitą muziką, iki 1939 metais išsiskirstėm visi į vasaros atostogas. Aranauskaitė pasisakė vyksianti į Šveicariją aplankyt savo giminių. Laiminga — tur būt, išvengė daugybės savo tautiečių likimo — išskrist į dangų su dūmais pro nacių kaminus... Kur dabar jinai?.. Savo gyvenime jos, tur būt, daugiau nebesusitiksiu...

Kai mūsų būrelis pakankamai prisigėrėdavo naujom plokštelėm, Lipčius su Hofmekleriu, susitarę su administracija, perleisdavo jas valstybinei konservatorijai, tuo būdu suteikdamas studentams galimybę susipažint su geriausiais muzikos kūriniais bei su tobuliausiais jų atkūrėjais ne vien iš profesorių paskaitų, o ir iš savo pačių girdėto gyvo patyrimo.

UNĖ IR VYTAUTAS

Dabar nuo senųjų mano bičiulių Lipčių atgal prie lygiai senų Graičiūnų, bent Graičiūnienės, nes su jos vyru Vytautu pasižinau vėliau, kai juodu grįžo iš JAV į Lietuvą.

Kaip su Une Babickaite-Graičiūniene pasižinom, jau esu savo vietoj rašęs, ir kaip jinai išvyko į AJValstybes laimės, ypač garbės, ieškot.

Amerikoj ji turėjo giminę Čikagoj — d-rą Graičiūną. Pradžioj pas jį ir sustojo. Daktaras turėjo sūnų, vardu Andrių Vytautą. Tas apskritaveidis, juodaplaukis, tamsiai rudom degte degančiom akim, tamsiu veidu, vyriškai gražiu, savotiškai lyg egzotišku, galėjo patraukt kiekvieną moterį. Ta trauka negalėjo nepaveikt ir Unės. O jinai — ką bekalbėt — viena akimirka sužavėjo Andrių Vytautą. Kur ne! Tokia savotiška, žvitri, dažnai ilgesinga, dar dažniau sąmojingai linksma, keistu, mįslingu žvilgsniu ir svajingom lūpom. Sukibo, kaip laumžirgis su gėle, tik neatsitraukiamai. Kiek vėliau susituokė.

Bet meilė — sielai, ne kūnui maistas: reikia užsidirbti duonos. Unė ėmė važinėt po lietuvių gyvenamus miestus su vaidinimais. O Vytautas? O! jam Amerikoj galėjo atsiverti platūs keliai. Kaip tatai? O gi jis, nors ir menui nesvetimas (išėjęs net meninio šokio gudrybes), pasirinko praktiškesnį amerikonui dalyką: inžineriją, ypač įmonių organizaciją, kurią studijavo Čikagos Armour techn. Institute. Buvo anksčiau baigęs karo aviacijos mokyklą ir ėjęs mokslus Grenoblio universitete. Bestudijuodamas Čikagoje pasižino ir suartėjo su Fordu jun. Vadinas, jaunajam pramonės inžinieriui galėjo atsiverti praktiški pelningi keliai. Bet toji svajotoja, garbės tėvynei ir sau ieškotoja, nerimo Amerikoj ir vis žvalgės į Lietuvą ir Vytauto žvilgsnį vis kreipė ten: palūkėk truputį, leisk man pirma pa-

tekt į filmų pasaulį ir pasidaryt įžymia artiste: jei nepasiseks, tai būtinai grįšim į savo kraštą ir ten iki valiai surasim sau naudingą, pelningą ir garbingą darbą. Tad ji ir ėmė drąsiai ir skubiai žvalgytis po filmininkų laukus. Anais laikais, o ir dabar dar, Amerikos filmų firmos su didele pagarba veizdėjo į rusų artistus, režisierius, direktorius. Ir neklydo. Tad, kai sužinojo, jog Unė Babickaitė studijavusi carų Peterburgo dramos meno mokslus, davė jai darbo, kaip režisierių padėjėjos. O ji juk norėjo ko kito, būtent, tapti filmų žvaigžde. O filmų žvaigždei tikus tik jos tobula figūrėlė, o veidelis? nors ir ekspresyvus, bet neatitinkąs Holywoodo kanonų (tai visa Unė pati man pasakojo). Su tuo ir aš sutikau, atsiminęs ano laiko garsenybes, kaip va: Glorią Swanson, Normą Talmadge ir kt. Per nemažą vargą Unė laimėjusi vieną kitą mažutę rolę kai kuriuose filmuose. Ne apie tai ji svajojusi. Tad pabandė įsiterpt į gyvąjį teatrą, kurį ten New Yorko Broadway'uje. Ta pat istorija. Ir ten jai tetekusi laikinai kuri ten rolė pagarsėjusioje pjesėje What price glory.

Beje, kaip iš Unės Babickaitės ji pasidarius Une Baye? Man tai papasakojo a.a. menininkas Antanas Žmuidzinavičius: amerikonai jos pavardę tardavę kaip Baby Cat, lietuviškai tai būtų mažytis kačiukas ar katytė. Nors ir ne taip jau blogai, bet ir ne taip jau gerai. Todėl sumani Unė (o tokių sumanėlių nūnai čia labai daug) ir pakeitus savo pra-

šmatnią pavardę į dar prašmatnesnę, bet amerikonams, o ir kitiems kitataučiams, lengviau ištariamą, o kas svarbiausia — trumputę.

O ką veikė Andrius Vytautas, Unei bemedžiojant garbę? Dirbo kažką savo srity. Varžiaus jį paklausinėti, kai atvyko į Lietuvą. Tačiau jis pats pradengė uždangą — parodė man didelę didelę mašinraštinę in folio knygą: Čikagos miesto valdybos pavestas, jis, kaip pramonės inžinierius, tartum koks įžymus gydytojas, padarė miesto „sveikatos" diagnozę: ar miesto administracijos veikime, finansų naudojime (o anuo metu Čikagos biudžetas buvo bene 300 milijonų) ir kitkur nėra kokių rimtesnių sutrikimų ir kaip juos pašalinti ir iš viso kaip tą komplikuotą puikią miesto gyvybės mašineriją patobulint, kad ji pasidarytų efektyvesnė bei visuomenei naudingesnė. Labai stebėjaus, kad tas jaunas inžinierius gavo spręsti tokį sunkų uždavinį. Paskui Vakarų Europoj, kada Graičiūnui tekdavo panašius uždavinius spręsti, anas čikagiškis veikalas galėjo jam būti gerai atlikto egzamino paliudijimas.

Unė buvo išmintinga ir praktiška moteris: ji greit įsitikino, jog čia Amerikoj jos meninės pastangos neatneš jai nei plačiau apčiuopiamos garbės, nei riebesnio pinigo, įtikino ir Vytautą palikt JAV, abiem persikraustyt į senutę apgriautą Europą, kur energingai bando atsistatyt po karo, ir čia paieškot meno

bei biznio galimybių. Vytautas principe sutiko. Tik Unė dar prašė pradėt ieškojimą nuo Lietuvos: juk ji kaip tik iš nieko kurias, ir jai itin reikia pažįstančių meną ir biznį žmonių. Ir su tuo Vytautas sutiko: juk ir jam giliai širdy rusėjo Lietuvos meilė. Tad juodu metė išdidžią Ameriką ir išvyko į senąją Europą, pirmiausia į vieną iš seniausiųjų jos dalių — į Lietuvą močiutę.

Dar tebegyvenau nekvapsningoj š. Kazimiero palėpėj, vadinamame trečiajam rūmų aukšte, iš kiemo įeinant. O tas kiemas — gili, siaura, ilga duobė. O štai į tą neapetitingą kiemą ir dar mažiau apetitingą aukštą šviesiai apsilanko ir lakiai įkopia... kas? o gi 1919 metų Unė, dabar nebe Unė, o ponia Unė Baye Vytautienė Graičiūnienė! Iš laiškų žinojau ją su šauniuoju vyru jau judant lauk iš neprašmatniosios Čikagos ir krypstant Lietuvos link. Bet, kai nūn ją iš naujo pamačiau, vienoj akimirkoj įsitikinau ją tebesant tą pat anų gimusių ir mirusių metų mergiotę, labiau sofistikuotą, su dar ryškesnėm savo asmeninėm (gracingom?) manierom. Atrodo paprastutė, simpatinga... asmenė. Labai atsiprašau, nežinau, kaip iš vyriško asmens padaryti moterišką asmenį. Pasisveikinom džiugiai ir nuoširdžiai. Pasisakė vyrą atvesianti parodyti mažą trupučiuką vėliau. Kiek dabar buvo prisiminimų, kiek šnekos apie bendrus pažįstamus amerikiečius, mielus ir ne tiek mielus, kiek pažįstamus. Unė besanti daug labiau prityru-

si, beturinti pastabią akį ir aštrų liežuviuką, kaip blizgantį, elegantišką modernų skustuvėlį. Visai kaip tai pasireikšdavo jos laiškuos, kurių ji man iš Amerikos labai daug parašė, kuriuose ji vykusiai charakterizavo apskritai amerikonišką way of life, ir konkretiškai mūsų amerikonų lietuvių ideologiją (jei jie iš viso kokią turėjo) ir jų kasdienę praktiką, kuri su ta jų ideologija kažin ar daug bendra teturėjo. Pažymėtina Unės rašysena. Žemaičiai turėjo atitinkamą poreiškį: rašo, kaip višta su koja. Iš tikrųjų Unės rašysena buvo tikri ieroglifai. Reikėjo turėti nemaža ryžto bei ištvermės juos iššifruot. Kažin kur bolševikai bus tuos laiškus nudėję. Mat, juos palikau Lietuvoj draug su daug vertingos korespondencijos.

Na, pagaliau atėjo ta įdomi diena, kada aš savo apytamsėj pastogėj išvydau egzotinės Unės irgi gana egzotinį Patį, Andrių Vytautą Graičiūną.

Žinoma, atvyko juodu abudu. Unė gal kiek nervinga: kokį įspūdį padarys man tas jos pasirinktasis. O jis iš karto padarė aiškų ir tai pozityvų įspūdį: amerikiečio tvirta savijauta, paperkąs natūralumas, susivaržymo stoka, kas ir jus padaro laisvus bei patogius vienas antram. Išsilavinęs šnekumas, inteligencija, platūs akiračiai. Modernaus technikos pasaulio ideologas. Pasakyčiau, technikos filosofas. Bet kas ypač įdomu: nepavirtęs šalta mašina ar šaltai karšta moneta, bet pasidaręs,

o gal įgimtas, humanistas, plačiai apsiskaitęs, giliai mąstąs, neapsirėžęs technika, pinigu, bizniu, o mėgstąs ir grožį, meną, muziką, šokį. Tobuloj mašinoj įžvelgiąs grožio principą, o grožy — mechanikos dėsnių. Pasirodo, labai įspūdingas, įdomus, naudingas, nes įkvėpiąs pašnekininkas. O visą laiką tos jo pragariškai ar dangiškai žėruojančios akys, kažką nepasakyta bei nepasakoma savy palaikančios! Tos jo sočiai sultingos lūpos po trumpai apkarpytais ūsiukais — vis taip lyg ciniškai, lyg pašiepiamai vypso, taip vyriškai, net kiek plėšriai. Visais atžvilgiais įdomus individas, ryškiai patrauklus, gal pavojingas. Bet kam? Moterims tikrai. Bet ar jis to nori?

Gana greit susitarė su broliais Vailokaičiais. Liko paskirtas buv. Šmito ir Šuvalo geležies fabrikų direktorium. Žinoma, naujasis direktorius su direktoriene pakvietė mane pas juos apsilankyti. Dėkingai sutikau ir nuvykau. Tai anais laikais nebuvo lengva: Graičiūnai gyveno Šančiuose, Šmito fabriko aplinkoj, giliai fabriko rajone, vienaaukščiame, bet plačiame name, kurs, matyt, buvo skirtas kuriam nedidžiam fabriko pareigūnui, o pirmiau Šmidtai, o dabar vyriausiasis bosas p. Jonas Vailokaitis gyveno kur nuošaliau vertesniame palociuj.

Didelis didelis salonas, dar paprastučiai naujakurių apstatytas, ir šaltas šaltas (mat, žiema). Didelis modernus elektrinis šildytuvas. Nors galiūnas stengiasi iš paskutiniųjų,

vis tiek šalčio nepaversi į šilumą. Nesipūsk per daug, nepersistenk, ba kas nors negera gali tau, o gal ir mums, pasidaryt.

Na, bet šiaip taip laikomės, nes juk dar gana jauni. Ypač kad spalvingoji šeimininkėlė deda visą savo kulinarinį meną ir mielas pastangas į vakarienės kūrimą (o dar tokią grakščią koketišką priejuostėlę prisijuosus, taip jog aš pavadinau tą vaišingą asmenėlį operetine šeimininkėle, ką ji priėmė truputį purkštaudama, truputį patenkintai šypsodama).

Čia pat buvo mums ir valgomasis. Tad širdingai vaišinomės, kažką specialų gurkšnodami. Ir laisvai plepėjomės. Aš klausiau p. Vytautą, ar jis patenkintas savo tarnyba, savo čionykščiu darbu ir savo darbdaviais. Jis, truputį pamąstęs, prisipažino, jog apskritai patenkintas. Tad aš paprašiau paaiškint, kodėl jis pavartojo tą „apskritai". O kaip konkrečiai? Jis kiek šelmiškai nusišypsojo, lyg sakyte sakydamas: O ar dažnai kas yra kuo visiškai patenkintas? — Toliau jis, kiekvieną žodį svarstydamas, pasiskundė, jog p.p. Vailokaičiai nesą skubūs įvedinėt įstaigoj pagerinimų, patobulinimų, naujenybių, per daug bijąrizikos, užsimojimo, šykštūs išlaidoms, esą kiek atsilikę nuo moderniosios technikinės bei pramoninės pažangos. Pasiginčiję, susitaikome, nes aš nusileidžiu. Pažiūrėsim, kaip toliau.

Čia noriu priminti skaitytojams vieną gal

jų pamirštą dalykiuką, kad anose vaišėse šalia savęs neturėjau rekorderio ir iš viso niekuomet nesu turėjęs nei vartojęs; tad meldžiu atsiminti, jog, atpasakodamas kiek ilgesnes kieno šnekas, atpasakoju ne pažodžiui, o tik paminčiui, o tos mintys kartais būna pareikštos ne būtinai tuo pat atveju. Dabar galim grįžt į mano atsiminimų srovę.

Iš įvairių p. Graičiūno pasisakymų sugraibsčiau, kad jo nepasitenkinimas p. Vailokaičių trumparegiškumu bei neryžtingumu (kaip tai jam atrodė) vis auga ir auga. Taip sykį jis man pasipiktinęs sako: Tik pagalvokit, aš jiems pateikiau savo planą, kurs turėtų būti Lietuvai labai naudingas: siųst iš Amerikos į Lietuvą, sakysim, gatavą Fordo automobilį, atseina čionykščiam pirkėjui daug brangiau, nei kad tas automobilis būtų čion atsiųstas dalimis, o čia tam tikram centre sumontuojamas. Aš galėčiau įtikint detroitiečių Fordų kompaniją per savo draugą Fordą jun., kad jie susitartų su Lietuvos vyriausybe ir įkurtų čia Lietuvoj montavimo centrą visai Rytų Europai, iš kur jau gatavi automobiliai galėtų labai plačiai plisti, kadangi jų čionykštė kaina būtų žymiai pigesnė. Koks tas centras pasidarytų didelis ir svarbus! Kiek čia darbininkų reiktų! Kiek sumažėtų emigracija! Kiek padidėtų pinigo apyvarta valstybėje! Kiek valstybės finansams paramos įplauktų per mokesčius bei muitus! O viso to judesio centru bei širdim galėtų būti p.p. Vailokaičiai,

investavę pelningai savo kapitalų ir įėję į administraciją, net pačias aukščiausias vietas!.. Ir ką gi? Svarstę svarstę, ponai Vailokaičiai nutarė, kad tas biznis ne jiems. Gal jie ir neklydo: nors ir negalėjo dar to pramatyti, vis dėlto ne per ilgai trukus ateis naciai, o po jų bolševikai, ir savaime suprantama, kas toliau...

Galų gale p. Graičiūnas, nusivylęs Lietuvos prospektais, ryžos ieškot tinkamesnės sau dirvos Vakarų Europoj. O galimybių ten tokiam specialistui buvo iki soties. Mat, po pirmojo karo nusususioj Vokietijoj buvo daugybė bemerdinčių industrijos ar šiaip biznio įmonių, kurių daugelį perėmė JAV rykliai. Jiems kaip tik reikėjo tokių, kaip Graičiūnas, specų, kurie galėtų atstatyti ant kojų anuos pusiau lavonus, įkvėpt jiems jėgų ir paleisti bėgt. Per savo amerikines pažintis Graičiūnas veikiai gavo tarnybą bei uždavinį paimt į savo miklią bei tvirtą ranką eilę buvusių vokiškų pramonės įmonių Pareinyje. Vadinas, gavom išsiskirt. Rezidenciją Graičiūnas pasirinko seną pilį Stein am Rhein'e, ten, kur Reinas išplaukia iš Šveicarijos į Vokietiją. Vieta puiki. Reginiai stebuklingi, ypač iš aukštos prieškalnių pilies. Mano bičiuliai labai mane kvietė apsilankyt, paviešėt. Tačiau ištrūkt iš darbo glėbio nebuvo taip lengva, o ir neieškok pinigo tuščiame kišeniuje. Taip ir palikau neapsilankęs. O gaila.

Atlikęs savo uždavinius palei Reiną, inži-

nierius gavo kitų pelningų darbų kitoms firmoms patarnauti — ir Šveicarijoj, ir Olandijoj, ir Prancūzijoj. Bet, patogumo dėlei, šeima pasirinko rezidenciją Paryžiuj, ypač kad ponia Unė galėjo ten dirbti savo meninį darbą. Į filmų pasaulį, kiek žinau, Unė Baye nebebandė skverbtis. Užtat atsidėjo scenos darbui. Surinko iš rusų pabėgėlių trupę ir ėmė statyti įvairius dramos veikalus Paryžiuje ir Londone. Vyras net išnuomojo jai specialų teatrą Paryžiuj, kur Unė rodė dramą mėgstančiai publikai modernesniuosius autorius įvairiom kalbom. Kadangi jinai buvo ir kaip asmuo patraukli, ir kaip artistė talentinga, ir moderni moteris plačiai išsilavinus, o ir „svietiškai" apsišlifavus, tai įsigijo vertingų pažinių bei bičiulių ir atliko nepaniektiną Lietuvai „privačios ambasadorės" uždavinį. Tas pat galima teigti ir apie patį poną A. V. Graičiūną.

Vieną kartą nudžiugau, gavęs vieną Paryžiaus savaitinuką ar mėnesinuką, panašų į dabartinius Amerikos „Life" ar „Look" magazinus: viršelio pirmajame puslapy, per ištisą puslapį, išspausdintas Unės fotoportretas. Atrodė gana gražiai, nors jos veidą būtų buvę galima ir iš tinkamesnės pusės nutraukt. Kam rodžiau tą numerį ar apie jį pasakojau, ne visi tą faktą aukštai vertino: girdi, kas nežinąs, kad už pinigą prancūzų laikraščiai visa padarysią. Teoriškai ir aš tai žinojau. Bet galvojau šitaip: prancūzų laikraščiai pinigą brangina;

bet ne tokie kvaili, kad bet kieno atvaizdą į savo viršelį dėtų ir taip savo „gerą“ vardą purvintų.

Po keleto metų Graičiūnai netikėtai nutarė grįžt į Lietuvą. Dėl ko? Juk Graičiūnas Vakarų Europoj uždirbdavo gerą pinigą ir įsigijo gerą vardą. O ir Unė uoliai darbavos meno srity. Bet šis pastarasis veikimas pragaištingai pliekė Vytautui per kišenę: juk teatrą Paryžiuje nuomoti tai nejuokai; o juk reikėjo ir trupei šį tą prilopyti. Tai palengvino Vytautui pasiryžti grįžt į Lietuvą, o ir Unei. Be to, ši, reikia spėti, ir privargo ir daugeriopai nusivylė savo meniniu veikimu svečioj šaly, o ir labai pasiilgo savo gimtojo krašto ir tenykščio ramaus gyvenimo. Tad vieną gražią dieną juodu vėl sušvito Kaune ir mane labai nudžiugino: galėsiu vėl maloniai bendrauti su gerais bičiuliais. Tik ką tas ekstra energingas užsimojėlis veiks mūsų mažutėj Tėvynėj, kurs yra jau pripratęs veikt plačiuos akiračiuos? Kokią įžymesnę tarnybą jis gaus, kai visos tokios vietos yra jau pastoviai užimtos tautininkų šulų, kurie geruoju neužsileis šviežiam atėjūnui? Tiesa, Vytautas gavo vertingo darbo, bet... Mano nuomone, jis turėjo kokį nors svarbesnį uždavinį. Jis pats savaime man nepasisakė, nei aš jį klausiau. Tad dalykas taip ir pasiliko man paslaptis visam, nes jį nužudė bolševikai, o žmona mirė neva normalia mirtim su klaustukais.

Baigdamas čia minėti tą įdomią šeimą

(kitoj vietoj dar turėsiu paminėt), pridursiu dar, ką tas Andrius Vytautas veikė, grįžęs iš V. Europos Lietuvon: buvo Lietuvos aviacijoj ir ginklavimo valdyboj patarėju. Taip pat Liet. valstybės teatre bei Liet. filmo bendrovėj. Įkūrė Kaune mokslinės vadybos draugiją ir buvo jos pirmininkas. O Unė?

O Unė, žinoma, svajojo dar pasidarbuot rimtai teatre. Ji buvo užtenkamai prityrus gyvenimo audrose, kad nežinotų, jog ir Kauno valst. teatras buvo ilgainiui pavirtęs tvirtove, labai sunkiai, mažne nenugalimai užsidariusia kokiai specei ateivei. Taip yra beveik visur pasauly. O ir pati Unė nebūtų norėjus vargais negalais įsiskverbt ton tvirtovėn ir pasitenkint kokiu menkutės vaidilėlės vaidmeniu. Ji svajojo būti teatre vadove - režisiere, o jei artiste, tai pirmaeile. Ji žinojo turinti tam ir mokyklos, ir prityrimo, ir talento. Tad liko jai veikti šalia valstybinio, o valstybiniame tik kartais pasirodyt, kaip viešnia, su sudaryta savo trupe. Taip ji ir padarė. 1938-39 metais buvo Šaulių sąjungos teatro vadovė. Rodės porą kartų (bent tiek kartų aš ten ją mačiau vaidinant) su savo trupe valstybiniam teatre. Vaidino santūriai, subtiliai, estetiškai. Bet publika priėmė ją santūriai, o kritika dar santūriau: pasirodė, kad Babickaitės kultūra, Vakarų europietės, rafinuotai estetinė, stipriai svetima mūsų anuometinio valst. teatro kultūrai, rusiškai rytietinei, apygrubei, realistinei, su kaimietišku prieskoniu. — Ne pro šalį

bus čia paminėjus, jog teatralė Unė Graičiūnienė neblogai valdė ir plunksną: 1939 metais, š. Kazimiero draugijos pavesta, ji gerai išvertė iš prancūzų kalbos P. Maurice „Išsiskyrusioji“ romaną.

Na, o dabar, po tų visų rimtų asmenybių, trupučiukas apie komiškai rimtą ar rimtai komišką „asabą“. Nūn sekančiam skyriui tebūnie jos vardas vardu:

PETRONĖLĖ DIDŽIOJI

Sykį priešpiet bėgte atbėga pas mane į mano trečiojo aukšto lindynę kun. prof. dr. Antanas Maliauskis, tas didele galva, mediniu veidu, plačiu kaip kišenė šypsniu, iškaitęs, susijaudinęs. Pasisveikinęs tuoj pakloja didžią naujieną: Žinai, atsirado Kaune nepaprastas asmuo, didelių gabumų, sakyčiau, beveik genialus — ponia Petronėlė Rūtelionienė, pedagogė, rašytoja, suvalkietė!.. Būtinai turite susipažinti! Ji ateis pas Tamstą. O kol kas atsidėjęs perskaityk Tamsta šį jos rašinį!

Aš tuoj sutikau ir pasižinti ir straipsnį labai dėmesingai perskaityti. Tam kartui atsisveikinom. O netrukus, kurią ten dieną, ateina ir pati toji nepaprastoji žuvis, kurią ištraukė iš Užnemunės šviesių gelmių mūsų kunigas daktaras. Jos rašinį buvau jau atsidėjęs perskaitęs. Besąs parašytas žiningai, išmintingai, dailiai — taip kaip gerai mokytojai pritinka.

Tačiau kol kas nieko genialaus, bent aš, neradau. Tiesa, Maliauskis turėjo jau progų su ja kalbėtis. O jis toli gražu nekvailas, netgi labai kritiškas. Tad man dabar įdomu bus su tuo sijono genijum pasišnekėt.

O tas moteriškasis genijus (ar ne geriau būtų genijė?) beatrodąs štai kaip: Gana aukšta, liekna, tiesi moteris, dar nesena, bet jau ir nebejauna. Normalia galva, nedideliu apvaliu veiduku, kaimietiškai paprastu (panašiu į kompozitoriaus Gruodžio). Grožio būtų galėjus paprašyt iš mamos kiek daugiau. Gudriai blizgą nedidelės skystai žydrios akys po beveik baltom blakstienom. Nedažytos lūpos stengias draugiškai šypsotis, o ta pastanga labai jau aiškiai pastebima. Visam tam labui trūksta vieno dalyko, ir tai labai svarbaus jai pačiai ir stebėtojui, būtent, vienos rankos; o katros — nebeatsimenu.

Susėdome. Tiriame akim viens antrą. Greit užsimezgė gyva, nedurna šneka. Viešnia bekalbanti gražia užnemunietiška kalba, taisyklingai, žodingai, logiškai. Viskas gerai, kol prieina prie savo vertės įkainojimo. O tai ji labai mėgsta: esanti puiki rašytoja, ne vien pedagoginių, o ir beletristinių dalykų. Kai Jums atnešiu pasiskonėti, Jūs pats pamatysit!

Ir pradėjo ji mane lankyt labai dažnai ir atėjus sėdėt labai ilgai. Iš pradžių ir aš dar prie jos šnekos prisidėdavau. Bet pamažu pradėjau aptilt — gal bent tuo būdu priminsiu jai, jog neturiu laiko, jog turiu keletą tarny-

bų, Kazimiere, seminarijoj, meno mokykloj, jog privalau prisiruošti paskaitoms, skaityti atsiunčiamus rankraščius, ruošti juos spaudai, daryti korektūras, na, ir šiaip knygų skaityti, o ir savo raštų rašyti. Nieko nepadeda — didžioji Petronėlė porina sau toliau, kad ir be mano pagalbos. Kad bent kokį grūdą naudos savo minčiai turėčiau!.. Ne, vien seniai iškulti šiaudai, nors patiekiami nekvailai.

Petronėlė galų gale pastebėjo, jog aš nesidomiu jos monologais bei savigyra, ir pateigė man visą tiesą: ji maniusi, jog aš, vadinamas poetas, esąs mintingas bei žodingas, o čia — nič nieko!.. Aš, žinoma, neįsižeidžiau, kadangi pats norėjau ją priverst prie įsitikinimo, jog Mykolas Vaitkus — vien liurbelis ir daugiau nieko, ir visai neverta su juo kalbėtis.

Netrukus ji prisiprotėjo okupuoti prelatą Dambrauską - Jakštą. Ką ji ir padarė. Ir visai sėkmingai: ėmė pas jį užeidinėti labai dažnai ir sėdėt labai ilgai ir girtis, girtis. Mano padėtis stipriai palengvėjo. O nabagas Jakštas, asmuo labai mandagus apskritai, o su damom ypačiai, — būdavo, sėdi, sėdi susikuprinęs ir klausos snaudulingai: jis dar paveiktas akiplėšiškai drąsaus Petronėlės gyrimosi ir d-ro Maliauskio aukštos rekomendacijos; kartais burkteli žodį kitą, pritariamą ar mažiau pritariamą. O jai tik to reikia: pats Adomas Jakštas su manim sutinka! Ji, matyt, prikalbino prelatą, kad apie ją bei jos veikalus rašytų laikraščiams. Ir jis, tur būt, rasdamas juose

šį tą priimtina, ir rašė. O ji vis labiau pūtės, vis kopė aukštyn savo puikybėj, it šauni višta vis ant aukštesnio lakto. Tačiau kritikas prelatas jos „Vadovą" tėviškai paplakė. Vis dėlto ta operacijėlė nepasilpnino garo jos gyvoj mašinoj. Ji vieną ar ir daugiau kartų man pareiškė, kad jos literatūriniai kūriniai pralenkią net Levo Tolstojaus, ar Goethės, ar net Dantės! Aš į tai nė čypt. Ir kam? Juk vis tiek ji po kurio laiko, kaip savo metu prancūzų Guy de Maupassant, pasiskelbs, gal būt, Dievu Tėvu (atsiprašau: ji susipratus gal pavartos verčiau moteriškąją giminę — Dievo motiną). Bet iki to nesuspėjo prieit: užėjo karai ir okupacijos, prelatas jau prieš tai buvo miręs — ir didžioji Petronėlė mane, tur būt, pamiršo.

Bet, kol prel. Dambrauskas buvo dar gyvas, atsitiko štai kas (kas prisidėjo prie mūsų su Rūtelioniene santykių atvėsimo).

Tarp 1930 ir 32 metų Rūtelionienė išleisdino ar pati išleido savo „Klaikumos" romaną, net keturis tomus, aprašydama pirmojo didžiojo karo ir įveltųjų žmonių nuotykius. Paskui lankydavo pažįstamus, net nepažįstamus žmones ir piršdavo jiem tą savo opusą. Gavau ir aš visus keturis sugadinto popieriaus svarus. Ėmiau sklaidyt pirmąjį — šiaudai, kokių nė galvijam nekištum. Skaitau kantriai toliau —tas pat įspūdis. Nebaigiau nė piaustyt — padėjau į knygų lentyną. Kitų tomų nebeturėjau drąsos nė pradėt. Taip ir sustačiau visus

neišpiaustytus kukliai šalia kits kito lentynoj.

Tik štai ji atkiūtina pas mane — ir prie lentynos: Na, ar jau perskaitėte mano „Klaikumą“ visą? — Išsitraukė vieną tomą — nė nesupiaustytas! Išsitraukė kitą — tas pat. Priekaištingai įsižiūrėjo į mano akis. Kaip tatai? Nė nebandėte skaityti?! — Prašom įsijaust į mano padėtį! Sumišau, išraudau. Kaip išsikapsčiau iš tos nešvankios duobės, dabar nebeatsimenu.

Taip ta Petronėlė ir ėjo aplink Kauną, nuo prezidento iki paprasto valdininko, per visus ministerius, generolus, pulkininkus, prelatus ir kanauninkus, dargi per žemesnius valdininkėlius, oficierėlius ir kunigėlius, visur skelbdama savo didumą, piršdama savo knygas ir rinkdama pinigus. Ir, žinoma, nuolat buvo paskendus skolose bei skurde.

Tačiau sugebėdavo gaut pinigų ir be savo knygų. Atsitiko man tai patirti. Sykį, kaip beranke aušrelė, neprašyta ir nelaukta, apsireiškė ji vėl mano pastogėj ir pareiškė, rodydama vekselį: reikia man pinigų, nedaug, tik šimto litų; štai čia padėkit savo parašą pirmoj vietoj; beregint gausiu iš banko tą šimtuką, o Jūs už tą mažutį man patarnavimą tuoj pat mano nuoširdžią padėką. Jūs absoliučiai niekuo nerizikuojat, kadangi po trijų mėnesių aš tą vekselį banke apmokėsiu, ir dalykas bus baigtas!

Pažiūrėjau jai į vandeningas akis: jos spinksi gana nuoširdžiai, neapgaulingai. Iš

prityrimo seniai žinojau, jog piniginiuos dalykuos nepasitikėk bet kuo, tik gauk garantiją. Na, manau sau, ta keistuolė, uoli katalikė, einanti kasdien prie Komunijos, gal ištesės pasižadėjimą. Ir pasirašiau.

Praėjo trys mėnesiai su viršum, ir aš gavau iš banko pranešimą, jog Rūtelionienės vekselis protestuotas ir aš, kaip pirmasis garantas, privalau jį išpirkti. Štai tau ir šventoji Petronėlė!

Po kelių dienų ji, kaip niekur nieko, ateina pas mane, nekaltai šypsodama ir, kone bičiuliškai spausdama man delną, juokdamasi sako: Žinau, žinau! pyksti. Bet tikrai neturėjau kitos išeities. Ir atsilyginsiu kaip reikiant. Būtent, šitaip: tų šimto litų neturiu; bet atsilyginsiu knygomis; tegu tie šimtas litų būna Jūsų auka mano knygoms leisti. Juk tik Dievas žino, ar kuomet įstengsiu kitaip atsilyginti!

Patylėjau. Pagalvojau. Juk ji vis tiek man skolos negrąžins. Negi su vargše beranke bylinėsies!.. Tegu tad taip palieka. Ir tyliu.

O Petronėlė didžioji atsimena dėsnį: kas tyli, vadinas, sutinka! Ir guodžia mane garbinga perspektyva: girdi, įrašysiu Jus savo aukų lape antroj vietoj; pirmąją palieku prezidentui Smetonai; tuoj einu pas jį ir pasakysiu: jei jau vargšas kun. Vaitkus nepašykštėjo man šimto litų aukos, tai jau Jums būtų tiesiog negarbė nepaaukot man bent tiek pat, o tiesą pasakius, daug daugiau!

Ir ji paskiau pasigyrė iškaulijusi iš p. Smetonos ar ne du šimtus litų!

Štai kaip gudrioji mišugenė suvalkietė mintriai bei skaudžiai pabaudė mane už tai, kad taip išniekinau jos knygas, jų nė neišpiaustęs!

Tik keista, kad rikošetu ta bausmė ištiko ir niekuo nedėtą poną prezidentą. Na, bet nė nebandžiau jam aiškintis nei atsiprašinėti.

Jau ne diena ir ne savaitė, kai genialioji Petronėlė buvo pasiryžus nueit su vizitu pas sau lygų, o gal ir kiek mažesnį, poetą Maironį. Drąsos nei ryžto jai niekuomet nestigo. Ji nieko nebijojo, nebent Visagalio, ir tai kažin. Tad ir nuėjo ir tvirtai paskambino. Tačiau tai baigės tuo, ko niekas kitas jai gyvenime nebuvo drįsęs padaryt. Būtent, kada Maironis, išgirdęs drąsų skambutį, neskubėdamas, svariu žingsniu atadundėjo prie durų ir jas pravėrė, o Rūtelionienė pasakė sveikas, poetas, pro savo auksu rėmuotus akinius šaltai žvelgęs į ją, atsakė: Manęs nėra namie ir duris užvėrė.

Petronėlė man tai nuoširdžiai papasakojo. O kada aš susitikau Maironį ir pasveikinau, kad jis taip sumaniai bei tvirtai išvengė nejaukių pažinių, jis skaniai tėviškai nusijuokė ir patvirtino, kad taip su genialia rašytoja pasielgęs.

O kas mudviejų dailiai nesušukuotus santykius karčiai ir bene galutinai apnuodijo, buvo štai šis mudviejų nuotykis pas prel. Al.

Dambrauską. Kai kas teigia nesą atsitiktinių įvykių. O esama. Kaip štai šis mudviejų su sijonėtu genijum susitikimas pas Adomą Jakštą.

Pas Jakštą dažnai užeidavau, kaip ir jis pas mane, nes buvom artimiausi kaimynai, o pasidarę tiesiog bičiuliai, nors jis buvo vyresnis už mane 23 metais. O kadangi paskutiniuoju laiku ir Rūtelionienė pas jį labai dažnai ateidavo jo laiko sugaišinti, tai vieną sykį mudu būtinai turėjome pas tą didį mūsų Tėvynės sūnų susitikti. Taip tą dieną ir įvyko. Ir nebūtų nieko daugiau įvykę, nes būčiau išėjęs ir palikęs Petronėlę be galo Jakštą plepinti, jei ji nebūtų manęs paerzinus:

— Žinote, prelate, kunigas Mykolas mano „Klaikumos" visai neskaitė, net neišsipiaustė! Pasidėjo į lentyną, vadinas, ir nebeskaitys! Ar ne, kun. Mykolai?

Siustas mane pagavo. Matyti, niekas tiesos gal dar jai nesakė. Gerai! aš dabar pasakysiu. Supurtinsiu ją. O ir Jakštą, kad ir jis drįstų tai mielajai žiežulai tiesą iškirst!.. Tad griežtai sakau jai:

— Taip! neskaičiau ir neskaitysiu, nes neverta laiko gaišint!

Rūtelionienė priėmė tai gana stoiškai, bent neką ypatinga veide parodė. Gal tai jai nebe pirmiena. O prelatas sėdi, galvą nuleidęs, kiek sumišęs. Mudviejų akys susitiko — atrodė, kad jis ir sutinka su manim, ir jam gaila to vargšo padaro. Bet nebando jos ginti. Tai

turėjo būt gana suprantama tai nekvailai, tik viena kryptim monomanei, moteriai.

O tikrai gaila jos. Šiaipjau labai gabi kai kuriom kryptim: turi aiškią, sveiką mąstyseną, apskritai yra logiška, turi gerą atmintį, galėtų būti gera mokytoja, gražiai rašyti pedagoginius straipsnius, kompiliuoti pradžios mokyklom vadovėlius. Bet, nors moka sklandžiai ką nors pasakot, trūksta jai mokslinės bei meninės kultūros, per maža tėra skaičius geros beletristikos, visai maža teturi supratimo apie žodinės kūrybos teoriją, maža estetinės kultūros. Tačiau pabandyk jai tatai paaiškint! Oi, tas genijaus bimbalas, įsimetęs kažkur jos smegeninėj, kuriai net Dantė, Goethė ar L. Tolstojus atrodo už ją mažesni... Ir iš viso gal jau per vėlu ją pamokyt ar jai pasimokyt: per daug sustingus savo įsivaizduotoj didybėj.

Tuo ir baigiu antrąją „Nepriklausomybės saulėj" dalį. Trečiojoj, paskutiniojoj, pasižmonėsim dar su eile didžiai įdomių asmenų.

ANTROSIOS DALIES GALAS

VARDYNAS

Alekna Ant., kan. 120, 161, 163, 166, 176
Adomauskis Liud. 195
Adomauskis Pran. 195
Aranauskaitė, pianistė 250-251
Augustaitis Pran. 195

Babickaitė - Unė Baye - Graičiūnienė 200, 221, 251-264
Banaitis Viktoras 50, 250
Bartoloni Riccardo, arkiv. 56, 117
Bičiūnas Vyt. 174, 176
Bieliūnas Juoz. 36-37, 248
Bikinas Juoz., kan. 161, 163, 176
Binkis Kaz. 16-17, 188, 219
Byra (Jonas?), dain. 39
Biržiška Vikt. 200
Bistras Leon. 157
Broniš Liucijonas 146-147
Būčys Pran. Petr., vysk. 166, 169-170

Cirtautas Bron. 175
Cooper Emil — žr. Kuper Emil
Čepinskis Vinc. 111-112, 175
Čiurlionienė Sofija 72, 86, 191

Dobužinskis Juoz., kun. 87
Dambrauskas Aleks. — žr. Jakštas Adomas
Daukša Bron. 146
Daukša Liudas 92
Dogelis Paulius, kan. 243
Dostojevskis Teodoras 226
Dovydaitis Pran. 68, 127

Eretas Juoz. 127-128, 131-132

Furtwaengler Wilhelm 246-247

Gira Liudas - Radzikauskas 45-46, 53, 221, 223-239
Graičiūnas Andr. Vytautas 200, 220, 251-264
Grigaitienė Vlada 249
Grigaitis Aleks., prel. 166-167
Grigaitis Juoz. 43-44
Grinius Kaz. 107, 112, 173, 175
Gruodis Juoz. 250
Gustaitis Motiejus, kun. 188-189

Hoesslin Hans 242-246, 249
Hansen Cecilija 246
Hofmaekler, komp. dirig. 249-251

Jakubėnas Vladas 52
Jakštas Adomas 25, 71, 86, 88. 111, 120, 142, 156, 160, 163-166, 176, 186-187, 201, 207-208. 266-267, 270-271
Januševičius Povilas, prel. 166
Jasėnas Kazim., mons. 88
Jokantas Kaz. 234-236
Jokūbauskis Stasys, prel. 236

Jonuškaitė-Zaunienė-Leskaitienė 48-58
Juodakytė Galina 250
Jurgelionis Ant. 98, 101-103
Jurgutis Vladas 12, 14-15, 174, 195
Jurkus Petras 72

Kairys Step. 59, 175
Kamantauskas Vikt. 200
Kamantauskienė Irena 200
Kardelienė Elzb. 248
Karevičius Pran., arkiv. 86, 143, 164-166, 168-169, 177-178
Karosas Ant., vysk. 86, 143, 155, 198-199, 220
Katelė, dain. 39
Kaveckas Konr. 242, 250
Kemešis Fab., kan. 87
Klimaitis Pran. 112
Krupavičius Mykolas 59, 68-69, 105-108. 119, 126, 131, 136-143, 148-150, 154-161. 171-174, 176-184
Kubertavičius Petr. 200
Kubertavičienė-Vainiūnaitė Antanina 200
Kubilius Juoz. 90, 142
Kubilius, eksk. 195
Kučingis Ant. 39, 248
Kuper-Cooper Emil 23-29, 247-249
Kutkus Aleksan. 27, 32, 34-35, 248
Kutkuvienė-Vencevič. Jadvyga 34-35, 249
Kuzmickis Jon., kun. 237
Kvedaraitė-Mykolaitienė Emilija 191, 196-204, 220-221

Leimonas Juozas 127
Lipčius Mikalojus 239-251
Lipčienė Marija 49, 239-241, 249

Litvin Felija 240

Maciejauskas Julius, prel. 88
Maironis-Mačiulis 56-57, 71, 77, 86, 88, 120, 156-160, 163, 166, 270
Malėjinaitė Olga 42-43
Maliauskis Ant., kun. 112, 120, 161, 176, 188, 264-266
Marčiulionis, jur. 91
Margalis-Šnapštys Juoz. 161
Matulevičius Jurgis, arkiv. 143, 155-157
Mažeika Juoz. 36, 47-48, 248
Meškauskas Juoz., kan. 157
Meškauskas Kastas 98-102
Mykolaitis Vincas, žr. Putinas
Milčius Ant. 108-109
Miliukov Pavel 25-26
Mironas Vladas 81-83, 88, 113, 133, 135, 142
Morkelis Morkus, prof. kun. 236

Narutavičius Stas. 151
Nauragis Ipolit. 39, 248
Nėris-Bačinskaitė Salom. 186, 191, 194
Noreika Liud. 90, 142

Oginskis Mykolas, kunigaikštis 145-146
Oleka Petras 40-46
Olekienė-Jovaišaitė Jadv. 46
Olšauskis Konst., prel. 166

Paltarokas Kaz., vysk. 86, 166
Petraitis Augustin., kun. 184
Petrauskas Kipras 10-18, 22-33, 47, 53-54, 240, 247-248

Petreikis Kaz., kun. 147
Petrulis Alf., kun. 142
Petrulis Vyt. 88, 90, 142
Pilsudskis Juoz. 26
Polovinskaitė-Grigaitienė Vlada 43
Požėla Vlad. 175
Prapuolenis Kaz., prel. 88, 92
Purickis Juoz. 67, 174, 176
Putinas-Mykolaitis Vincas 92, 185-210, 211-215, 216-222, 223

Radziwill, taujėniškis kunigaikštis 181-182
Rimka Albinas 125
Romanas Jonas 78, 92, 121-124
Roenne Gabrielė, baron. 146
Rūtelionienė Petronėlė 264-272

Sirijos Gira Vytautas 228-229
Skvireckas Juoz., arkiv. 86, 166
Sleževičius Mykolas 59, 111-112, 119, 136, 175, 178
Sleževičius Kaz. 44, 68, 136
Smetona Ant. 50-51, 58, 62, 68, 78, 82-98, 103-110, 113-120, 124-136, 142, 181, 223, 233, 269-270
Smetonienė Sof. 83-84, 94
Sodeika Ant. 37-38, 248
Stanelis Stas. 137, 139
Stanelytė Jadv. 138-139
Staškevičiūtė Aleks. 248
Staugaitis Just., vysk. 166, 210-216
Strakšaitė Mansveta 146
Stulginskis Aleks. 19, 60, 62-81, 96, 107-108, 136, 154, 161-163, 174, 180

Sutkus An. 53, 224, 238-239
Šaliapinas Fedor., dain. 10, 23-24, 35
Štarka Julius, muz., dirig. 22

Tallat Kelpša 20
Talmantas Jurgis 200
Tamošaitis Izidor. 84, 88
Tilvytis Jurg., kun. poet. 158
Tyškevičius Aleks. 147-150
Tomkus Juoz. 112
Trukanas Kaz. 195
Tulaba Vlad., prel. 180
Tumas-Vaižgantas Juoz., žr. Vaižgantas
Tumėnas Ant. 110

Vailokaitis Juoz., kun. 105, 174, 176, 223
Vailokaitis Jon. 257-260
Vainiūnaitė-Kubertavičienė Antanina 8
Vaižgantas-Tumas, kan. 55-56, 86-87, 142, 166, 218
Varnas Adomas 60, 138
Vencevičaitė-Kutkuvienė, žr. Kutkuvienė
Venclauskas Kaz. 175
Vilimavičius-Vilimas Adomas 195
Voldemaras Augustinas 88, 97, 106, 108-109, 113, 124-127, 223

Volk Otto, prof. 25

Zaunius Dovas 54-57
Zecchini Anton. 166-170
Žalinkevičaitė-Petrauskienė Elena 5-17, 54-55, 98

Žalvarnis, žr. Tilvytis Jurgis, kun. poetas
Žilinskis Jonas 195
Žmuidzinavičius Antanas 253

T U R I N Y S

APLINK OPEROS ALKĄ SU LAKŠTINGALOM 5
DIDIS DAINININKAS 17
NEGALIU NUO OPEROS ATPLĖŠT ŠIRDIES IR TIEK 33
LIKUSIOS AUKSO NARVO LAKŠTINGALOS 47
TRUPUTĮ ATGAL Į LAISVĖS PRADŽIĄ 58
PREZIDENTAS ALEKSANDRAS STULGINSKIS 62
SUSITIKIMAI SU A. SMETONA 81
DAR SUSITIKIMAI SU SMETONA 121
GELEŽINĖ RYKŠTĖ 136
ŽEMĖS REFORMA BELDŽIAS 144
SVARSTYMAI BEI SVYRAVIMAI 152
AUKŠČIAUSIOJE INSTANCIJOJ 166
KRUPAVIČIAUS PERGALĖ 171
PO 1926.XII.17 PERVERSMO 179
POETAS PRINCE CHARMING 185
TRUPINĖLIS APIE VYSK. JUSTINĄ STAUGAITĮ 210
DAR APIE PUTINĄ 216
ANTRAS TRAGIŠKAS POETAS 223
MIKALOJUS IR MARYTĖ 239
UNĖ IR VYTAUTAS 251
PETRONĖLĖ DIDŽIOJI 264
V A R D Y N A S 273

MYKOLO VAITKAUS VEIKALAI

LYRIKA: Margumynas, Šviesūs Krislai, Liepsnelės, Nušvitusi Dulkė, Vienatvėje, Nuošaliu Taku, Aukso Ruduo, Šerkšnó Sidabras.

EPIKA: Laimė, Genijus ir Meilė, Upytė, Brėkšta.

BELETRISTIKA: Iš įvairių Pasaulių, Auštant, Rytmečio Žygiai, Čirikšas Siaube, Tvanas.

DRAMA: Žvaigždės Duktė, Vilnius Mūsų, Žaibas ir Mergaitė.

SATYRA: Rakšties Rakštys.

ATSIMINIMAI: Mistiniame Sode, Keturi Ganytojai, Su Minija į Baltiją, Baltijos Gražuolė (Liepoja), Šiaurės Žvaigždė, Per Giedrą ir Audrą, Nepriklausomybės Saulėj I ir II d.

VERTIMAI: Chaignono Meditacijos, Augustino Išpažinimai, Trys operos: Romeo ir Džiuljėta — Mignon — Trijų Karalių Meilė.
Daug smulkių poetinių kūrinių iš įv. kalbų.